

**5. MEDNARODNO
ZNANSTVENO SREČANJE
MLADIH HUMANISTOV**

**SLOVANSKI JEZIKI V
ŠOLSTVU, ZNANOSTI,
LITERATURI IN
KULTURI**

Ljubljana 2019

Uredili Lidija Rezoničnik in Nina Zavašnik

5. Mednarodno znanstveno srečanje
mladih humanistov

**SLOVANSKI JEZIKI V ŠOLSTVU,
ZNANOSTI, LITERATURI
IN KULTURI**

**SLAVIC LANGUAGES IN
EDUCATION, SCIENCE,
LITERATURE AND CULTURE**

Konferenčni zbornik

Uredili:

Lidija Rezoničnik in Nina Zavašnik

Študentska sekcija

Zveze društev Slavistično društvo Slovenije

Ljubljana 2019

Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov /
International Conference for Young Humanists

Slovanski jeziki v šolstvu, znanosti, literaturi in kulturi
Slavic Languages in Education, Science, Literature and Culture

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani / Faculty of Arts, University in Ljubljana, Aškerčeva
cesta 2, Ljubljana, 22 september 2017 / 22 September 2017

Konferenčni e-zbornik / Conference e-compendium

Organizatorji konference / Conference organizers
Lidija Rezoničnik, Nina Zavašnik, Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije /
Student Section of Slavic Society Slovenia

Urednici konferenčnega e-zbornika / Editors
Lidija Rezoničnik, Nina Zavašnik

Tehnično urejanje / Technical editor
Lidija Rezoničnik

Računalniški prelom in oblikovanje: Rok Mrvič
Izdala in založila / Published by: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Študentska
sekcija) / Association of Slavic Societies of Slovenia (Student Section);
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Leto izida / Year of publication: 2019

Prva e-izdaja. Publikacija je v PDF obliki brezplačno dostopna na spletni strani ZSDSD.
Naslov: <<https://zdsds.si/tiski/izdaje-studentske-sekcije/>>

To delo je ponujeno pod licenco:
Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca

Za jezikovno ustreznost prispevkov so poskrbeli avtorji sami. / The articles were edited,
translated and proofread by the authors.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=304118784
ISBN 978-961-6715-31-7 (pdf)

KAZALO / TABLE OF CONTENTS

UVODNIK / INTRODUCTION	5
Maja Šebjanič Oražem	
Usposobljenost učiteljev začetnikov za poučevanje materinščine	7
Ljiljana Pticina	
Onlajn podučevanje srpskog kao stranog jezika – prednosti i nedostaci	19
Гордана Алексова	
Преведувањето во наставата по Ј2	35
Tjaša Markežič	
Besedotvorni vidik feminativov v slovanskih jezikih	45
Urška Vranjek Ošlak	
Frazeološkost večbesednega kolesarskega izrazja – pomenska zlitost in prevzemanje	61
Aleksandra Wojtaszek	
Burek czy zapiekanka? Wyzwania związane z przekładem współczesnej literatury chorwackiej na język polski	71
Weronika Woźnicka	
Słowenia oczami Polaka, czyli polskie przekłady elementów kulturowych w esejach Draga Jančara	81
Veronika Šoster	
Predstavitev prevajanja iz slovaščine v slovenščino na primeru avtorskih prevodov poezije Karola Chmela	97
Luka Kropivnik	
Besedila ruskih avtorjev v slovenskih osnovnošolskih berilih od leta 1945 do 2000 ..	111
Barbara Kopač	
Analiza političnega govora v slovenskem in ruskem jeziku	121
Martin Vrtačnik	
Kognitivna znanost na Slovenskem in (odrski) govor	139
Ivana Zajc	
Posebnosti didaskalij v Grumovi drami <i>Dogodek v mestu Gogi</i>	153
AVTORJI / AUTHORS	167
RECENZENTI / REVIEWERS	175

UVODNIK / INTRODUCTION

Spoštovana bralka, spoštovani bralec,

22. septembra 2017 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani potekalo V. mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov z naslovom *Slovanski jeziki v šolstvu, znanosti, literaturi in kulturi*. Prvikrat je srečanje potekalo sočasno s Slovenskim slavističnim kongresom, največjim vseslovenskim dogodkom, namenjenim slavistično-slovenistični stroki.

Cilj osrednjih tem srečanja je bil spodbuditi razprave in izmenjavo razmišljanj ter izkušenj na perečih in še vedno aktualnih področjih, ki zadevajo vlogo slavistike v (visokem) šolstvu in globalizaciji. V svojih predstavitev so udeleženci, ki so referirali v slovenskem, bosanskem, srbskem, makedonskem, ruskem in poljskem jeziku, veliko prostora namenili položaju slovanskih jezikov v šolstvu, literaturi in kulturi v slovanskem svetu, precejšnji del pa je bil namenjen prevodoslovju, predvsem kulturemom v literarnih prevodih in njihovim recepcijam. Področje izobraževanja je pokrivalo aktualne teme, povezane z migracijami in rabo tehnologije. Avtorji so se dotaknili tudi politike, in sicer z analizo političnih govorov ter prisotnosti določenih vsebin v učbenikih za materinščino. Prav tako je bilo nekaj prostora namenjenega jeziku v gledališču.

V pričujočem zborniku so zbrani recenzirani pisni prispevki, ki so bili predstavljeni na Mednarodnem znanstvenem srečanju mladih humanistov 2017 v Ljubljani in so za objavo dosegli pozitivno recenzentsko oceno. Avtorjem se zahvaljujemo za sodelovanje, recenzentom pa, da so nekaj svojega dragocenega časa posvetili recenzijam.

Iz uredništva vam želimo prijetno branje.

Nina Zavašnik

Maja Šebjanič Oražem

Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko

Univerza v Ljubljani, Slovenija

maja.sebjanic@gmail.com

Usposobljenost učiteljev začetnikov za poučevanje materinščine

Usposobljenost učitelja za opravljanje poklica zahteva od njega razvitost ustreznih kompetenc. Za poučevanje slovenščine kot maternega/prvega jezika so te kompetence strokovne, splošne pedagoške, specialnodidaktične in kompetence za razvijanje ključnih zmožnosti učencev. Rezultati empirične raziskave, opravljene v okviru doktorskega študija, kažejo, da so začetniki ob vstopu v poklic dobro teoretično usposobljeni na področju temeljnih strokovnih in specialnodidaktičnih kompetenc, slabše pa na področju splošnih pedagoških in kompetenc za razvijanje ključnih zmožnosti učencev. Začetnikom manjkajo zlasti izkušnje in prenos teoretičnega znanja v prakso ter selekcija strokovnega znanja pri podajanju snovi.

Ključne besede: kompetence učitelja, poučevanje slovenščine, specialnodidaktična usposobljenost, učitelj začetnik, empirična raziskava

Qualification of beginning teachers for teaching Slovene

Teacher's qualification for performance of his profession demands development of suitable competences. For teaching Slovene as a mother tongue/the first language teachers must have developed general, that is subject-independent, and subject-specific competences. Results of empirical research, finished in the frame of doctoral study, are indicating, that beginners are well theoretically qualified, but they do not have a lot of experiences and so they can not successfully transfer theoretical knowledge into practice.

Keywords: teacher competences, teaching of Slovene, subject-specific qualification, beginning teacher, empirical study

1 Usposabljanje učitelja začetnika

Dodiplomsko izobraževanje (začetno izobraževanje) bodočim učiteljem ne more zagotoviti znanja, spretnosti in vseh kompetenc,¹ ki jih potrebujejo za poučevanje, ter jih pripraviti za vse situacije, s katerimi se v poklicu soočajo (*Supporting teacher competence development for better learning outcomes* 2013, Peklaj idr. 2009, Ulvik, Smith in Helleve 2009). Poleg tega izobraževanje učiteljev na

¹ Izraz kompetenca pomeni sposobnost, zmožnost uspešnega opravljanja določenega dela (Muršak 1999). Podrobneje o kompetencah v pedagoški stroki v nadaljevanju.

visokošolski stopnji oziroma fakulteti bodočih učiteljev ne pripravlja za delo z določeno populacijo. To pomeni, da ne upošteva različnih pedagoških in didaktičnih pristopov za poučevanje v različnih izobraževalnih programih, zaradi česar učitelji začetniki ne poznajo posebnosti populacije in niso opremljeni z ustreznim znanjem o načrtovanju in izvajanju pedagoškega procesa (pouka) glede na cilje za določeno populacijo.

Pri kakovostni pripravi bodočih učiteljev na strokovno avtonomno in odgovorno poklicno ravnanje ter premostitvi omenjenih težav ima izjemno pomembno vlogo uvajalno obdobje v učiteljski poklic oziroma obdobje pripravništva,² ki pomeni intenzivno obdobje učenja in profesionalni razvoj učitelja začetnika (Valenčič Zuljan idr. 2006, 2011). Poleg tega »omogoča ustrezno prilagoditev – konverzijo – posameznika na določenem področju in identifikacijo s skupino učiteljev na posamezni stopnji« (Muršak idr. 2011: 29). Pripravništvo je med drugim zadnja faza začetnega izobraževanja in usposabljanja (poleg univerzitetnega izobraževanja) in zajema pomoč, mentorstvo in formalno evalvacijo. Po končanem pripravništvu dobijo kandidati potrdilo o pridobljenem pedagoškem znanju in spretnostih, potrebnih za opravljanje učiteljskega poklica³ (Valenčič Zuljan idr. 2006).

Pripravništvo kot prvo obdobje (skupaj z izobraževanjem na fakulteti) v profesionalnem razvoju učitelja je tudi najbolj občutljivo in odločilno v učiteljevi (poklicni) socializaciji, saj so v tem obdobju učitelji še zlasti odprti za učenje in spreminjanje lastne prakse ter širše profesionalno oblikovanje (Valenčič Zuljan idr. 2011). Na učitelja začetnika tako vplivata kontekst, v katerem pripravništvo poteka, in kakovost mentorja (Valenčič Zuljan idr. 2007). Kakovost samega pripravništva pa je odvisna od različnih dejavnikov, kot je na primer sistemska umestitev in organizacija pripravništva, ravnatelj in celotna zbornična skupnost, osrednji in najpomembnejši pa je mentor (Valenčič Zuljan idr. 2006).

Za izkoriščenost priložnosti, ki jih tako sistematično organizirano uvajalno obdobje učitelja začetnika v pedagoški poklic in delo pod vodstvom izkušenega praktika nudi, ni dovolj le operativno delo v konkretnih šolskih okoliščinah, ampak mora biti to delo vnaprej načrtovano z vidika temeljnih ciljev usposabljanja. Za uspešnost vstopa učitelja začetnika v poklic je namreč pomembno, da vemo, katere so tiste kompetence, ki jih želimo v obdobju pripravništva razviti. Ustrezno razvite učiteljeve kompetence so predpogoj za uresničevanje tako predmetnih kot

---

2 Gre za obdobje prehoda med začetnim izobraževanjem in usposabljanjem učiteljev in njihovim vstopom v poklicno življenje v vlogi popolnoma usposobljenih učiteljev (več o tem v Šebjanič 2014, Šebjanič Oražem 2016).

3 To je opravljen strokovni izpit, ki je pogoj za (samostojno) delo v vzgojno-izobraževalnih inštitucijah.

tudi nadpredmetnih in čezpredmetnih ciljev pouka slovenščine.

Ker ima zlasti v začetnem obdobju poklicnega delovanja učitelj največ težav sam s sabo (kaj naj počne in kako naj dosega zastavljene cilje), je ključno, da vé, katere kompetence mora imeti, da se bo lahko uspešno spopadel z izzivi pri načrtovanju pouka, izvedbi posameznih dejavnosti oziroma poučevanju nasploh. Zlasti slovenisti, ki poučujejo dvopodročni predmet (slovenski jezik in književnost), se srečujejo s številnimi težavami, kot je vsebinska priprava učnih ur (na primer kako strniti informacije oziroma koliko snovi zajeti v učni uri) in njihova izvedba (na primer kako podatke predstaviti na čim bolj zanimiv način; Šebjanič 2014). Pripravištvu kot začetek poklicnega delovanja in profesionalnega razvoja lahko znatno pripomore k razvijanju profesionalnih kompetenc za poučevanje slovenščine kot maternega/prvega jezika.

2 Temeljni cilji pouka materinščine

Slovenščina je materni/prvi jezik za večino učencev⁴ in drugi jezik/jezik okolja za manjšino. Je ključni splošnoizobraževalni predmet tako v osnovni kot v srednjih šolah. Učenci se pri slovenščini »usposablajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku, razvijajo zavest o pomenu materinščine sploh, o slovenščini kot državnem in uradnem jeziku, o njenem položaju v Evropski uniji in o njeni izrazni razvitosti na vseh področjih javnega in zasebnega življenja« (Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina 2011, v nadaljevanju UN OŠ 2011: 4, Učni načrt. Slovenščina, gimnazija 2008, v nadaljevanju UN GIM 2008: 5).

Pouk slovenščine preko različnih pristopov k obravnavi umetnostnih in neumetnostnih besedil

omogoča razvijanje osebne, narodne in državljanske identitete ter ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja – predvsem sporazumevanje v slovenščini, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, ustvarjalnost, podjetnost ipd.« (UN GIM 2008: 6, UN OŠ 2011: 6.)

Temeljna cilja pouka slovenščine sta torej zlasti razvijanje (kritične) sporazumevalne zmožnosti učencev ter njihovega dejavnega stika z literaturo in besedili različnih vrst, znotraj teh pa razvijanje (na primer zmožnost literarnega branja,

4 S pojmom »učenci« opredeljujemo tako osnovnošolske učence in učenke kot dijake in dijakinje.

estetsko in kulturno zmožnost/zavest,⁵ pozitivni odnos do branja neumetnostnih in umetnostnih besedil). Za razvijanje teh zmožnosti/kompetenc učencev mora biti učitelj ustrezno usposobljen, kar pomeni, da mora imeti razvite ustrezne poučevalne kompetence. Zato je eden pomembnejših ciljev obdobja pripravnštva poglobitev poučevalnih kompetenc, pridobljenih v času dodiplomskega izobraževanja, ter pridobivanje kompetenc, potrebnih za začetek dela v šoli in delo v učiteljskem poklicu nasploh.

3 Sestavine učiteljeve usposobljenosti za poučevanje materinščine

Usposobljenost učitelja za opravljanje poklica na vseh ravneh zahteva od njega, kot smo že nakazali, razvitost ustreznih profesionalnih kompetenc. Kompetenca je kompleksen pojem, sestavljen iz kognitivnih (spoznavnih) in nekognitivnih (nespoznavnih) vidikov, poleg tega pa vključuje še motivacijske in čustvene vidike našega delovanja (Peklaj 2006). B. Marentič Požarnik (2007: 13, po Perrenoud 2001) za kompetenco pravi, da »gre za zmožnost posameznika, da aktivira, uporabi in poveže pridobljeno znanje v kompleksnih, raznovrstnih in nepredvidljivih situacijah.«

Kompetenca je v pedagoški stroki tako opredeljena kot kombinacija znanja, spretnosti, razumevanja, vrednot, ravnanj in želje oziroma kot kompleksni akcijski sistemi, uporabni v različnih kontekstih, ki se jih lahko učimo in jih lahko razvijamo (primer Caena 2011, Peklaj idr. 2009, *Supporting teacher competence development* 2013).

Temeljna značilnost kompetenc torej je, da se jih lahko učimo in jih razvijamo. V grobem ločimo dve vrsti profesionalnih kompetenc učiteljev (Razdevšek Pučko in Rugelj 2006: 35):

- splošne/generične/predmetno neodvisne kompetence in
- ozke/specifične/predmetnospecifične kompetence.

V didaktiki slovenščine se za kompetenco pogosto uporablja sinonimni pojem zmožnost (primer Krakar Vogel 2004) in kot tak pomeni enako kot kompetenca, torej kompleksen preplet znanja, sposobnosti in vrednostnih opredelitev posameznika, ki omogoča uspešno delovanje na določenem področju. Zmožnost sestoji iz posameznih delnih zmožnosti oziroma sposobnosti, to je lastnosti posameznika

---

5 Kulturna zavest/zmožnost/kompetenca je ena od osmih ključnih zmožnosti, k razvoju katerih težimo pri sodobnem pouku in med drugim zajema poglobljanje estetske občutljivosti, trajno zanimanje za kulturno življenje, razpravljanje o temah s področja kulture, na primer književnost, glasba, film, gledališče, jezik (Krakar Vogel 2008). Kaže se na osebni, nacionalni in medkulturni ravni (Krakar Vogel 2006).

za večje opravljanje dejavnosti, pridobljene z učenjem (na primer zmožnost literarnega branja).

Za soočanje s kompleksnimi zahtevami pri poučevanju materinščine mora imeti učitelj razvite štiri kategorije kompetenc,⁶ in sicer:

- temeljne strokovne kompetence, ki zajemajo ustrezno strokovno oziroma predmetno znanje, to je slovenistično, torej tako poznavanje književnosti in literarne vede kot jezika in jezikoslovja;
- splošne pedagoške kompetence, to je znanje o pedagoški interakciji oziroma o pouku, njegovih dejavnikih, o oblikah in o metodah poučevanja ter sposobnosti oziroma spretnosti učinkovitega poučevanja;
- specialnodidaktične kompetence (književno- in jezikovnodidaktična usposobljenost), torej poznavanje metod/pristopov/strategij poučevanja književnosti in jezika; in
- kompetence za razvijanje čezpredmetnih ciljev oziroma ključnih zmožnosti učencev, zlasti sporazumevalne zmožnosti (v maternem jeziku), kulturne zmožnosti oziroma zavesti (tudi jezikovne kulturne zavesti) ter medosebne, medkulturne, socialne in državljanske zmožnosti.⁷

Za poučevanje slovenščine je pomembna zlasti akcijska dimenzija predmetno-specifičnih, profesionalnih (specialnodidaktičnih) kompetenc učitelja slovenščine, ki izhaja iz didaktične strukture predmeta, še posebej iz ciljev pouka slovenščine. Gre za metode/pristope/strategije poučevanja tako jezika kot književnosti,⁸ saj skozi dejavnosti učitelja poteka neposredna pedagoška komunikacija in se tako posredno kot neposredno uresničujejo predmetni in čezpredmetni cilji slovenščine.

Ključno obdobje za razvoj (razširitev, nadgradnjo) kompetenc je vstop v učiteljski poklic, ki se za večino začne s pripravništvom in poteka ob pomoči izkušnega kolega, to je pripravniškega mentorja. Pripravništvo kot začetek poklicnega delovanja in profesionalnega razvoja lahko znatno pripomore k razvoju vseh profesionalnih kompetenc za poučevanje slovenščine kot materne/prvega jezika. Ima namreč dolgoročen vpliv na učiteljski poklic, saj vpliva tako na učiteljevo

6 Te izhajajo iz navedenih ciljev pouka slovenščine.

7 Podrobneje o sestavinah navedenih kategorij kompetenc v Šebjanič Oražem 2016.

8 Pri pouku književnosti je to poučevanje po metodičnem sistemu šolske interpretacije (podrobneje o tem v Krakar Vogel 2004, 2015), pri pouku jezika pa po metodi celostne obravnave neumetnostnega besedila oziroma govornega položaja (več o tem Vogel 2003, 2004, 2010a, 2010b, 2015).

poklicno učinkovitost in profesionalni razvoj kot tudi na poklicno zadovoljstvo oziroma dolžino poklicne kariere (primer Muršak idr. 2011, Valenčič Zuljan idr. 2006).

4 Kako so učitelji začetniki usposobljeni za poučevanje materinščine?

V proučevanje usposobljenosti učiteljev začetnikov⁹ za poučevanje materinščine/slovenščine je bila usmerjena raziskava o kompetencah za poučevanje slovenščine kot maternega/prvega jezika,¹⁰ v okviru katere smo želeli izvedeti, ali je pripravništvo učiteljev slovenščine ustrezno kakovostno, to je tako, da v njem zadovoljivo pridobivajo, utrjujejo, poglobljajo in razvijajo profesionalne kompetence za samostojno poučevanje slovenščine kot maternega/prvega jezika.

Ob raziskovanju omenjene teme smo si zastavili naslednja ključna vprašanja:

- Ali obstoječa ureditev uvajanja učiteljev slovenščine v poklic omogoča kakovostno pripravo na samostojno poučevanje slovenščine?
- Ali jim je mentor pri tem v podporo oziroma ali je mentor ustrezno usposobljen za vlogo, ki jo ima v tem procesu?
- V kolikšni meri so prisotne oziroma odsotne posamezne dejavnosti pri pouku slovenščine?¹¹
- Kdo je začetnike pri tem spodbujal: mentor, kolektiv, ravnatelj ali pa so se morali znajti sami?
- Kako so se usposabljali za pisno in ustno preverjanje in ocenjevanje znanja ter za razvijanje čezpredmetnih ciljev, kot so bralna pismenost, kulturna zavest, širše socialne zmožnosti, digitalna pismenost in podobno?

Z analizo sistemskih aktov s področja pripravništva smo ugotovili, da le-ti predpisujejo zlasti splošne formalne in vsebinske pogoje pripravništva. Podobno

---

9 V naši raziskavi smo jih imenovali pripravniki, saj slovenska zakonodaja učitelja začetnika, ki po zaključenem univerzitetnem izobraževanju vstopa v pedagoški poklic pod vodstvom usposobljenega učitelja praktika (pripravniškega mentorja), imenuje z izrazom 'pripravnik'. V tem prispevku smo terminologijo poenotili s strokovno literaturo (tako evropsko kot tudi svetovno) in pripravnika imenujemo 'učitelj začetnik'.

10 Raziskava je potekala v okviru doktorskega študija na Oddelku za slovenistiko Univerze v Ljubljani, pod mentorstvom red. prof. dr. Bože Krakar Vogel, in sicer v letu 2015. V njej je sodelovalo 72 učiteljev začetnikov in 60 mentorjev učiteljem začetnikom. Kot inštrument za raziskovanje smo uporabili anketni vprašalnik, ki smo ga za namene raziskave na podlagi strokovne in znanstvene literature o kompetencah učitelja slovenščine sestavili s pomočjo mentorice. Sestavili smo dva različna anketna vprašalnika – enega za pripravnike in enega za mentorje pripravnikom. Raziskava pa je zajemala tudi analizo sistemskih aktov in ostalih predpisov s področja pripravništva.

11 Vezane na navedene kategorije učiteljevih profesionalnih kompetenc za poučevanje slovenščine, zlasti poznavanje dejavnikov pouka (vloge učenca, učitelja, književnosti in jezika pri pouku predmeta) in didaktične strukture (taksonomija ciljev, metode, vsebine pouka), uporabo tega znanja pri poučevanju in podobno (več o tem v Šebjanič Oražem 2016).

opredeljuje in navaja razvijanje kompetenc v obdobju pripravništva tudi strokovna literatura, kot je na primer priročnik *Organizacija pripravništva na šoli* (Bizjak 2004). Za predmetnospecifične kompetence, ki so sestavine učiteljevega strokovnega dela, pa je predvideno, da naj bi jih učitelj začetnik pridobil, razširil in utrdil ob načrtovanju in pripravi pouka oziroma učnih ur v konkretnem učnem okolju in ob drugih strokovnih zadolžitvah, torej se predmetnospecifičnih kompetenc učitelja za poučevanje posameznega predmeta dotika, vendar tudi ta le na kratko in na splošni ravni. V nobeni literaturi oziroma v nobenem viru nismo zasledili konkretnih smernic za mentorje, kako naj poteka usvajanje predmetnospecifičnih kompetenc. Gre torej za ovire na sistemski in izvedbeni ravni, ki bi jih bilo smiselno odpraviti, in sicer z dopolnitvijo sistemskih aktov.

Z našo raziskavo smo ugotovili, da šolsko okolje (vodstvo, kolektiv, predmetni aktiv) premalo podpira oziroma spodbuja usvajanje predmetnospecifičnih kompetenc za poučevanje slovenščine in s tem pripravnikov profesionalni razvoj, ampak bolj sledi aktualnim pragmatičnim potrebam šolskega dela. Tako smo sklepali na podlagi mnenja pripravnikov, da večino dejavnosti opravili na lastno pobudo, sledil je nasvet mentorja in nato drugo. Veliko oviro pri usvajanju profesionalnih kompetenc za poučevanje slovenščine pripravniki vidijo še v volonterstvu oziroma neplačanem delu.

Na podlagi analize rezultatov sklopa vprašanj o profesionalnih kompetencah za poučevanje slovenščine in o mentorju smo ugotovili tudi kontradiktornost podatkov, in sicer da učitelji začetniki mentorjevo usposobljenost za opravljanje ključnih nalog mentorja v obdobju pripravništva in mentorjeve profesionalne kompetence ocenjujejo kot odlične, vendar za večino dejavnosti pri lastnem poučevanju slovenščine pa vseeno menijo, da so jih izvedli na lastno pobudo brez mentorjevega sodelovanja. Glede na kontradiktornost podanih podatkov smo sklepali, da so mentorji bolj človeška, kolegialna kakor didaktična opora začetnikom.

Učitelji začetniki so največ pozornosti pri pripravi in izvedbi učnih ur namenjali nižjim, ne višjim ravnem dejavnosti učencev. Tako so na primer pri književnem pouku premalo pozornosti namenjali samostojnemu delu učencev z besedilom (obnavljanje besedila, izhajanje iz konkretnih mest v besedilu pri analizi, povezovanju analize sloga z vsebino in sporočilom), samostojni sintezi (oblikovanje zapisa) in vrednotenju (izražanje odnosa). Prav tako se je izkazalo tudi pri pripravi in izvedbi učnih ur v okviru jezikovnega pouka, pri katerem so bili večinoma pozorni na kompetence za razvijanje funkcionalne sporazumevalne zmožnosti, manj pa na kompetence za razvijanje sestavin kritične sporazumevalne zmožnosti

oziroma kritičnega mišljenja. Pozorni so bili na primer na umestitev izhodiščnega besedila v konkretne okoliščine, na pomensko razčlemba besedila na nižjih taksonomskih ravneh, ne pa tudi višjih, ki od učencev zahtevajo ustvarjalno rabo in prenos. Prav tako so bili pozorni na rabo jezikoslovnih izrazov, manj pa na učenčevo jezikovno rabo ter njegovo zmožnost razmisleka o lastni jezikovni dejavnosti, diskurzivno fleksibilnost, jezikovno pravilnost in slogovno-pragmatično ustreznost.

Najmanj pozorni so bili učitelji začetniki na razvijanje čezpredmetnih ciljev pouka slovenščine oziroma ključnih zmožnosti učencev. Tako so le v majhnem deležu povezovali jezikovni in književni pouk ali opozarjali učence na ustrezno rabo jezika zunaj pouka slovenščine. Malo pozornosti so namenjali tudi razvijanju kulturne zavesti s priporočili za ustvarjanje osebne knjižnice. Od socialnih zmožnosti pa so najbolj spodbujali razumevanje drugih in drugačnih, najmanj pa nacionalno zavest.

Mentorji so v splošnem mnenja, da so učitelji začetniki na področju temeljnih strokovnih in specialnodidaktičnih kompetenc srednje ustrezno oziroma dobro teoretično usposobljeni, vendar pa menijo, da jim manjkajo zlasti izkušnje in prenos teoretičnega znanja v prakso ter selekcija strokovnega znanja pri podajanju snovi. Po njihovem mnenju so začetniki manj usposobljeni na področju splošnih pedagoških kompetenc in kompetenc za razvijanje ključnih zmožnosti pri slovenščini. Določenih področij, kot so na primer uporaba različnih oblik in metod pouka ter delo z različnimi učenci, poznavanje zmožnosti učencev, ne poznajo dovolj. So pa mentorji izpostavili zelo dobro usposobljenost učiteljev začetnikov na področju digitalne zmožnosti.

Učiteljem začetnikom po mnenju mentorjev torej manjka zlasti celosten pogled na kurikulum in učni načrt; dobro pa je njihovo strokovno teoretično znanje, a imajo premalo izkušenj, zaradi česar potrebujejo več spodbude pri načrtovanju in izvedbi pouka. Mentorji tako svojo vlogo vidijo bolj aktivno kakor učitelji začetniki, saj menijo, da so njihove spodbude učiteljem začetnikom pri izvedbi dejavnosti na posameznih področjih profesionalnih kompetenc, ki so njihova šibkejša točka, kakovostne.

5 Izzivi za spremembe v praksi

Učitelj začetnik si ob pomoči, usmerjanju¹² in svetovanju mentorja pridobi, razširi in utrdi v času dodiplomskega izobraževanja pridobljene kompetence za poučevanje slovenščine v konkretnem učnem okolju. Mentorjeva kolegialna pomoč¹³ mora temeljiti na podlagi vnaprej pripravljenega programa pripravništva, v katerem je treba upoštevati vse sestavine posamezne profesionalne kompetence in njim ustrezne strategije za razvoj, vse skupaj pa dosledno sprotno spremljati, reflektirati in evalvirati. Da pa bi takšen način dela temeljiteje stekel, bi bila zagotovo potrebna tudi zmanjšana (učna) obveznost mentorjev učiteljem začetnikom, o čemer na tem mestu podrobneje ne bomo razpravljali.

Glede na predstavljene rezultate empirične raziskave, ki kažejo na premalo dosledno upoštevanje predmetnospecifičnih kompetenc v obdobju uvajanja učitelja začetnika v pedagoški poklic, bi bile potrebne v praksi nekatere spremembe. Usposabljanje začetnikov ima namreč dolgoročne posledice na pouk. Na to opozarjajo tudi številni domači in tuji strokovnjaki (na primer Muršak idr. 2011, Ulvik, Smith in Helleve 2009, Valenčič Zuljan idr. 2006, Wang, J. Odell in A. Schawille 2008), ki so si enotni: obdobje pripravništva vpliva tako na učiteljevo poklicno učinkovitost in profesionalni razvoj kot tudi na poklicno zadovoljstvo oziroma dolžino poklicne kariere. Če se ustavimo ob poklicni učinkovitosti, ne moremo mimo dolgoročnih posledic za pouk, saj učitelji kasneje pri samostojnem delu niso dovolj pozorni na mnoga omenjena pomembna področja, kar posledično vpliva tudi na izobraženost in splošno bralno pismenost učencev (primer *Pisa 2009. Prvi rezultati* 2010, Šterman Ivančič 2013), ki je ena ključnih kompetenc sodobnega časa.

Iz navedenih razlogov bi bile potrebne tako za učitelje začetnike kot njihove mentorje konkretnije smernice, kako naj poteka usvajanje predmetnospecifičnih kompetenc, česar v strokovni literaturi in v predpisih sistemskih aktov (zaenkrat) ni mogoče zaslediti. V ta namen smo pripravili vzorec programa pripravništva s poudarkom na razvijanju tistih profesionalnih, zlasti specialnodidaktičnih kompetenc, ki so se v naši raziskavi izkazale kot v praksi manj upoštevane.

12 Tako v relevantno strokovno literaturo kot tudi v ustrezne metode/pristope/strategije poučevanja književnosti.

13 Zajema več vidikov (več o tem v Šebjanič Oražem 2016), med drugim tudi seznanjanje z značilnostmi učencev na posamezni stopnji izobraževanja, kar je sestavina splošnih pedagoških kompetenc.

Literatura

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, 2011. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Bizjak, Cvetka, 2004: *Organizacija pripravništva na šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Caena, Francesca, 2011: *Literature review. Teachers' core competences. Requirements and development*. Bruselj: European Commission; Directorate-General for Education and Culture, Lifelong learning: policies and programme; School education; Comenius (Education and Training 2020, Thematic Working Group »Professional Development of Teachers«): <http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/teacher-competences_en.pdf>. (Dostop: 23. 3. 2017.)
- Douglas, Alaster Scott, 2012: Creating expansive learning opportunities in schools: the role of school leaders in initial teacher education partnerships. *European Journal of Teacher Education* 35/1. 3–15.
- Feiman-Nemser idr., 1990: *Are Mentor Teachers Teacher Educators?* Boston: American Educational Research Association. <<http://education.msu.edu/NCRTL/PDFs/NCRTL/ResearchReports/Rr9211.pdf>>. (Dostop: 25. 4. 2017.)
- Krakar Vogel, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- Krakar Vogel, Boža, 2006: Književna vzgoja in ključne kompetence. *Slovenščina v šoli* 37/1. 66–69.
- Krakar Vogel, Boža, 2008: Prenova srednješolskega književnega pouka v luči aktualnih vzgojno-izobraževalnih tendenc. *Slovenščina v šoli* 12/3. 13–27.
- Krakar Vogel, Boža, 2015: *Didaktika književnosti. Gradivo za predavanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Katedra za didaktiko slovenskega jezika in književnosti.
- Marentič Požarnik, Barica, 2007: Vloga mentorja pri spodbujanju profesionalne rasti študentov – prihodnjih učiteljev. Peklaj, Cirila (ur.): *Mentorstvo in profesionalna rast učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete. 7–48.
- Muršak, Janko, 1999: Kvalifikacije, kompetence, poklici: poskus sinteze. *Sodobna pedagogika* 50/2. 28–45.
- Muršak, Janko, idr., 2011: *Poklicni razvoj učiteljev*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Nilssen, Vivi Lisbeth, 2010: Guided Planning in First-Year Student Teachers' Teaching. *Scandinavian Journal of Educational Research* 54/5. 431–449.
- Peklaj, Cirila, 2006: Definiranje pedagoških kompetenc – začetni korak za prenovo pedagoškega študija. Peklaj, Cirila (ur.): *Teorija in praksa v izobraževanju učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete. 19–28.
- Peklaj, Cirila, idr., 2009: *Učiteljske kompetence in doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev v šoli*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Pisa 2009. Prvi rezultati*, 2010. Ljubljana: Pedagoški inštitut: <http://www.pei.si/UserFiles/Upload/file/raziskovalna_dejavnost/PISA/PISA2009/PISA2009_prviRezultati.pdf>. (Dostop: 23. 3. 2017)

- Razdevšek Pučko, Cveta, in Rugelj, Jože, 2006: Kompetence v izobraževanju učiteljev. *Vzgoja in izobraževanje* 37/1. 34–41.
- Supporting teacher competence development for better learning outcomes*, 2013. Bruselj: European Commission, Education and Training (Thematic Working Group »Teacher Professional Development«): <http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/teacher-comp_en.pdf>. (Dostop: 23. 3. 2017.)
- Šebjanič, Maja, 2014: Pripravnništvo profesorjev slovenščine v Sloveniji in Avstriji. *Jezik in slovstvo* 59/1. 83–95.
- Šebjanič Oražem, Maja, 2016: *Vloga obdobja pripravnništva pri pridobivanju kompetenc za poučevanje slovenščine. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Šterman Ivančič, Klaudija (ur.), 2013: *Izhodišča merjenja bralne pismenosti v raziskavi PISA 2012 s primeri nalog*. Ljubljana: Pedagoški inštitut: <http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Documenta_6_ISBN_978-961-270-192-5_PDF/978-961-270-192-5.pdf>. (Dostop 23. 3. 2017.)
- Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*, 2011. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo: <http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf>. (Dostop 23. 3. 2017.)
- Učni načrt. Slovenščina. Gimnazija*, 2008. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo: <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2008/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf>. (Dostop 23. 3. 2017.)
- Ulvik, Marit, Smith, Kari, in Helleve, Ingrid, 2009: Novice in secondary school – the coin has two sides. *Teaching and Teacher Education* 25. 835–842.
- Valenčič Zuljan, Milena, idr., 2006: *Učitelj mentor v sistemu pripravnništva*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Valenčič Zuljan, Milena, idr., 2007: *Spodbujanje profesionalnega razvoja učiteljev pripravnikov: priročnik*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Valenčič Zuljan, Milena, idr., 2011: *Sistemski vidiki izobraževanja pedagoških delavcev*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Vogel, Jerica, 2003: Izhodišča sodobnega pouka slovenskega jezika v gimnaziji in novosti pri maturitetnem izpitu. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. 39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 30. 6.–19. 7. 2003*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 19–36.
- Vogel, Jerca, 2004: Razvijanje razumevanja in vrednotenja govornega besedila. *Jezik in slovstvo* 49/2. 37–56.
- Vogel, Jerca, 2010a: *Jezikovna didaktika 2010/2011. Interno gradivo predavanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Katedra za didaktiko slovenskega jezika in književnosti.

- Vogel, Jerca, 2010b: Zmožnost kritičnega sporazumevanja kot temeljni cilj jezikovnega izobraževanja v šoli. Ivšek, Milena (ur.): *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 106–135.
- Vogel, Jerca, 2015: Modeli jezikovnega pouka pri predmetu slovenščina od leta 1990 do danes. *Jezik in slovstvo* 60/3–4. 173–183.
- Wang, Jian, J. Odell, Sandra, in A. Schawille, Sharon, 2008: Effects of Teacher Induction on Beginning Teachers' Teaching. A Critical Review of the Literature. *Journal of Teacher Education* 59/2. 132–152.

Ljiljana Pticina

Filozofski fakultet, Jezik i književnost, doktorske studije
Novi Sad, Srbija
panteraster@gmail.com

Onlajn podučavanje srpskog kao stranog jezika – prednosti i nedostaci

U radu će biti predstavljen problem sa kojim se suočavaju predavači i učenici srpskog jezika kao stranog. Akcenat je stavljen na onlajn nastavu i individualni pristup. Za svrhe istraživanja, korišćen je kvalitativni pristup, odnosno onlajn upitnici i analiza sadržaja platforme za učenje jezika onlajn. Rezultate dobijene ovakvim pristupom smo analizirali i obrazložili. Analizirani su predavači i učenici srpskog jezika kao stranog, te se došlo i do različitih prednosti i nedostataka onlajn podučavanja srpskog jezika kao stranog.

Ključne reči: onlajn podučavanje, srpski kao strani jezik, individualna nastava, onlajn učenje, italki

Online Teaching of Serbian as a Foreign Language – Advantages and Disadvantages

In the paper, problems that the learners of Serbian as a foreign language and their teachers face will be discussed. The online teaching and individual approach online are emphasized. For the presented research quantitative approach was used, based on online questionnaires and the analysis of content of the online platform for learning languages. The outcome of the research has been analysed and explained. The paper will provide information on analysis of teachers and learners of Serbian as a foreign language, as well as advantages and disadvantages of online teaching of Serbian as a foreign language.

Keywords: online teaching, Serbian as a foreign language, individual approach, online learning, italki

1. Uvod

Nove tehnologije, hteli mi to ili ne, drastično menjaju način na koji razmišljamo i živimo. Iz toga proizilazi da bi one trebalo da menjanju i način na koji podučavamo jer su nove generacije sve više kompjuterski pismene, ali se to ipak ne dešava. Nove generacije se nazivaju „digital natives“ što znači da je već sam njihov način razmišljanja drugačiji od načina razmišljanja njihovih nastavnika i profesora. S jedne strane imamo profesore koji su navikli na tradicionalne načine predavanja i pokazuju otpor prema primeni novih tehnologija u obrazovanju, a sa druge strane

imamo profesore koji su entuzijastični po tom pitanju, imaju ogromnu želju da nastavi pristupe drugačije, ali materijalni uslovi u državnim školama u Srbiji im ne pomažu u tome.

Nekoliko godina unazad, u Srbiji je postala popularna onlajn nastava. Na žalost, ta nastava nije namenjena našim učenicima, već uglavnom strancima. Ona je počela da se razvija iz želje diplomiranih profesora stranih jezika da nađu ili stalni ili dodatni izvor prihoda, jer njihove kompetencije nisu prepoznate u državnim školama i ustanovama. Iz želje za poslom, od mladih profesora jezika, razvila se nova vrsta predavača sa drugačijom metodikom nastave.

U radu će biti reči o onlajn podučavanju srpskog jezika kao stranog, o izazovima sa kojima se predavači u ovom novom polju susreću, a sa druge strane o teškoćama koje imaju oni koji uče srpski kao strani jezik. Osim toga, analiziraćemo nekoliko dostupnih udžbenika za srpski kao strani jezik i dati uvid u to kako predavači i učenici doživljavaju dostupne materijale za učenje ovog „malog” jezika.

Polazne informacije za ovaj rad su zbornici Centra za srpski kao strani jezik i platforma za učenje jezika www.italki.com, a značajan deo informacija je dobijen i na osnovu dva onlajn upitnika, od kojih je jedan namenjen predavačima srpskog jezika kao stranog, a drugi učenicima srpskog jezika kao stranog. U nekim situacijama pozivam se i na svoje trogodišnje iskustvo u predavanju srpskog kao stranog jezika.

2. Teorijsko polazište – onlajn proces podučavanja

Jednostavnom pretragom dostupnih članaka, Cobiss sistema i opcije google books, uvidećemo da o individualnom onlajn podučavanju uopšteno, a posebno o srpskom kao stranom jeziku, nema mnogo informacija odnosno da se istraživanja ili nisu vršila ili rezultati još nisu prezentovani. U najvećem broju slučajeva, prilično ozbiljno se pristupa proučavanju učenja na daljinu, ali je takav način učenja više namenjen formalnom učenju u okviru studijskih programa na fakultetima ili nekim drugim institucijama, odnosno u vezi sa podučavanjem grupa studenata.

Sam koncept onlajn učenja i podučavanja je tek od nedavno postao šire rasprostranjen i postao tema naučnih radova u Srbiji, posebno kada je u pitanju SKSJ¹. Ovo interesovanje dokazuje da se u nastavi događaju promene, ali s druge strane, nedostatak naučnih istraživanja i radova, izdanja koja stručno usmeravaju

---

1 U daljem tekstu će se koristiti skraćena SKSJ (srpski kao strani jezik).

pokazuje da svi oni koji su uključeni u proces onlajn podučavanja moraju sami da pronalaze odgovarajuće metode, adaptacije materijala, pa i sam način privlačenja učenika.

Podučavanje putem interneta znači „menjanje načina posmatranja našeg nastavnčkog zanimanja. Predstavlja novo razmatranje naših pogleda i sposobnosti. Znači razvijanje novog znanja o podučavanju i medijima, novim oblicima pedagogije i novim oblicima komunikacije. Ono označava ponovno razmatranje onoga što se nadamo da će učenici usvojiti i kako možemo da znamo da li su oni baš to i usvojili. Ono predstavlja nov način posmatranja kada je u pitanju priprema materijala i toga kako svoje vreme trošimo“ (Howell Major 2015: 1²).

Zašto učiti jezik onlajn?

Učenje onlajn je postalo veoma rasprostranjeno. U Srbiji mnogo ljudi još uvek pohađa kurseve u privatnim centrima za učenje stranih jezika, ali raste i broj onih koji se priklanjaju novom trendu. Najčešće bivaju primorani zbog manjka slobodnog vrememena uskraćenog dužinom radnog vremena i svaki dodatni odlazak od kuće iziskuje vreme, posebno u velikim gradovima.

Na platformama za učenje jezika postoji veliki izbor predavača na jednom mestu, a takođe i mogućnost pronalaženja izvornog govornika koji je uz to i metodičar, predavač sa iskustvom, vrsan u svom poslu. S druge strane, za one koji su odlučili da uče jezik samostalno, postoje neformalni časovi. Na primer, platforma [italki.com](http://www.italki.com) nudi neformalne časove koje drže profesionalni predavači, ali i neformalne časove koje drže izvorni govornici, zaljubljenici u jezike i ponekad njihova pomoć, sugestija ili samo razgovor sa njima može da bude od velike pomoći za onoga ko uči.

Nalazim da je prednost platformi i ta što časovi obično nisu dosadni, jednolični, ne prati se samo jedna knjiga jer predavači imaju mnoštvo materijala raspoloživog na internetu i bez problema mogu da se ili menjaju profesori ili istovremeno uči sa nekoliko profesora.

Informacije o tome da li učenici uče u kontinuitetu sa jednim profesorom, da li samo povremeno uzimaju časove, kao i na kom su nivou poznavanja jezika ne možemo tačno da utvrdimo ni uz pomoć www.italki.com niti uz pomoć Centara. Platforma Italki ne poseduje ovakvu vrstu statistike, a poneki predavači imaju i po 500 učenika koji sa njima, pored srpskog jezika, uče i druge jezike, te je proces

---

2 Prevod autora.

analize prilično zahtevan i dugotrajan. Kada su u pitanju Centri, oni ne žele da daju podatke o svojim polaznicima, predavačima i radu uopšte. Potom, što se tiče nastavnog plana i programa, većina predavača se koristi postojećim udžbenicima i prati njihov sadržaj, ali su često neophodne i adaptacije zbog učenika koji ne žele takav program. Vrste kurseva su različite od opštih *Serbian for beginners* ili *General Serbian*, do onih posebno isplaniranih za jednog učenika ili konverzacijskih kurseva, kurseva u kojima se časovi baziraju na igrama, brzalicama i slično. Od profesionalnih predavača na ovoj platformi niko nema u ponudi offline časove, dakle, svi časovi se odvijaju uživo, putem Skajpa ili nekog drugog sličnog programa.

U Srbiji se još uvek skeptično pristupa učenju koje sa sobom nosi pridev „onlajn“. Svako učenje onlajn je unapred okarakterisano kao brzo, površno, neefikasno. Naspram tog stava stoji čitava nauka o učenju na daljinu, mnogobrojni naučni radovi, članci u stručnim časopisima, knjige. Drugo izdanje knjige *The online teaching survival guide* je svedok da je čak i fakultetima (nadležnom osoblju) potrebna stručna pomoć ukoliko u svoju ponudu žele da uvrste onlajn kurseve za učenje na daljinu. Pri svemu tome važno je imati na umu da uvreženo mišljenje kako je predavanje u učionici veoma slično onom putem interneta nije u potpunosti opravdano (Boettcher i Conrad 2016: 4). „Predavači koji su uspešni u tradicionalnom okruženju mogu biti uspešni i kao onlajn predavači, ali to ne dolazi automatski i ne dešava se preko noći“ (Boettcher i Conrad 2016: 4³).

Dakle, ni učenje niti podučavanje koje se odvija virtuelno ne možemo jednostavno izjednačiti sa onim koje se odigrava u učionici. Predavači moraju da ovladaju različitim onlajn alatima kako bi uspešno održali svoj čas i kako bi istovremeno uputili svoje učenike u uspešno uključanje u proces onlajn učenja. Dodatno, materijali i udžbenici koje koristimo na času u učionici zahtevaju poseban proces prilagođavanja ukoliko želimo da ih koristimo u nastavi putem Skajpa. Ono što je važno naglasiti jeste da znak jednakosti ne važi ni za individualne časove putem Skajpa ni za časove koje organizuju univerziteti za onlajn polaznike.

3. Istraživanje o predavačima i učenicima srpskog jezika kao stranog

U Srbiji postoje dva državna centra za srpski kao strani jezik, a to su centar pri Filološkom fakultetu u Beogradu i centar pri Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Važno je spomenuti i privatni centar Azbukum, koji isto ima veliki broj

---

3 Prevod autora.

polaznika, ali i svoja izdanja udžbenika, veoma popularnih kod predavača srpskog kao stranog jezika.

Broj polaznika u centrima nije bilo moguće utvrditi jer predstavnici centara sa kojima sam komunicirala nisu želeli da pruže tu informaciju. Njihov odgovor nije bio obrazložen.

3.1. Italki platforma

Za analizu smo uzeli jednu od najpopularnijih platformi za učenje jezika www.italki.com. Ova platforma je najpopularnija među predavačima srpskog jezika kao stranog, ali se koriste i druge kao što su Duo Lingo, Verbling, Tutor Hunt, Live Mocha i drugi. Italki platforma nudi nekoliko pogodnosti za učenike i predavače. Predavači sami kreiraju svoje kurseve, mogu da drže individualnu ili grupnu nastavu i sami određuju cene svojih časova. S druge strane, učenici mogu da odaberu čas na kojem će sva pažnja biti usmerena na njih i da odaberu kurs koji im najviše odgovara. Osim toga, www.italki.com nudi i opciju razmene jezika (*language exchange*), formalne i neformalne časove, u zavisnosti od potrebe polaznika. Takođe, postoji i mogućnost pisanja sastava, manjih ili opširnijih tekstova, koje potom ispravljaju profesionalni predavači.

Profesionalnih predavača srpskog kao stranog jezika na www.italki.com ima trenutno 18. U okviru našeg istraživanja ušao je njihov obrazovni profil, dok su ostali podaci dobijeni na osnovu onlajn upitnika, na koji je odgovorilo 11 predavača srpskog kao stranog jezika.

3.2. Ko su onlajn predavači SKSJ?

Što se tiče obrazovnog profila, na osnovu podataka sa www.italki.com platforme i onlajn upitnika, možemo da zaključimo da većina predavača ima filološki obrazovni profil koji nije u vezi sa studijskim grupama Srpski jezik i književnost, Srpska književnost i jezik, već su filolozi drugih profila.

Obrazovni profil	www.italki.com	Onlajn upitnik
Srpski jezik i književnost	2	7
Filolog drugog smera	13	3
Nešto drugo	3	2

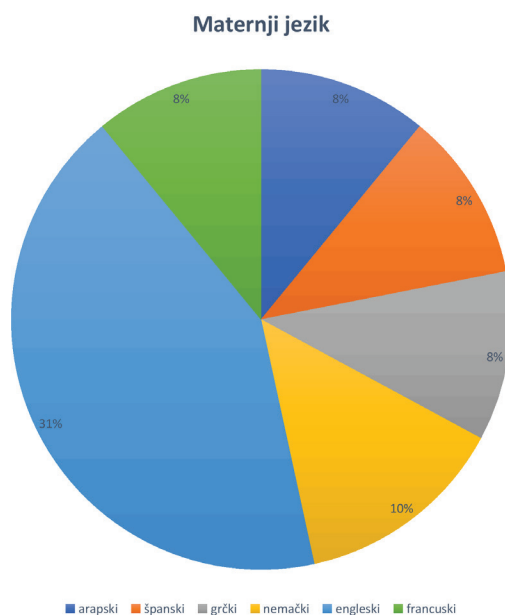

Njihovi učenici su doslovno sa svih strana sveta: Britanija, SAD, Rusija, Kuba, Italija, Kina, Afrika, Španija, Meksiko, Libija. U najvećem broju slučajeva, jezik sporazumevanja tokom onlajn časova je engleski jezik.

3.3 Ko uči srpski jezik putem interneta i zašto?

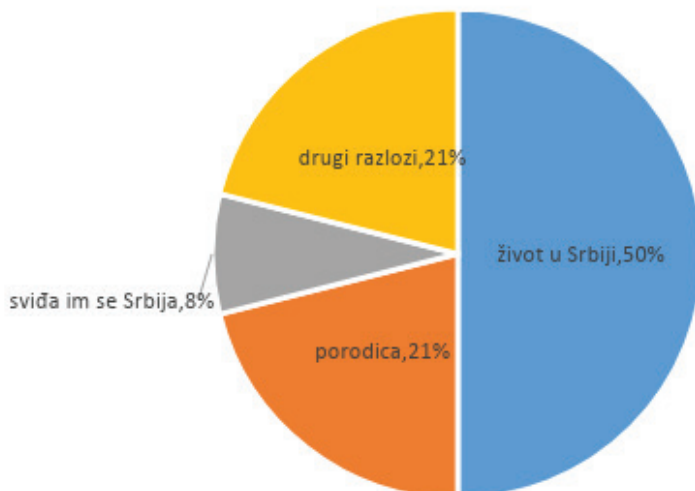
Osim podatka o tome ko predaje SKSJ na internetu, važno je da saznamo i kakav je profil polaznika. Od www.italki.com nije bilo moguće dobiti podatke, tako da je istraživanje zasnovano samo na onlajn upitniku, koji je popunilo 38 učenika. Starosna dob učenika je veoma raznovrsna, tako da je raspon ispitanika od 19 do 55 godina, te možemo da zaključimo kako se radi o obrazovanju odraslih.

U 31% slučajeva, maternji jezik je engleski, potom 10% nemački, 8% francuski, arapski, španski i grčki. Ostali jezici, poput ruskog, jevrejskog, malteškog i mnogih drugih zastupljeni su u manjem broju.

Kada je u pitanju razlog zbog kojeg uče srpski, u 61% slučajeva glavni motiv je život u Srbiji – planovi za dolazak u budućnosti, trenutno žive u Srbiji ili su živeli, ali su se odselili. Potom, u 26% slučajeva ispitanici imaju nekog u porodici ko je srpskog porekla ili planiraju da zasnuju porodicu sa nekim srpskog porekla. Manji broj ispitanika, tačnije 9% njih tvrde da im se sviđa Srbija, a ostali razlozi su studije, istraživanje, potreba za komunikacijom u okruženju.

Razlozi za učenje srpskog jezika

Neki od odgovora:

Naučila sam srpski jer mi se sviđa i jer studiram turizam/Radim na godinu dana u Srbiji/I lived in Serbia for 6 months and my girlfriend is from Belgrade, so I'm continuing to try my best to learn the language.⁴

Kada je u pitanju sam proces učenja, ono što im najčešće predstavlja teškoću jeste gramatika, odnosno savladavanje gramatičkih pravila, kako je odgovorilo 73.2% ispitanika. Neke druge prepreke u savladavanju jezika su sledeće: fond reči, duh jezika, izgovor, materijali.

Uzorak anketiranih učenika SKSJ je mali, ali to je zbog toga što srpski jezik kao strani nije doživeo ekspanziju poput drugih jezika kao što su engleski, francuski, nemački i neki drugi svetski jezici.

4. Prednosti i nedostaci podučavanja SKSJ onlajn

Onlajn okruženje je sasvim nova vrsta okruženja za rad za početnike. Ono što predavač prvo može da primeti je svojevrsna **izolovanost**. Kada se odlučite na rad putem Skajpa, Google Talk-a ili neke druge aplikacije za komunikaciju, osuđeni

⁴ Odgovori nisu menjani niti prilagođeni, prim. autora.

ste da budete usamljeni. Mnogi onlajn predavači ovaj problem rešavaju tako što se priključuju grupama onlajn predavača na društvenim mrežama i tamo razmenjuju iskustva i materijale, a ponekad se organizuju i okupljanja uživo. Ova izolovanost može da bude i prednost i nedostatak. S jedne strane, nema mesta poput školske zbornice gde su nastavnici ponekad prepušteni kritikama, raspravama, nepotrebnim problemima. Jedino merilo rada je uspeh i zadovoljstvo učenika s kojim predavač radi. S druge strane, kao nedostatak može da se navede ljudski faktor. Ponekad je potrebna razmena iskustava o materijalima, o pristupu, o pedagoškim situacijama, o samom karakteru polaznika što može da utiče na odabir metode koja će se u predavanju koristiti. Što se tiče povezanosti karaktera i polaznika, navešću primer. Jedan učenik SKSJ imao je želju da dobije materijal zasnovan isključivo na asocijacijama i mnogo vremena je trebalo da se utvrdi kakve asocijacije on ima u vezi sa rečnikom i koje su standardne asocijacije koje je predavač koristio. Potom, učenik može da bude introvertan i da se stidi da iskaže svoju zainteresovanost za filmove, stripove ili bilo šta drugo što mu dodatno pomaže da uči jezik.

Jedna od najvažnijih prednosti podučavanja onlajn jeste **fleksibilnost**. Ona se prvenstveno odnosi na *raspored vremena*, odnosno časova jer predavač sam sebi određuje kada će da radi, a kada ne. Vrlo je važno znati i to da raspored na onlajn platformama može da se menja, a časovi koji su već prihvaćeni mogu biti odloženi u roku od 24 časa. Potom, tu je fleksibilnost koja se odnosi na *lokaciju*, ali i na metode rada, udžbenike i materijal, ali o tome će posebno biti reči kasnije.

Ono što bi mnogi predavači želeli jeste rad u malim grupama ili **individualni pristup**. U ovim metodama predavač može da dođe do izražaja kao dobar metodičar, dok u većim grupama morate češće da primenjujete metodu srednjeg učenika. Osim toga, u velikim grupama se često javlja problem sa disciplinom.

S obzirom da je SKSJ relativno nova oblast koja dobija na rasprostranjenosti, otvorene su opcije za **nova metodička rešenja**. Čas nikako ne može da se svede na trougao predavač – udžbenik – učenik, već časovi zaista moraju da budu interaktivni, zanimljivi, da se unose novine u nastavu tako da bi učenik bio zainteresovan da nastavi da uči. Srpski jezik je teško savladljiv učenicima čiji je maternji jezik engleski, a motivacija je najčešće partner ili rodbinski odnosi. Učenici ponekad imaju osećaj da ništa ne znaju i da jako slabo napreduju. Ponekad je potrebno osmisliti zadatke koji očigledno prikazuju adekvatnu **upotrebu jezika**, jer pasivno znanje ne uliva samouverenost u vladanju jezikom.

Primer 1: polaznik Australijanac, 34 godine, motiv: supruga je Srпкиnja i želi da komunicira sa rodbinom. Kroz samo nekoliko meseci usvaja znanje nivoa A1, ali pravi dužu pauzu od 3-4 meseca. Za to vreme pokušava sam da radi zadatke. Oseća da ima nedovoljno znanja. Na prvom času nakon pauze ponavljamo pravila i reči kroz zadatke tipa dopune, pitanja koja zahtevaju kraće odgovore i opis fotografije uz pomoćne zadatke. Sledeći čas je samo konverzacija kroz koju učenika vodimo različitim zadacima zbog razbijanja monotonije. Učenik uviđa stepen svog znanja i ponovo samopouzđano nastavlja sa novim pravilima i rečničkim fondom.

Od postojećih udžbenika za učenje SKSJ, nijedan ne odgovara u potpunosti individualnoj nastavi i potrebna je reorganizacija materijala i dodatni materijal. Često učenici dolaze sa već određenim predznanjem, posebno sa znanjem latinice i ćirilice. Ćirilicu uglavnom ne znaju perfektno, ali se na njoj radi i tokom ostalih časova. Zbog toga, već u toku trećeg časa moji učenici mogu da kažu osnovne stvari o sebi. Ovakav pristup im daje osećaj mogućnosti da govore na srpskom, što ih motiviše da nastave dalje. Ovako izgleda primer seta rečenica koje uče (prethodno su naučili lične zamenice, glagol JESAM i promenu glagola po licima u prezentu).

Primer 2:

Primer 3: Vežba koja može da se primeni i sa polaznicima koji su na početnom nivou, kao i sa onima koji su na naprednijem nivou jeste razgovor o slobodnom vremenu i aktivnostima. U udžbenicima je uvek uvrštena lekcija o svakodnevnim rutinama, ali ovakva vežba o slobodnom vremenu nedostaje. Ona je pogodna za početnike jer promenu glagola već znaju, a opet je nešto gde mogu da primene konverzaciju, koja im je jako važna za motivaciju. Za naprednije polaznike, ova tematika uvek može da se proširi dodatnim pitanjima, zadacima, video snimcima, tekstovima.

Šta radiš u slobodno vreme?

ne raditi ništa

plesati

raditi
domaći

crtati

slušati
muziku

igrati igrice

igrati fudbal

igrati tenis

svirati
gitaru

čitati

voziti
bicikl

jahati

trčati

pevati

skijati

igrati
društvene
igrebaviti se
sportom

plivati

Možda nekima zvuči metodički neopravdano odmah početi sa konverzacijom, no onlajn tržište, odnosno polaznici koji uče SKSJ zahtevaju konverzaciju, zahtevaju zanimljive vežbe i na nama je da ih izmislimo, da osmislimo pristup i način na koji je to ostvarivo. Ukoliko je to ovim jednostavnim primerima postignuto, to znači da je moguće.

Kao što je već poznato, ne postoji jedna jedina najefikasnija nastavna metoda. Zato je, uzimajući u obzir već spomenute individualne razlike među studentima, najbolje koristiti različite metode. To može doprineti većoj angažovanosti svih studenata u

nastavi i može pozitivno uticati na to da se, za vreme časa, studenti ne dosađuju. (Jovanović 2011: 182.)

No, to posebno važi za individualne časove, jer, ukoliko je učeniku dosadno na času, on će pronaći drugog predavača ili odustati od učenja jezika.

Još jedna od prednosti jeste to što je srpski jezik **jedan od „malih“ jezika**, ne pripada domenu engleskog, španskog, nemačkog. On nije toliko rasprostranjen širom sveta i sigurno ne može da bude od koristi na većini turističkih destinacija. To ga čini pristupačnim kada su u pitanju cene časova, što znači da nije finansijski zahtevan za polaznike. Kada je u pitanju platforma italki.com, osim profesora jezika, prijavljeni su i mnogi ljubitelji jezika koji su izvorni govornici srpskog i oni svi pokazuju izuzetan entuzijazam kada je potrebno pomoći strancima da savladaju naš jezik. Izvorni govornici često ispravljaju kraće sastave koji se na italki.com mogu besplatno objaviti kako bi ih profesori ili izvorni govornici ispravili. Tu su i da pomognu savetima o filmovima, serijama, knjigama, sajtovima za učenje i vežbanje jezika.

Entuzijazam učenika SKSJ je jedna od velikih prednosti. Kao što je već spomenuto, učenici dolaze sa nekim predznanjem o jeziku, ali i o kulturi. Oni sami istražuju i ponekad dođu do zanimljivosti do kojih predavač nije uspeo da dođe. Predavač troši dosta vremena na pripremu časa i tada se fokusira na pretragu onih činjenica koje su u vezi sa temom časa. Učenici traže različite izvore, zanimljive informacije, vežbe, filmove i vole da podele svoje iskustvo o tome sa svojim predavačem. Obično predavači prave svoje blogove, sajtove ili fejsbuk stranice u svrhu marketinga. Međutim, u nedostatku jednog ozbiljnog onlajn korpusa koji bi objedinjavao gramatička pravila srpskog jezika na srpskom i engleskom, primenu pravila, živu komunikaciju, razmenu materijala za učenje, predloge za gledanje filmova, slušanje pesama, jedna od mojih učenica pokrenula je sopstvenu fejsbuk stranicu *Friends learning Serbian*, koja okuplja 108 članova. H.K. svakodnevno objavljuje kratka uputstva iz gramatike, kao i reč dana koju članovi stranice mogu da iskoriste u rečenici i time primene svoje znanje. Tu su i profesori srpskog jezika, koji ispravljaju eventualne greške.

Savremeni odrasli polaznik zna šta hoće da dobije na časovima jezika i korišćenje onlajn aplikacija mu nije strano. **Onlajn aplikacije** su pomoć predavačima. Na primer, aplikacija **Google Docs** je odlična kao bela tabla, ali i više od toga jer i učenik i predavač mogu istovremeno da unose promene u dokument ili da prate šta se na tabli ovog trenutka piše ili menja. Jedan dokument može da se koristi za sve vreme učenja jezika, a može i za svaki čas da se pravi novi dokument. Učenik

može da ih razvrstava u svojoj onlajn datoteci kako njemu odgovara. Potom, u nedostatku onlajn aplikacija za učenje srpskog jezika kao stranog, učenicima predlažem *Anki*, aplikaciju za učenje jezika u kojoj se može preuzeti već gotova datoteka ili se može napraviti svoja tako što se unose nepoznate reči i prave kartice sa prevodom na maternji jezik učenika. *Anki* zahteva svakodnevno ponavljanje reči, a ritam, odnosno broj reči, određuje korisnik. Ukoliko imate materijal na svom kompjuteru koji iz nekog razloga ne želite da pošaljete učeniku, uvek postoji opcija *Share screen* na aplikaciji *Skype* ili *Google Talk*.

Velika prednost ovakvog vida predavanja je **ušteda na štampanom materijalu**. S obzirom da je uz udžbenike neophodno uvek obezbediti i dodatni materijal, ovakav vid podučavanja je ekološki. Ukoliko učenik nešto želi u štampanoj verziji, on ne mora da štampa sve, već da napravi selekciju određenih delova lekcija.

Nedostaci podučavanja

Ono što ističu anketirani predavači i što potvrđuje činjenica zašto veliki broj učenika SKSJ ne koristi nijedan od postojećih udžbenika jeste da postoji **deficit materijala** za podučavanje i samostalno učenje. Ukoliko učite, na primer, engleski, francuski, nemački jednostavnom pretragom na internetu možete doći do materijala uz pomoć kojih možete samostalno da učite ili vežbate određeni deo gradiva, možete da slušate pesme i pratite transkripciju, da gledate filmove sa i bez prevoda. S druge strane, ukoliko predajete neki od navedenih jezika, moguće je pronaći mnoštvo kreativnih ideja kako da pripremite čas, kako da na zanimljiv način pristupite nekoj zahtevnoj ili suvoparnoj gramatičkoj jedinici. Kada je u pitanju SKSJ, to je nešto što ćete naći u malom broju i ne u potpunosti prilagođeno strancima. Ovde bi valjalo spomenuti i nedostatak onlajn aplikacije za učenje SKSJ koja bi bila formirana uz pomoć filologa, metodičara, programera. U nekoliko reči, ono što nedostaje jeste **ulaganje u jezik**. Problem ulaganja u SKSJ potvrđuje i slučaj lektorke sa Sofijskog univerziteta.

Nezavidno stanje zatečeno na lektoratu je utoliko čudnije što je u pitanju jedan od naših najstarijih lektorata [...] Zatekla sam Odsek sa veoma malo srpskih knjiga, raštrkanih u profesorskim kabinetima, a ne čuvanih u biblioteci Fakulteta (u kojoj se nalaze samo stare knjige iz SFRJ). (Milovanović 2007: 91.)

Sledeći nedostatak je **nevidljivost onlajn predavača i učenika** prevashodno iz perspektive Centara za srpski jezik kao strani u Beogradu i Novom Sadu. Godine 2007. radilo je „65 profesora i/ili lektora srpskog jezika na inostranim fakultetima“, a taj broj je u međuvremenu smanjen. Potreba za predavačima raste,

interesovanje raste, što je i uočeno 2007. godine, kada je napomenuto da je „interesovanje za učenje srpskog jezika znatno veće, ali da mi u ovom trenutku nismo u mogućnosti da svima izađemo u susret“ (Banauh-Bjelanović 2007: 244). Autorica takođe skreće pažnju na pojavljivanje privatnih škola i instituta koji u svoju ponudu uvrštavaju i SKSJ, ali bez zvanične akreditacije Ministarstva prosvete i sporta (2007: 244). U međuvremenu, pojavili su se onlajn predavači SKSJ na platformama za učenje jezika, jer se zainteresovanost odraslih za učenje SKSJ povećala. Svojom nevidljivošću za zvanične centre oni ne podležu nikakvoj statistici niti se analizira kvalitet obrazovanja i stečenog znanja na takvim časovima. Time se gube i podaci o broju zainteresovanih odraslih pojedinaca širom sveta za učenje srpskog jezika.

Nedostatak onlajn podučavanja i učenja SKSJ jeste **nedostatak okruženja** u kojem bi učenik bio češće ili stalno izložen uticaju jezika koji uči. Oni učenici koji se opredele za pohađanje kursa u nekom od Centara u Srbiji, bivaju izloženi jeziku, odlaze na istraživačke ekskurzije po Srbiji i zbog okruženja bivaju češće u prilici da se sporazumevaju na srpskom jeziku.

Ono o čemu je već bilo reči jeste primena **drugačijih metoda** kada su pitanju stranci koji uče srpski jezik. To je i jedan od nedostataka koji navode i anketirani predavači. Nedostaje knjiga čija bi glavna tema bila metodika srpskog jezika kao stranog, s posebnim osvrtom na pristup grupnom podučavanju i individualni pristup odraslim polaznicima. Situacija je trenutno takva da svaki predavač koji radi putem interneta traži najbolji mogući metod za svoje učenike, prilagođavajući ga individualnim potrebama i različitostima svakog od njih. To je nedostatak za predavača jer se time mnogo gubi na vremenu, dok je za učenike to velika prednost jer je predavač potpuno posvećen samo jednom cilju – napraviti zanimljiv i efikasan čas za svakog pojedinačno.

6. Pregled postojeće literature za učenje srpskog kao stranog jezika

Kada su u pitanju udžbenici za SKSJ, izbor je zaista zadovoljavajući, ali do samih udžbenika nije tako lako doći, posebno ako ne živite u Srbiji. Uz to, neki kompleti (udžbenik, radna sveska i CD) su prilično skupi.

Anketirani ispitanici koji uče srpski jezik naveli su sledeće udžbenike kao najčešće u svojoj upotrebi: *Reč po reč*, *Azbukum*, *Naučimo srpski*, *Korak po korak*.

Anketirani ispitanici koji podučavaju srpski najčešće koriste takođe: *Azbukum*, *Reč po reč*, *Naučimo srpski*. Redosled je u oba slučaja uslovljen učestalošću odgovora.

Napraviću kratak osvrt na pomenute udžbenike. Sva četiri udžbenika koristim u nastavi. Napomenuću da najčešće koristim *Naučimo srpski*, koji sadrži mnogo vežbi za primenu gramatičkih pravila, potom i *Azbukum* za rad na rečničkom fondu, mada je ovaj udžbenik većini mojih učenika teži za savladavanje. Analiziraću nekoliko aspekata u svim udžbenicima, a kao zamerku svima navodim nedostatak prilagođenih tekstova iz oblasti književnosti, svakodnevnog života i nedostatak prirodnijih razgovornih situacija i vežbi za konverzaciju.

Što se tiče rasporeda gramatičkih jedinica, svi udžbenici počinju ćirilicom i latinicom, potom glagolom JESAM, nominativom, rodovima, osim *Azbukuma*, koji prvi čas počinje fokusom na razvijanje rečničkog fonda i kratkim konverzacijskim blokovima, a sa minimumom gramatike. U udžbeniku *Korak po korak* prva lekcija sadrži mnogo podataka iz gramatike, što može na početku da umanja motivaciju učenika. Smatram da bi već na prvom času trebalo primenjivati konverzaciju i dosta vizuelnih materijala kojima se uvežbavaju predočena gramatička pravila umesto standardnih vežbi. Ono što je još nedostatak ovih udžbenika iz perspektive predavača koji se bavi gotovo isključivo individualnom nastavom, jeste fokusiranje na grupni oblik nastave.

Udžbenik *Naučimo srpski* je odličan, kao što je već spomenuto, ukoliko želite da se fokusirate na vežbanje gramatike, ali ima i kvalitetnih tekstova koji prate lekcije. Na primer, tekst u lekciji broj 5, u kojoj je tema porodica. S druge strane, fotografije su često lošeg kvaliteta, a ilustracije nejasne ili zbunjujuće. Takođe, nedostaje više rada sa rečima i konverzacijskih vežbi. Raspored gramatičkih jedinica je prihvatljiv uz manje izmene. Nedostaje audio materijala, ali njega ima u radnoj svesci.

Udžbenik *Azbukum* (izdanje iz 2009, a postoji i izmenjeno, dopunjeno izdanje sa više kolorita) predstavlja osavremenjen udžbenik sa velikim brojem tekstova u formi dijaloga, a ono što je posebno pohvalno jeste prisustvo audio materijala koji prati tekstove. Mislim da udžbenik nije primenjiv za svakog učenika jer je za nijansu zahtevniji od ostalih. Fokusira se na rečnički fond, rečnične konstrukcije i konverzaciju, što je nekim učenicima teško u samom početku. Za one koji su ambiciozniji, udžbenik je pravi izbor. Detaljnije objašnjenje gramatičkih pravila je, kao i u slučaju prethodno opisanog udžbenika, prepušteno predavaču, tako da ni ovaj udžbenik nije za samostalno učenje.

Reč po reč je vizuelno bogat udžbenik, ali mu nedostaje vežbi za gramatička pravila. Ono što je zanimljivo osmišljeno jeste radna sveska u kojoj je fokus na audio materijalima, odnosno na slušanju. U udžbeniku ima zanimljivih tekstova, ali je

jako mali broj vežbi za konverzaciju, što je, verovatno, prepušteno kreativnosti predavača.

Korak po korak sadrži dosta zanimljivih tekstova sa fokusom na razvoj rečnika, ali tako da nije pretežak za početnike i nudi neke kreativnije vežbe nego drugi udžbenici. Vizuelno je neprivlačan i daje veoma kratka objašnjenja gramatičkih pravila na engleskom jeziku. Međutim, ovaj udžbenik je moguće koristiti i za samostalno učenje jer su ipak data preciznija objašnjenja pravila koja se u određenoj lekciji primenjuju.

Ukoliko koristimo kombinaciju ova četiri udžbenika uz svoj dodatni materijal, možemo da napravimo uspešan čas za potrebe individualnog pristupa. Napominjem da je analiza udžbenika data iz perspektive predavača koji ima isključivo individualne časove sa strancima, kao i da pored nabrojanih udžbenika postoje i drugi koji su u upotrebi.

7. Zaključak

Veoma je važno shvatiti koliko su srpski jezik i srpska kultura interesantni strancima i da je interesovanje za učenje srpskog jezika u porastu. Ovim radom se želi skrenuti pažnja javnosti i nadležnih centara za SKSJ da postoje mnogobrojni predavači onlajn koji svakodnevno vode metodičku borbu u kreiranju svojih časova za strance. Važno je uočiti da postoje teškoće sa kojima se susreću onlajn predavači i učenici i da je neophodno ulagati u srpski jezik kao proizvod koji će se plasirati na stranom tržištu. Neophodno je ozbiljno se posvetiti problemu metodike podučavanja srpskog kao stranog jezika i fokusiranju na ono što stranci očekuju kada uče strani jezik, odnosno na konverzaciju. Kvalitetna konverzacija je elemenat koji nedostaje svim analiziranim udžbenicima, a odrasli učenici koji jezik uče putem onlajn platformi to kompenzuju časovima sa izvornim govornicima. Neophodno je obratiti pažnju na onlajn svet učenja i nužno je da Centri otvore svoja vrata za saradnju sa onlajn predavačima i da otvore vrata novim idejama i pristupima.

Izvori

- Bjelaković, Isidora, Vojnović, Jelena, 2013: *Naučimo srpski 1*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Danićević, Mirjana, 2011: *Srpski korak po korak*. Beograd: Kornet.
- Милићевић-Добромиров, Наташа, Новковић, Биљана, 2009: *Учимо српски 1*. Нови Сад: Азбукум – Центар за српски језик и културу.
- Селимовић-Момчиловић, Маша, Живанић, Љубица, 2013: *Реч по реч, српски за странеце*. Београд: Институт за стране језике.

Literatura

- Банаух-Бјелановић, Бланка, 2007: Положај српског као страног језика у земљи и иностранству. Дешић, Милорад (ур.): *Српски као страни језик у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик. 243–247.
- Bates, A.W. Tony, *Teaching in a Digital Age*, online book: <http://wiki.lib.sun.ac.za/images/f/f3/Teaching-in-a-digital-age.pdf>, preuzeto 11. 10. 2017.
- Boettcher, Judith V., Conrad, Rita-Marie, 2016: *The online teaching survival guide*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Јовановић, Весна, 2011: Ефикасност изабраних метода у практичној настави српског језика. Крајишник, Весна (ур.): *Српски као страни језик у теорији и пракси*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик. 179–187.
- Крајишник, Весна (ур.), 2011: *Српски као страни језик у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик.
- Миловановић, Ана, 2007: Савремене методе и нови приступи у учењу српског као страног језика. Дешић, Милорад (ур.): *Српски као страни језик у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик. 91–99.
- Николић, Милија, 1992: *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Harrell, Lisa, 2013: *A Learner Centered Approach To Online Education*. Charlotte: Information Age Publishing, online book: <https://books.google.rs/books?id=oAQoDwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, preuzeto 10. 12. 2017.
- Рое, Муа, Stassen, Martha, L. A. (ur.), 2002: *Teaching and Learning Online: Communication, Community, and Assessment*, Amherst, University of Massachusetts, online book: https://www.umass.edu/oapa/oapa/publications/online_handbooks/Teaching_and_Learning_Online_Handbook.pdf, preuzeto 13. 10. 2017.
- Howell Major, Claire, 2015: *Teaching online: A Guide to Theory, Research and Practice*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Гордана Алексова

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици - Скопје

galeks63@hotmail.com

Преведувањето во наставата по J2

Преведувањето претставува неизбежна потреба во сите сфери на современото живеење. Како содржина во филологијата, преведувањето допира три големи потсфери: 1. теоријата на преведувањето како научна дисциплина, 2. преведувачките студии како академска дисциплина и 3. преведувањето во наставата по J2. Предмет на интерес во оваа статија е преведувањето во наставата по J2. Се претставуваат ставовите за и против преведувањето во наставата по J2 и еден начин на примена на оваа наставна форма во наставата по македонски како J2.

клучни зборови: преведување, прв јазик J1, втор јазик J2, настава по J2, македонски јазик

Translating in the Teaching Of L2

Translating is an inescapable need in all of the fields of the contemporary living. As a content in philology, translating relates to three main sub-disciplines: 1. Theory of translating as a scientific discipline, 2. Translation studies as an academic discipline and 3. Translating in the teaching of L2. Topic of interest in this article is the translating in the teaching of L2. Positive and negative arguments (pros and cons) for using the translation in the teaching of an L2, as well as an example of a way of using this teaching method (form) in the teaching of the Macedonian language as an L2, are presented in this article.

Keywords: translating, first language L1, second language L2, teaching L2, Macedonian language

Преведувањето, во најопштото значење на поимот, претставува пренесување иста јазична содржина од еден јазик (јазикот-извор) на/во друг јазик (јазикот-цел). Како резултат на пренесувањето содржини од едниот во другиот јазик, со помош на јазични средства од јазикот-цел, се добива преведен текст или превод. Преведувањето како своевиден феномен, со својата јазична, лингвистичка, комуникациска, психолошка, когнитивна, социолошка, општествена и други димензии, е присутно и сè повеќе се наметнува како неизбежна потреба во сите сфери на современото живеење. Истовремено, поседувањето компетенции за преведување, како и можноста за користење преведени јазични содржини, претставуваат голема привилегија за познавачите на соодветните јазици и за корисниците на

преведените текстови. Преведувањето и преведените текстови, низ двете форми на пројавување – усната и писмената, приближуваат и спојуваат јазици, култури, цивилизации и епохи и овозможуваат достапност на текстови и информации од сите јазични стилови, почнувајќи од убавата литература, преку научните и стручните трудови, дневните вести, рекламните и продажните материјали, па сè до поголемите или помалите упатства за употреба на различни производи.

Преведувањето, како содржина во сферата на филологијата, допира три големи потсфери: 1. теоријата на преведувањето како научна дисциплина, 2. студиите по преведување како академска дисциплина и 3. преведувањето во наставата по втор јазик (J2).

Предмет на интерес на оваа статија е преведувањето во наставата по J2, а поконкретно, преведувањето во наставата по македонски како J2. Кога велíme македонски како J2, во согласност со наставната и лингвистичкотерминолошката традиција во Република Македонија, мислиме на: 1. македонскиот како странски јазик и 2. македонскиот како јазик на општественото опкружување. Методолошкиот пристап во наставата по македонски јазик како странски и во наставата по македонски како јазик на општественото опкружување во голема мера се разликуваат, но, исто така, имаат и многу допирни точки. Една од нив е и примената на преведувањето како постапка во наставата. Оттука, содржините на оваа статија може да се однесуваат и на двата вида настава.

Врвната цел на наставата по J2 е изучувачите да стекнат високи комуникациски способности на јазикот што го изучуваат, што подразбира нивна способност да се изразат и да општат, усно и писмено, со помош на вториот јазик. Тоа, во крајна линија, претставува способност да се пренесат јазични структури од мајчиниот, првиот јазик (J1), со најсоодветни форми од јазикот што се изучува (Krashen in Terrel 1995: 53-59). Когнитивните процеси што се активираат при постигнувањето на оваа цел, неизбежно вклучуваат механизми за „внатрешно“ пренесување на граѓата од J1 на J2, т.е. за преведување од J1 на J2. Како краен производ се добива изговорен или пишан текст на вториот јазик на изучувачот. Во јазичната практика, како и во наставата по J2, јазикот-извор (појдовниот јазик) и јазикот-цел (целниот јазик) се во динамичен интерактивен однос, при што постојано се менува позицијата на J1 и на J2 во однос на појдовниот или целниот статус. На часовите по J2 поставувањето и одмерувањето на приоритетите

во оваа смисла е обврска на лекторот, а претставува резултат на осмислени наставни активности кои ќе вклучат преведување од J1 на J2 и обратно.

Наставните содржини кои во наставата по J2 внесуваат употреба на двата јазика низ различни форми на преведување, со цел да се олесни разбирањето на J2, имаат статус на: а. наставно средство и б. постапка во наставата. Како наставно средство, преведувањето е дел од нагледноста, која својата дидактичка вредност ја добива во состав на методите и постапките за функционално усвојување на J2. Најчесто, употребата на овие наставни материјали нема за цел поттикнување активно учество на изучувачите, туку претставуваат само визуелна или аудитивна илустративна подлога во рамките на комуникациската ситуација на часот. За оваа намена можат да послужат цртежите, сликите, плакатите, книгите, рекламните летоци, извадоците од весници и списанија, двојазичните покани или честитки, двојазичните географски карти или патокази, двојазичните информативни пунктови, радиореklamите, видеореklamите, стиховите од мелодии, репликите од филмови итн. Во функција на нагледноста тие треба да прикажат ист текст на двата јазика, појдовниот и целниот, а текстот треба да биде краток и јазично и стилски коректен. Употребата на правилно и соодветно избраните илустративни јазични содржини од овој вид внесува динамичност и позитивно расположение во интерактивноста на часот, а кај слушателите ги поттикнува способноста за забележување, љубопитноста за пронаоѓање вакви и слични форми на јазична комуникација, како и мотивацијата за користење на истите и слични зборови и фрази од јазикот што го изучуваат. Како постапка во наставата по J2, преведувањето е во функција на пошироко поставените цели за стекнување јазични и комуникациски компетенции на јазикот што се изучува; преведувањето е творечки дел од интерактивноста на часот, во кој слушателите, преку осмислени комуникациски ситуации се оспособуваат за разбирање говорени и пишани текстови и стекнуваат говорни и пишувачки вештини. Во продолжение на текстот е претставена комуникациска вежба што ја илустрира примената на преведувањето во функција на збогатувањето на лексиката на изучувачите со зборови и зборовни форми од македонскиот како J2.

И покрај тоа што преведувањето како форма на работа во наставата по J2, реално, е вообичаена практика насекаде низ светот, теоријата на усвојувањето J2 сè уште не може да заземе сигурен став во врска со тоа дали оваа наставна активност треба или не треба, смее или не смее да се применува во наставата по J2. Теориските ставови по ова прашање се

спротивставени. Преведувањето, од една страна, се смета за забранета и опасна наставна активност којашто може да му наштети на учењето, т.е. на усвојувањето втор јазик, а, од друга страна, се нуди како дозволена и мошне ефикасна форма на работа. Теоријата вели дека дилемата се јавува и поради мешањето, т.е. поради изедначувањето на поимите *преведување* и *прв јазик*. Нивното третирање како синоними е сосема погрешно, затоа што примената на секој од нив има свои специфични цели и обезбедува специфични резултати во наставата. Дилемата постои поради тоа што како преведување се смета секој еден дел од часот во којшто ќе се каже, ќе се прочита или ќе се напише збор, реченица, неколку речници, или со слушателот ќе се разменат реплики на неговиот мајчин јазик (Canerres 2006: 4-15). Ставовите кои го забрануваат преведувањето на часовите по J2 влечат корени од односот кон т.н. граматичко-преведувачки метод, кој во минатото се врзувал само со наставата по класичните јазици. Разбирливо, таквите содржини, главно, исклучуваат какви и да е активности насочени кон комуникациски цели, па, учењето во најголема мера се сведува на буквално преведување на зборовните форми од J2 на J1, а врвната цел била да се разберат и да се објаснат граматичките форми и нивната врска во реченицата. Треба да се нагласи дека и во современи услови некои теоретичари го бранат овој метод, како начин кој овозможува перфектно совладување на граматичкиот систем на J2, но и како начин за развивање на когнитивните способности на учениците. Едноставно, и механичкото преведување, т.е. препознавањето на значењето на зборовите од J2 и нивното меморирање, во некоја рана фаза од изучувањето J2 може да биде корисна наставна практика.

Во продолжение пренесуваме некои од најчестите претпоставки зошто не треба и зошто треба да се користи преведувањето на часовите по J2 (Fernandez-Guerra 2014: 155-158):

Против преведувањето:

1. Преведувањето не е комуникациски акт и не може да придонесе за комуникациски приод во наставата;
2. Преведувањето е вештачка вежба во која најмногу се чита и се пишува, а се занемаруваат зборувањето и слушањето како јазични вештини;
3. Преведувачките задачи не се корисни, зашто оперираат и завршуваат со мајчин јазик, а тоа не е целта на наставата по J2;
4. Преведувањето оддава лажна претстава дека може да се комуницира и на J1 и на J2;

5. Преведувањето ги вклучува двата јазика, а тоа не овозможува доволен инпут на J2;
6. Преведувањето ги тера слушателите да го користат J2 преку структурите на J1, а тоа не е целта на наставата по J2;
7. Преведувањето не е цел на наставата по J2, туку цел на обуките за преведувачи, што се две сосема различни полиња на изучување;
8. Преведувањето не е соодветно за сите слушатели, затоа што во него ќе бидат успешни само оние што веќе добро го владеат J2;
9. Преведувањето ги прави слушателите пасивни, тие не се трудат доволно да го разберат текстот зашто знаат дека на крај ќе го слушнат преводот;
10. Преведувањето ја скратува можноста за објаснување, асоцијации, контекст и сл., што придонесува бргу да се заборава преведеното;
11. Преведувањето го прави помалку близок J2 и слушателите секогаш ќе се чувствуваат несигурни кога ќе го зборуваат;
12. Преведувањето е здодевна и немотивирачка задача.

За преведувањето:

1. Преведувањето е комуникација преку јазиците и културите;
2. Преведувањето е присутно насекаде, зошто да не биде присутно и во наставата;
3. Преведувањето ги вклучува и вештините слушање и зборување, зашто изучувачите на J2 слушаат и зборуваат на двата јазика во процесот на доаѓањето до преводот; задачите може и смислено да ги вклучуваат сите јазични вештини;
4. Преведувањето може да ја подигне кај слушателите и кај наставниците свеста дека овие задачи не создаваат услови за комуникација на двата јазика и дека за таа цел треба да се активираат и други механизми – лингвистички, когнитивни, комуникациски, социолошки, педагошки и сл.;
5. Преведувањето ги вклучува двата јазика, а тоа може да овозможи поголем инпут ако слушателите разберат што се зборува;
6. Преведувањето бара поголемо вклучување на J1, но тоа придонесува слушателите да станат свесни за врските помеѓу двата јазика, да ги споредуваат, да ги сопоставуваат и на тој начин полесно да го усвојуваат J2;
7. Преведувањето е цел на обуката за преведувачи, но тоа не значи дека не може да биде и една од целите на наставата по J2;

8. Преведувањето не мора секогаш да биде групно; ако е индивидуално, слушателите нема да чекаат на крајот да го слушнат преводот и не моѓат да бидат пасивни;
9. Преведувањето може да заштеди време на часот ако лекторот им преведе на слушателите нешто што не разбираат на J2;
10. Преведувањето понекогаш му е потврда на лекторот дека слушателите ги разбрале претходните содржини;
11. Преведувањето не е здодевно и немотивирачко ако се избераат комуникациски и тежински соодветни текстови, на кои преведувањето може да оди лесно; тоа дополнително ќе ги мотивира слушателите за оваа комуникациска наставна форма.

Каков е мојот став во однос на користењето на преведувањето во наставата по J2? На моите часови по македонски како J2 се застапени активности со и за преведување и сметам дека преведувањето треба да биде присутно во наставата по J2, се разбира, како планирана активност во однос на квантитетот и на квалитетот на содржините. Важен чинител за успешно спроведување на оваа активност на часовите се и целните групи според структурата – возрасна, професионална, јазична, квантитативна и сл. Важен чинител, исто така, е и степенот на курсот, па, сметам дека преведувањето не може да се изостави особено на почетното рамниште (A1 и A2) и на средното B1. На погорните рамништа преведувањето може да се јави како случајна потреба, ако се работи за исклучително тешки синтаксички конструкции; специфична лексика – турцизми, архаизми, жаргонизми и сл. Исто така, на погорните рамништа на изучување J2 преведувањето може да претставува и креативен начин на поврзување две култури. За илустрација ќе наведеме една повеќегодишната практика на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид. Имено, во рамките на курсот за македонска литература, каде што се вклучуваат слушатели со познавање на македонскиот јазик над B2 ниво, работи преведувачка секција, во којашто слушателите преведуваат македонска поезија и проза на својот мајчин јазик. Резултатите се импозантни, а слушателите се повеќе од задоволни и горди на своите преводи. За потребите на овој труд разговарав со неколку колеги лектори по македонски јазик и со прилично голем број слушатели на македонскиот како J2, како и со лектори и слушатели по други странски јазици. Ниеден од нив не ја одрече потребата од преведувањето во наставата, ниту пак кажа дека на часовите не применуваат форми на наставни активности за преведување. Како поткрепа за ваквиот мој став, можеме да

се повикаме и на фактот дека голем број учебници наменети за изучување J2 на почетно рамниште содржат речник на зборови преведени од J2 на јазикот што е J1 за слушателите, како и опис на граматичките содржини на првиот јазик на слушателите.

За крај е претставена една идеја за задача за преведување. Задачата се однесува на содржини од подрачјата лексика и морфологија; целта е учење нови зборови, т.е. збогатување на зборовниот фонд на слушателите со зборови од македонскиот јазик (J2) – именки, придавки, глаголи; употреба на предлозите *во* и *на*; употреба на транзитивни глаголи во споеви глагол+именка, како воведување кон содржините за директен предмет.

Степен на курсот: Среден Б1

Тип на задачата: Дополнување со зборови од македонскиот јазик, според значењата - *Кој каде работи? Кој што работи?*; зборовите се во колони, од левата страна се дадени професиите, од десната страна празното место што треба да се дополни со: местото каде што се врши дејноста (1) и дејноста (2).

Комуникациска тема: Професии

Правец на преведување: Од J2 (македонски) на J1

Вид настава: Индивидуална или групна (групата да е монолингвална на јазик кој лекторот го владее добро)

Цели на задачата: Усвојување зборови од пошироката комуникациска тема *Професии*; вежбање изговор на зборовите; изработување двојазичен речник.

За оваа комуникациска тема, а и поради поголемиот број зборови, се препорачува користење лексика со интернационална подлога, заради фонетската блискост, која е олеснителна и мотивирачка околност во учењето нови зборови.

- На слушателите им се прикажува / им се проектира на платно задачата на двата јазика, македонски и J1. Зборовите треба да бидат лесни за читање, да содржат едноставен или фонетски состав близок на тој од J1.
- Содржините од задачата на македонски јазик и преведените на J1 на слајдот се поставени една до друга, за да можат полесно да се постават во врска македонските зборови и зборовите на J1 и за да може да им се меморира местото, што како техника не е забрането во наставата по лексика. Ова е, всушност, моментот кога

слушателите го гледаат преводот на зборовите како во речник и потоа го користат во вежбата.

- Од текстот на македонски се отстрануваат зборовите што треба да се употребат и во измешана форма се претставуваат на друг слајд, заедно со содржините на англиски. Во оваа фаза македонскиот текст ќе содржи празни места за дополнување, кои подоцна ќе бидат дополнети од слушателите, со оглед на тоа што текстот на J1 ќе биде целосен (без празнини) за да им помогне да го изберат точниот збор за во македонскиот текст.
- Слушателите треба да ги пронајдат зборовите што недостасуваат во македонскиот текст, користејќи македонски зборови од картата/ цртежот за бура на идеи.
- Заради полесно дополнување на десната колона во кутиите, првиот збор е даден како помошен пример.
- Десните колони треба да се дополнат со следните зборови, дадени во испревртен ред: *во аптека, во кујна, на модна писта, во канцеларија, во сервис, на брод, во ателје, во операциона сала, во козметички салон / прави фризури, истражува, гаси пожари, пушта музика, проектира згради, издава книги, наплаќа, програмира, лечи животни.*
- Лекторот треба постојано да ги потсетува слушателите дека македонските зборови се таму за да им помогнат и дека можат да се потпрат на преведените зборови во текстот на J1, за полесно да го одберат точниот збор со кој ќе го дополнат празното место.
- Поврзете!

1. Кој каде работи?

<u>кустос</u>	<u>во музеј</u>
скулптор	
хирург	
козметичар	
готвач	
секретарка	
фармацевт	
автомеханичар	
манекен	
морнар	

2. Кој што работи?

<u>диригент</u>	<u>диригира</u>
библиотекар	
касиер	
детектив	
диск-џокеј	
фризер	
архитект	
ветеринар	
пожарникар	
информатичар	

Заклучок

Задачата покажува дека:

- преведениот текст, како алатка во активностите, не е забранета зона или нешто што во текот на работата ќе се користи тајно;
- преведениот текст во текот на активностите претставува еден вид речник
- наменски, контекстуален, конситуациски;
- тврдењето дека преведувањето во наставата по странски јазик не е корисно е рамно на тоа да се каже дека во неа, исто така, не е корисно користењето речник;
- учењето нови зборови и конструкции од J2 не е сведено на просто механичко пишување две колони зборови во тетратките и на нивно механичко меморирање, туку е сложен процес на интеракција, во кој се внесуваат активности на повеќе сетила и се поттикнуваат посложени когнитивни процеси.

Литература

- Campbell, Stuart, 2002: Translation in the Context of EFL. Malang: State University of Malang (Teflin Journal XIII-1).
- Carreres, Angeles, 2006: Strange bedfellows: Translation and Language teaching The teaching of translation into L2 in modern languages degrees; uses and limitations. 6TH Symposium on Translation, terminology and Interpretation in Cuba and Canada – December 2006.
- Fernández-Guerra, Ana, 2014: The Usefulness of Translation in Foreign Language Learning: Students' Attitudes. Lasting Impressions Press (International Journal of English Language & Translation Studies II-1).
- Ivir, Vladimir, 2002-2003: Translation of Culture and Culture of Translation. Zagreb: Filozofski fakultet (SRAZ XLVII-XLVIII).
- Krashen D. Stephen, Terrel D. Tracy, 1995: The Natural Approach Language Acquisition in the Classroom. Hertforshire: Phoenix ELT Prentice Hall Europe.
- Naimushin, Boris, 2002: Translation in Foreign Language Teaching: The Fifth Skill. (*Modern English Teacher* 11-4).

Tjaša Markežič

Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Univerza v Mariboru, Slovenija
tjasa.markezic@gmail.com

Besedotvorni vidik feminativov v slovanskih jezikih

Tvorba feminativov je tipična besedotvorna zmožnost slovenščine in drugih slovanskih jezikov. Feminativi se v slovenščini tvorijo na dva načina: z dodajanjem ženskospolskega obrazila tvorjenkam moškega spola; z zamenjavo celotnega ali izglasnega dela moškospolskega obrazila z ženskospolskim ob isti podstavi. Prispevek prinaša pregled feminativne tvorbe, pri čemer smo dodajalna priponska obrazila razvrstili glede na to, s katerimi tipičnimi soglasniškimi izglasji moškospolskih obrazil se družijo, zamenjevalna obrazila pa glede na to, katera moškospolska obrazila zamenjujejo. Kot najpogostejši feminativni obrazili se kažeta *-ka* in *-ica* z variantami.

Ključne besede: besedotvorje, feminativi, slovanski jeziki, priponsko obrazilo

Word-Formational Aspect of Feminatives in Slavic Languages

Formation of feminatives is typical word-formational ability of Slovene and other Slavic languages. Feminatives in Slovenian language are formed in two ways: by adding suffixes to male derivatives; by replacement of the whole or only part of the masculine suffix. This article provides an overview of feminative formation. The main focus is on which word-final sounds feminine suffixes combine with and which masculine suffixes they replace in exchange. The feminine nouns in those languages are most frequently formed with the suffixes *-ka* (and its variants) and *-ica*.

Keywords: word formation, feminine nouns, Slavic languages, suffix

1 Tvorba feminativov v slovenščini

Tvorjenje feminativov je tipična slovenska in sploh slovanska besedotvorna možnost, pri čemer je tvorba mogoča iz lastno- in občnoimenske podstave. Toporišič v *Slovenski slovnici* (2004: 183) feminative definira kot ženski par moškemu, kar vključuje poimenovanja oseb in živali, in jih obravnava znotraj inachenjske (modifikacijske) izpeljave; nastajajo z naslednjimi priponskimi obrazili: *-a/-á* (*Franca*; *gospa*), *-ica/-íca* (*davkarica*; *gospodarica*), *-ja* (*županja*), *-úlja*

(volkulja), **-inja/-inja** (grofinja; gospodinja), **-ka** (gostačka), **-ovka** (pekovka) in **-ična**¹ (gospodična). Parno žensko poimenovanje pri višje razvitih večjih bitjih pa je pogosto izraženo s posebno besedo (*mož – žena, oče – mati* itd.). Ob tem Irena Stramljič Breznik (2004: 18) dodaja, da poimenovanja ženskih oseb sodijo med nemodifikacijske izpeljanke, če gre za biološko (*dojilja*) ali sociološko zaznamovanost (*perica*) in pri tvorjenkah ženskega spola za živali, če ni moškospolskega ustreznika (*brenčalka*).

Feminativi v slovenskem jeziku nastajajo na dva načina (Stramljič Breznik 1994/95: 289):

1. Z dodajanjem ženskospolskega obrazila tvorjenkam moškega spola – feminativna obrazila, ki se dodajajo, je mogoče razvrstiti glede na to, s katerimi tipičnimi soglasniškimi izglasji moškospolskih obrazil se družijo. Tako se priponski obrazili **-a** in **-na** dodajata obrazilom, katerih v izglasju je **-č**: *gostača*; **-ica** tistim s **-č**, **-lj** in **-r**: *beračica, braniteljica, diktatorica*; **-inja** se družijo s podstavami ali obrazili moškospolskih tvorjenk s *k, g, h* v izglasju, na primer *prerokinja, varuhinja, boginja*; **-ka** se lahko dodaja obrazilnim izglasjem na **-č**, **-d**, **-j**, **-r**, **-t**, **-v**: *brusačka, doktorandka, čuvajka, balinarka, aspirantka, detektivka*.
2. Z zamenjavo celotnega ali le izglasnega dela moškospolskega obrazila z ženskospolskim ob isti podstavi; tako priponsko obrazilo **-ica** zamenjuje **-ik** (*bolnica*) ter **-ka** obrazila **-ec** (*borka*), **-(V)lec** (*dajalka, gojilka*), **-(V)vec** (*kegljavka, hvalivka*).

Irena Stramljič Breznik pa opozarja, da o feminativih v sodobni slovenski besedotvorni teoriji ni enotnega mnenja (Stramljič Breznik 2004: 18). Pri tem se sklicuje na Vidovič Muho, ki zavrača po besedotvornem delu v Toporišičevi *Slovenski slovnici* očitno podrejanje tvorbe poimenovanj za ženske osebe poimenovanjem za moške osebe tudi v primerih, ko gre za vzporedno tvorbo (za tvorbo z zamenjevanjem moškospolskega priponskega obrazila z ženskospolskim), na primer *pravnica, zdravnica, delavka*. Vidovič Muha sicer poudarja, da tradicionalno besedotvorje feminative uvršča med modifikacijske tvorjenke, ugotavlja pa, da jih »verjetno lahko obravnavamo kot navadne izpeljanke iz samostalnika z besedotvornim pomenom 'nosilka povezave'« (Vidovič Muha 1997: 71, 2011: 30).

Tudi Marija Jež (1998: 224–227) opozarja, da pogledi na besedotvorno in pomensko uvrščanje feminativov v slovenščini še niso enotni in ustaljeni. Sprašuje

1 Pri tem gre za tvorbo s priponskim obrazilom **-na** in ne **-ična** (*gospodič-na*).

se, ali lahko k feminativom uvrščamo ženskospolske izpeljanke iz glagola in pridevnika, npr. *grabljica*, *perica*, *žanjica*, *naročnica*, *pomočnica*, *sodnica*, ker pri njih ne gre za modifikacijsko tvorbo, ampak navadno izpeljavo. Slovensko jezikoslovje pa med feminative šteje tudi poimenovanja, ki nimajo ustreznega pomenskega para v obliki za moški spol, npr. *dojilja*, *porodnica* – besedotvorne podstave so namreč le hipotetične. Glede na to bi bilo smiselno take primere uvrstiti med navadne izglagolske ali izpridevniške izpeljanke. Iz vsega tega sledi, da so feminativi tista ženskospolska poimenovanja, ki so na besedotvorni in pomenski ravni parna moškimi (npr. *študent* – *študentka*). Med feminative torej ne sodijo primeri, ki predstavljajo par le na besedotvorni ravni, ne pa hkrati tudi na pomenski (denimo *kapetanica* v pomenu 'kapetanova žena'; v sodobnem jeziku to seveda ni več aktualno). So pa feminativi tudi tiste ženskospolske izpeljanke, ki ustrezajo moškospolskim podstavam zgolj na pomenski ravni, čeprav niso nastale po ustreznem besedotvornem postopku (torej tiste, ki bi jih po Vidovič Muhi bilo smiselno uvrščati med navadne izpeljanke, denimo *prevajalka*). Pomenska raven je tako odločilnejša.

Tomo Korošec (1998: 77–79) pa opozori tudi na tvorjenke, ki sicer nastanejo z zamenjavo ženskega priponskega obrazila z moškim, vendar ne po običajnem paralelizmu (kot tipičen priponski par omenja obrazili *-nica* in *-nik*), ker bi nekatere tako tvorjene besede lahko pomensko zavajale predvsem znotraj stroke (sam se v razpravi osredotoča na slovenski vojaški jezik in zato navaja tovrstne primere): na primer *brzostrelka* pomeni 'avtomatsko orožje', zato se mu zdi ustrežnejši izraz *brzostrelkinja*; *generalka* pomeni tudi 'gledališko predstavo', zato je bolje uporabiti izraz *generalinja* ipd. Izpostavlja pa tudi problem t. i. vzporednih obrazil, ko se pri istopomenskih tvorjenkah in isti podstavi pojavi več različnih obrazil (npr. *bombaška* – *bombašica* – *bombašinja*).

2 Tvorba feminativov v slovanskih jezikih

2.1 Vzhodnoslovanski jeziki

2.1.1 Ruski jezik

V ruščini se samostalniki za osebe ženskega spola izpeljujejo iz ustreznih moškospolskih samostalnikov. Glavni feminativni priponski obrazili sta *-ka* in *-ица*, ki se dodajata samostalnikom moškega spola ali zamenjujeta moškospolska priponska obrazila, pri čemer *-ka* lahko nastopa v kombinaciji z *-ов* kot *-овка* (*плут-овка*, *шут-овка*). Manj produktivno je priponsko obrazilo *-иха*, ki označuje ali

ženski poklic ali ženo osebe, ki opravlja kakšen poklic. Po Zemski (2006: 262–268) tovrstna poimenovanja nastanejo na dva načina:

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Obrazilo **-ица** kot dodajalno tvori poimenovanja živali: *тигр – тигрица, волк – волчица, орел – орлица*.
- Feminativno priponsko obrazilo **-ница** se dodaja izglasjem na *-(те)л* (*учитель – учительница, писатель – писательница, председатель – председательница*).
- Priponsko obrazilo **-иха** dodajamo k izglasjem na *-(н)ик*, pri čemer pride do glasovne premene (*дворник – дворничиха*), in izglasjem na *-(а)р* (*повар – повариха*); tvori tudi ženskospolska poimenovanja živali: *слон – слониха, лебедь – лебедиха*.

Образило **-ја** se pojavlja ob izglasjih na *-(у)н* (*невун – невуня, шалун – шалуня*).

Feminativno obrazilo **-ка** je dodajalno k izglasjem na *-(ен)т* (*студент – студентка*), *-(е)р* (*пионер – пионерка*), *-(и)ч* (*Москвич – Москвичка*), pojava se lahko ob netvorjenih podstavah, zlasti pri poimenovanjih prebivalk (*Швед – Шведка, Латыш – Латышка, Казах – Казахка*), tvori tudi poimenovanja živali (*голубь – голубка, глухарь – глухарка*).

Образило **-ша** nastopa ob izglasjih moškospolskih poimenovanj na *-(о)р* (*кондуктор – кондукторша, доктор – докторша*; v drugem primeru beseda lahko pomeni 'zdravnikova žena' ali 'zdravnica').

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Obrazilo **-ица** zamenja moškospolsko obrazilo *-ец* (*красавец – красавица, упрямец – упрямица*).
- Priponsko obrazilo **-чица** lahko zamenjuje moškospolsko obrazilo *-щик* (*сортировщик – сортировщица, наладчик – наладчица, вуфетчик – вуфетчица*).
- Feminativno priponsko obrazilo **-ница** oziroma **-ица** pa lahko zamenja obrazili *-ник* ali *-ик* (*колхозник – колхозница, школьник – школьница, умник – умница*).
- Obrazilo **-ка** zamenjuje priponski obrazili *-ец* in *-ин* (*Литовец – Литовка, Естонец – Естонка, комсомолец – комсомолка, Киевлянин – Киевлянка*).

2.1.2 Beloruski jezik

Beloruščina se je, tako Harbacki (2016: 7–15), v (ne)rabi ženskospolskih oblik dolgo zgledovala po ruščini. V pogovornem jeziku sicer obstajajo številne feminativne oblike, niso pa uveljavljene v knjižnem jeziku. Za najpogostejši feminativni obrazili veljata **-ка** in **-ица**. Feminativi so tudi po beloruski slovnici uvrščeni med modifikacijske izpeljanke, tvorjeni pa so lahko na dva načina:

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Kot kažejo primeri, je dodajalno feminativno obrazilo **-ица** (*пэдагог – пэдагогiца, вiрусоляг – вiрусолягiца*).
- Tudi obrazilo **-ница** je dodajalno, in to k izglasju na *-(це)ль* (*натхнiцель – натхнiцельница, будзiцель – будзiцельница*).
- Priponsko obrazilo **-ja** dodajamo k izglasju moškospolskih poimenovanj oseb na *-(y)н* (*красун – красуня, харашун – харашуня*).
- Feminativno obrazilo **-iня** dodajamo k netvorjenim ali zloženim podstavam (*граф – графiня, фатаграф – фатаграфiня*). Obrazilo je lahko vzporedno k priponskemu obrazilu *-ица* (npr. *акадэмица – акадэминя*).
- Kot dodajalno pa v glavnem nastopa priponsko obrazilo **-ка**, ki se dodaja k izglasjem moškospolskih samostalnikov na *-ар* (*антэкар – антэкарка, лектар – лектарка*), *-(эн)т* (*студэнт – студэнтка*) in *-(iс)т* (*пiянист – пiянистка*).
- Dodajalno je tudi prevzeto obrazilo **-эса/-еса** (*вiкант – вiкантэса, крытык – крытыкэса*), ki se pojavlja tudi kot vzporedno k feminativnemu obrazilu *-ка* (npr. *вiкантэса – вiкантка*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Obrazilo **-ица** zamenja moškospolsko obrazilo *-iк* (*настаунiк – настаунiца*).
- Priponsko obrazilo **-ница** pa zamenjuje moškospolsko priponsko obrazilo *-ник* (*будаўник – будаўница, чараўник – чараўница*).
- Feminativno obrazilo **-ка** zamenjuje obrazilo *-ец* (*Амерыканец – Амерыканка*).

2.1.3 Ukrajinski jezik

Tudi v ukrajiniščini narašča število ženskospolskih poimenovanj oseb, tvorjenih iz moškospolskih samostalnikov. Feminativi so po Arhangel'ski (2014: 58–70)

tvorjeni s priponskimi obrazili **-иця, -ниця, -ка, -ивка** in **-иня**. Tudi ona opaža, da so feminativi stalnica v pogovornem jeziku, ne pa tudi v knjižnem. Iz primerov, ki jih navaja, je razvidna tvorba feminativov na oba možna načina.

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Obrazilo **-ниця** dodajamo moškospolskim samostalnikom na **-(a)p** (*друкар – друкарница*) in na **-(o)s** (*виртуос – виртуосница*).
- Priponsko obrazilo **-ка** se dodaja k izglasjem na **-(a)ч** (*видповидач – видповидачка, утикач – утикачка*), **-(a)p** (*архвар – архварка*), **-(e)p** (*кошкoder – кошкoderка*), **-(o)p** (*автор – авторка, актер – акторка*), **-(ан)t** (*дилетант – дилетантка, бенефициант – бенефициантка*), **-(ен)t** (*пациент – пациентка*), **-(ис)t** (*телеграфист – телеграфистка, арфист – арфистка*), **-(те)л** (*вихователька*), **-(о)н** (*шпион – шпионка*), **-(o)s** (*виртуос – виртуоска*). Pri dodajanju k izglasju **-(ни)к** pride do glasovne premene *k* v *č* (*беслюдник – беслюдничка*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-иця** zamenjuje moškospolsko priponsko obrazilo **-ач** (*видавач – выдавница*).
- Feminativno obrazilo **-ниця** zamenjuje moškospolski priponski obrazili **-ач** (*видавач – выдавница, доглядач – доглядница*) in **-тел** (*виховател – виховница*).

2.2 Zahodnoslovanski jeziki

2.2.1 Češki jezik

V češčini so feminativi obravnavani kot modifikacijske izpeljanke. Defini-rani so kot poimenovanja ženskih oseb, tvorjena iz moškospolskih. V glavnem gre za poimenovanja oseb, manj za poimenovanja živali, pri tem pa nekaterim moškospolskim poimenovanjem ni mogoče najti ustrezne ženskospolske vz-porednice, na primer *chytrak*, *milaček* 'ljubljenec, ljubček'; ženskospolskih us-treznih večinoma ni za neudomačene živali – *skřivan* 'škrjanec', *vřana* 'vřana', *kaně* 'kanja'. Dolgo so tovrstna poimenovanja označevala le soprogo (*kovařka*, *majorka*, *učitelova*). V tem pomenu se v sodobnem češkem jeziku tovrstna po-imenovanja več ne uporabljajo. Obrazilo, najproduktivnejša za tvorbo femina-tivov, so **-ka, -yně/-kyně** in **-icě**. Tudi v češčini lahko feminativi nastajajo na dva načina:

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Feminativno obrazilo **-ice** je dodajalno zlasti pri tvorbi ženskospolskih poimenovanj za živali (*holubice, medvědice, pavice, slonice, tygřice*).
- Priponsko obrazilo **-ka** najpogosteje tvori feminative iz samostalnikov moškega spola na *-(i)k* in *-(a)k*, pri čemer pride do palatalizacije: *kuřačka, žebračka; botanička, pravnička*. Obrazilo **-ka** se poleg navedenih lahko dodaja tudi k izglasjem na *-(te)l* (*skladatelka, spisovatelka*), *-(a)č* (*prodavačka*), *-(i)č* (*dojička*), *-(a)ř/-á)ř* (*bruslařka, čtenařka*), *-(i)ř* (*kresliřka, maliřka*), *-(a)n* (*venkovanka, Slovanka*), *-(is)t* (*cyklistka, optičistka*), *-(en)t* (*absolventka, abonentka*).
- Neproduktivno je priponsko obrazilo **-na**, saj se pojavi le pri primeru *kněžna*. Varianti **-ovna** in **-ezna** se pojavita pri tvorbi feminativov *kralovna, cisařovna; princezna*.
- Redko so občnoimenski feminativi tvorjeni s priponskim obrazilom **-ova**; v preteklosti je to obrazilo tvorilo poimenovanja sprog oseb, ki so opravljale določen poklic: *učitelova, doktorova, tovarnikova*. Vendar pa je priponsko obrazilo **-ova** zelo produktivno pri tvorbi priimkovnih feminativov (*Novakova, Horačkova, Dítetova*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Moškospolski obrazili **-ik** in **-nik** zamenjuje feminativno obrazilo **-ice**, ki je drugo najproduktivnejše feminativno obrazilo v češčini (*mladice, zdravotnice; dělnice, čišnice, jeřabnice, soustružnice*).
- Feminativno obrazilo **-ka** zamenjuje moškospolsko obrazilo **-(e)c** (*cvičenec – cvičenka; mišenka, snoubenka, Japonka, Slovinka, Němka*); ob primerih *Slovak, Brňan* so feminativi *Slovenka, Brněnka* izpeljani z varianto **-enka**, ki zamenja moškospolsko priponsko obrazilo **-ak** oz. **-an**.
- Zamenjevalno je tudi obrazilo **-yně/-kyně**, ki tvori izključno feminative. Nastopa lahko kot konkurenčno obrazilo priponskega obrazila **-ka**: *přítelka – přítelkyně, ctitelka – ctitelkyně*. Pri tem ima prednost obrazilo **-yně**, kadar se samostanik moškega spola konča na **-g**: *chirurgyně, dramaturgyně*. Varianta **-kyně** se uporablja pri tvorbi feminativov iz samostalnikov moškega spola na **-ce** (*spravkyně, obhajkyně*) in **-ec** (*lovkyně, plavkyně*) (Mluvnice češtiny 1986: 304–307).

2.2.2 Slovaški jezik

V slovaščini so feminativi prav tako definirani kot vrsta modifikacijskih izpeljank. Sokolova (2007: 26–28) kot najproduktivnejša feminativna priponska obrazila v slovaščini navaja **-ka**, **-ička**, **-yňa** in **-ica**. Manj produktivna so obrazila **-iná**, **-ovná**, **-ezná**, **-ná**, zelo redka pa **-aňa**, **-era**, **-anda**. Feminativi so tvorjeni z dodajalnim oz. zamenjevalnim načinom.

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Feminativno obrazilo **-ka** se dodaja k izglasjem moškospolskih samostalnikov na **-(a)k**: *spevak – spevačka*; **-(i)k**: *kmotrik – kmotrička*, *pracovník – pracovníčka*, *právnik – právnička*, pri čemer pride do glasovne premene; **-(a)r** (*mliekar – mliekarka*); **-(en)t** (*absolvent – absolventka*); **-(is)t** (*cyklist – cyklistka*). Za najpomembnejšo pa velja varianta **-ička**, ki tvori feminative iz prevzetih moškospolskih samostalnikov z izglasjem **-g** (*chirurg → chirurgička*, *filolog → filologička*).
- Dodajalno je tudi obrazilo **-ina**, ki v slovaščini poleg nazivov (*gazdiná*) označuje tudi sorodstvo (*švagriná*).
- Obrazilo **-(k)yňa** se lahko dodaja izglasjem na **-k**, **-g**, **-h** (*otrok – otrokyňa*, *kolega – kolegyňa*, *vrah – vrahyňa*).
- Priponsko obrazilo **-ova** kot dodajalno lahko označuje dvoje, npr. *majstrová* 1. 'mojstrova žena', 2. 'lastnica delavnice'.

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Precej redko pri tvorbi feminativov je v slovaščini obrazilo **-(n)ica**, zamenjuje pa moškospolsko priponsko obrazilo **-nik** (*šikovnik – šikovnica*, *čarodejnik – čarodejnica*) ali **-ec** (*snúbenec – snúbenica*, *chovanec – chovanica*).
- Zamenjevalno je tudi feminativno obrazilo **-ka** ob moškospolskem priponskem obrazilu **-ec**, pri čemer pride do glasovne premene **ň → n**, npr. *chovanec → chovanka*, *birmovanec → birmovanka*.
- Za produktivnejše velja priponsko obrazilo **-(k)yňa**, ki zamenjuje moškospolski priponski obrazili **-ca** (*obhajca – obhajkyňa*, *predchodca – predchodkyňa*, *spravodajca – spravodajkyňa*) in **-ec** (*plavec – plavkyňa*, *predchodca – predchodkyňa*), pri čemer prihaja do soglasniških premen (**c → k**).
- Obrazili **-aňa** in **-ena** pa sta redki (*babrák – babraňa*, *starec – starena*).

2.2.3 Poljski jezik

Tudi v poljskem jeziku so feminativi definirani kot ženskospolska poimenovanja, nastala iz moških z ustreznimi ženskospolskimi priponskimi obrazili. Feminative v poljščini je med drugim podrobneje raziskovala Paulina Pycia (2011: 98–105), ki kot najproduktivnejša priponska obrazila za tvorbo feminativov izpostavi **-ka**, **-i(y)ni**, **-ica**, kot redkejša pa **-owa**, **-ina**, **-anka**, **-ówka**, **-essa**; ohranjene so tudi oblike tipa *pani magister*, *pani inżynier*, *pani Nowak*. Feminativi v poljskem jeziku lahko nastajajo na dva načina:

1. Dodajalni način tvorbe feminativov

- Obrazilo **-a** se druži s priponskimi obrazili **-ny** (*chrzestny* – *chrzestna*); **-owy** (*księgowy* – *księgowa*); **-ski** (*spóźnialski* – *spóźnialska*); **-ący** (*przewodniczący* – *przewodnicząca*). Redkeje se obrazilo **-a** dodaja moškospolskim priponskim obrazilom **-nik** (*bezwstydnik* – *bezwstydnica*), **-arz** (*spryciarz* – *spryciara*), **-och** (*pieszczoch* – *pieszczocha*), **-iś** (*strojniś* – *strojnisia*). Zanimiv je primer *minister* – *ministra*, saj se po navadi k izglasjem na **-r** dodaja priponsko obrazilo **-ka** (denimo *monter* – *monterka*) (Grochowska in Wierzbicka 2015: 51).
- Drugo najpogostejše feminativno priponsko obrazilo je **-(n)ica/-yca**, ki nastopa kot dodajalno samo k izglasjem z **-en**: *uczeń* – *uczennica*.
- Najproduktivnejše je priponsko obrazilo **-ka** z variantami **-anka** (*hrabia* – *hrabianka*), **-atka** (*mąż* – *mężatka*), **-ówka** (*Żyd* – *Żydówka*). Priponsko obrazilo **-ka** se druži z naslednjimi moškospolskimi obrazili: **-ik/-yk** (*chemik* – *chemiczka*); **-graf** (*geograf* – *geografka*); **-man** (*narkoman* – *narkomanka*); **-er** (*kelner* – *kelnerka*); **-(a)tor** (*dyrektor* – *dyrektorka*); **-at** (*delegat* – *delegatka*); **-ata** (*akrobata* – *akrobatka*); **-ita/-yta** (*hipokryta* – *hipokrytka*); **-ista** (*pacyfista* – *pacyfistka*); **-ant** (*gwarant* – *gwarantka*); **-ent** (*asystent* – *asystentka*); **-acz** (*podawacz* – *podawaczka*); **-ak** (*śpiewak* – *śpiewaczka*); **-czyk** (*olimpijczyk* – *olimpijka*); **-iciel/-yciel** (*donosiciel* – *donosicielka*); **-nik** (redko; *osadnik* – *osadniczka*). Tudi v poljščini pri tvorbi feminativov s **-ka** prihaja do več glasovnih premen, pri dodajalnem načinu tvorbe gre v glavnem za premene soglasnikov: *k*, *g*, *ch* → *cz*, *ż*, *sz*, npr. *ważniak* → *ważniaczka*, *kierownik* → *kierownicza*, *socjolog* → *socjolożka*, *filolog* → *filolożka*.
- Priponsko obrazilo **-essa** je le dodajalno in je prevzeto iz francoščine: *baron* – *baronessa*, *patron* – *patronessa*, *poeta* – *poetessa*.
- Obrazilo **-owa** tvori feminative, ki poimenujejo nazive ali položaje (*cesarz*

– *cesarzowa, doktor – doktorowa*) in sorodstvene vezi (*brat – bratowa, syn – synowa*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov

- Drugo najpogostejše obrazilo je **-ica**. Največkrat zamenjuje moškospolski obrazili **-nik** in **-ec** (*potocnik – potocnica, robotnik – robotnica; siostrzeniec – siostrzenica*).
- Obrazilo **-ka** zamenjuje moškospolsko obrazilo **-ec** (redko; *cyrkowiec – cyrkówka*) ali **-in** (*Amerykanin – Amerykanka*).
- Zelo produktivno za tvorbo feminativov je priponsko obrazilo **-ini/-yni**, ki zamenjuje moškospolski priponski obrazili **-ca** (npr. *dozorca – dozorczyjni, pogromca – pogromczyñi*) in **-ec** (*bywalec – bywalczyñi, strzelec – strzelczyñi*).

2.3 Južnoslovanski jeziki

2.3.1 Srbski jezik

Božo Ćorić (1982: 6) modifikacijsko izpeljavo definira kot tvorbeni način določanja razlike v spolu kot sposobnost jezika za tvorbo poimenovanj oseb ženskega spola glede na poimenovanje moškega spola. Ivan Klajn (2003: 9–10) pa feminativne definira kot poimenovanja za ženske osebe in živali, izpeljana iz moških, kot najpogostejša priponska obrazila pa navaja **-ица, -ка, -иња** in **-киња**. Kot manj produktivna feminativna obrazila pri Ćoriću (1982) zasledimo **-a, -уша** in **-ја**. Znova govorimo o dveh načinih tvorbe:

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-ица** je med produktivnejšimi. Dodaja se lahko netvorjenim podstavam (*лав – лавица*) ali takim z izglasjem na **-(a)ч** (*играч – играчица*), **-(те)ль** (*пријатељ – пријатељица*), **-(a)к** (*тежак – тежачица*), **-(и)н** (*домаћин – домаћиница*), **-(a)р** (*цесар – цесарица*), **-(a)ш** (*комедијаш – комедијашчица*).
- Priponsko obrazilo **-иња** se dodaja nemotiviranim podstavam (*ускок – ускокиња*) ali k izglasjem na **-(a)к** (*селјак – селјакиња*). Obrazilo nastopa zgolj kot dodajalno.
- Obrazilo **-киња** se dodaja nemotiviranim samostalnikom moškega spola (*цесар – цесаркиња*).
- Obrazilo **-ка** je dodajalno k izglasjem na **-тељ** (*хранитељ – хранитељка*), **-(и)ћ** (*стричевић – стричевићка*), **-(a)н** (*муслиманка, клептоманка*), **-(a)р**, **-(e)р**, **-(o)р** (*болничарка, фризерка, професорка*). Kot dodajalno

je konkurenčno/vzporedno priponskemu obrazilu *-ица* (*лјубителка – лјубителјица*), kadar gre za dodajanje k moškospolskemu obrazilu *-тель*.

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-ица** zamenjuje moškospolska obrazila *-иц* (*самац – самица*), *-ак* (*рођак – рођица*), *-ик* (*ученик – ученица*), *-ник* (*радник – радница*), *-ин* (*домаћин – домаћица*), *-ић* (*племић – племица*); redko nastopa v povezavi z drugimi priponskimi obrazili, npr. *-ин* (*домаћин – домаћица*). Tudi pri zamenjevalnem načinu sta *-ица* in *-ка* konkurenčni/vzporedni (*злочиница – злочинка*), podobno *-ица*, *-ка* in *-иња* (*племица – племка – племкиња*).
- Priponsko obrazilo **-киња** lahko zamenjuje moškospolska obrazila *-иц* (*поморач – поморкиња*), *-ник* (*коморник – коморкиња*) in *-ин* (*селјанин – селјанинкиња*).
- Obrazilo **-ка** zamenjuje moškospolska obrazila *-иц* (*Словенка, злочинка*), *-ин* (*варошанка, грађанка*), *-ић* (*племић – племка*), *-ик* (redki primeri: *залjubljenik – залjubljenka*); priponsko obrazilo *-ак* zamenjuje samo v primeru *насторка* (Klajn 2003: 113–140, Ćorić 1982).

2.3.2 Hrvaški jezik

Eugenija Barić (1997: 304) s soavtorji *Hrvatske gramatike* govori o t. i. močijski tvorbi, ki pomeni tvorbo samostalnikov enega spola iz samostalnikov drugega spola, pri čemer gre najpogosteje za tvorbo ženskospolskih samostalnikov iz moškospolskih. Priponska obrazila, s katerimi so v hrvaščini tvorjena poimenovanja ženskih oseb, so **-а**, **-аћа**, **-ица**, **-иња**, **-ка**, **-кинја**, **-лја**, **-улја**. Niso pa vsa našeta obrazila enako plodna: kot najfrekventnejše E. Barić (1997: 310) izpostavlja priponsko obrazilo *-ица*, sledijo *-ка*, *-иња* in *-кинја*.

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-а** se tako dodaja samostalnikom moškega spola na *-ø* (*кум – кума*), *-(а)č* (*изметаč – изметача*), *-(е)к* (*цучек – цучка*).
- Obrazilo **-аћа** se dodaja netvorjenim podstavam (*муž – муžaча*, pri čemer se sicer spremeni pomen).
- Za priponsko obrazilo **-ица** je značilno dodajanje k samostalnikom moškega spola na *-ø* (*јагар – јагарика*), *-(а)č* (*крајаč – крајаčика*), *-(и)č* (*рибиč – рибичика*), *-(те)лј* (*обранителј – обранителјика*), *-(ите)л* (*тамител – тамителика*), *-(а)р* (*чувар – чуварика*), *-(е)р* (*келнер – келнерика*), *-(о)р*

(*doktor – doktorica*), *-(a)š* (*citraš – citrašica*), *-(an)t* (*debitant – debitantica*), *-(en)t* (*agent – agentica*), *-(is)t* (*artist – artistica*).

- Obrazilo **-čica** lahko dodamo k izglasju na *-ø* (*prorok – proročica*).
- Priponsko obrazilo **-arica** nastopa kot dodajalno k samostalnikom moškega spola na *-ø* (*drugar – drugarica*), sicer pa je po Babiću (1991: 178) to manj produktivno obrazilo.
- Priponsko obrazilo **-inja** se lahko dodaja moškospolskim samostalnikom na *-ø* (*bog – boginja*), *-(a)k* (*mužak – mužakinja*) in *-(ja)k* (*prosjak – prosjakinja*).
- Obrazilo **-kinja** se dodaja samostalnikom moškega spola na *-ø* (*soldat – soldatkinja*).
- Kot zelo produktivno se izkaže priponsko obrazilo **-ka**, ki se lahko dodaja izglasjem moškospolskih samostalnikov na *-ø* (*fazan – fazanka*), *-(i)č* (*ribič – ribička*), *-(ča)n* (*Zagrepčan – Zagrepčanka*), *-(ja)n* (*seljan – seljanka*), *-(a)r* (*frinjar – frinjarka*), *-(i)š* (*lotriš – lotriška*).
- Obrazilo **-ina** se dodaja zgolj samostalnikom na *-(ja)k* (*rođak – rođakina*).
- Obrazilo **-iša** dodajamo samo k izglasju na *-ø* (*prorok – prorokiša*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Obrazilo **-čica** zamenjuje moškospolsko obrazilo *-avec* (*igravec – igravčica*).
- Priponsko obrazilo **-ica** zamenjuje moškospolska obrazila *-ac* (*glumac – glumica*), *-avec* (*bajavec – bajavica*) in *-ik* (*bolesnik – bolesnica*).
- Obrazilo **-ka** lahko zamenjuje moškospolska obrazila *-ac* (*brodolomac – brodolomka*), *-alec* (*strugalec – strugalka*), *-anec* (*Indijanec – Indijanka*), *-inec* (*Dalmatinec – Dalmatinka*), *-avec* (*bajavec – bajavka*), *-in* (*krščanin – krščanka*), *-janik* (*dvorjanik – dvorjanka*) (Babić 1991: 152–154, 256).

2.3.3 Makedonski jezik

Kiril Koneski (2003: 65–67) prav tako uvršča feminative med modifikacijske izpeljanke. Definira jih kot poimenovanja oseb (redko živali) ženskega spola, izpeljana iz poimenovanj za osebe moškega spola. Najpogostejša priponska obrazila za tvorbo feminativov v makedonskem jeziku so **-ka**, **-инка**, **-ица**, **-(н)ица**, **-(н)ичка**, ki nastopajo tako v dodajalnem kot zamenjevalnem načinu.

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-ица** tvori poimenovanja za živali (*биволица, гулабица, лавица, соколица, слоница, врабица, саячица*) in osebe. Lahko nastopa kot dodajalno (*грофица, божица, бароница, кралица, шефица*); redko se pojavlja razširjena pripona – poleg *паишица* tudi *пашовица*.
- Priponsko obrazilo **-иња** nastopi le v nekaj primerih (*кнегиња, хероиња, монахиња*), sicer pa je po Koneskem neproduktivno za tvorbo feminativov.
- S priponskim obrazilom **-ка** lahko tvorimo poimenovanja oseb in živali (*мајмун – мајмунка*). Obrazilo se najpogosteje dodaja osnovam, ki se končajo na soglasnik; pri tem lahko nastopijo glasovne premene na stiku osnove in priponskega obrazila (*сосед – сосетка, блиснак – блисначка*). Najpogosteje pa feminativi na **-ка** nastanejo z dodajanjem ženskospolskih priponskih obrazil poimenovanjem moških na **-(те)л, -(а)р, -(а)ч**: *председателка, учителка, библиотекарка, гимнастичарка, продавачка*. Z obrazilom **-ка** tvorimo tudi izpeljanke iz prevzetih besed – *спикерка, партнерка, шампионка, професорка, емигрантка, асистентка, пијанистка*.
- Tudi pri obrazilu **-(н)ичка** gre za dodajanje priponskega obrazila **-ка** moškospolskim samostalnikom na **-(н)ик** (**-ник + -ка** → **-ничка** s premeno *k* v *č*). Koneski opozori tudi na vzporedna priponska obrazila (*благајница – благајничка; саробеница – саробеничка; придружница – придружничка*), vendar je v makedonskem jeziku v vsakdanji rabi pogostejša oblika z **-(н)ичка**.
- Obrazilo **-инка** tvori manjše število feminativov: *робинка, слугинка, Влаинка, Гркинка, Чехинка*.

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-ка** zamenjuje moškospolska priponska obrazila **-ин** (*Бугарин – Бугарка*), **-ец** (*младинец – младинка, Македонец – Македонка*) in **-а** (*судијка, војвотка*).
- Tudi feminativno obrazilo **-ица** nastopa kot zamenjevalno, kadar nadomesti moškospolsko obrazilo **-ец** (*вдовец – вдовица, sameц – самица, старец – старица*).
- Obrazilo **-(н)ица** lahko zamenjuje priponsko obrazilo **-(н)ик**: *грешник – грешница, предавник – предавница*. Po Koneskem se tovrstna tvorba

razume tudi kot dodajanje priponskega obrazila *-a* k moškospolskemu obrazilu *-(u)uk*, pri čemer pride do glasovne premene *k* v *c*.

2.3.4 Bolgarski jezik

Feminative v bolgarskem jeziku je med drugim proučevala Vasilka Radeva (1991: 153–154). Tudi v bolgarščini so ženskospolska poimenovanja bitij tvorjena iz moškospolskih na dva načina: z dodajanjem ženskospolskega priponskega obrazila samostalniku moškega spola (*лекар – лекарка*) ali z zamenjavo moškospolskega priponskega obrazila z ženskospolskim (*Арменец – Арменка*). Feminativi so v bolgarskem jeziku tvorjeni s priponskimi obrazili **-ка**, **-иня**, **-киня** in **-ица**.

1. Dodajalni način tvorbe feminativov:

- Moškospolskemu samostalniku se lahko dodaja tudi priponsko obrazilo **-ица** (*кмет – кметица, кум – кумица, крал – кралица, цар – царица*).
- Priponsko obrazilo **-иня** je dodajalno, v glavnem k netvorjenim podstavam (*граф – графиня, Херцог – Херцогиня, роб – робиня*).
- Feminativno obrazilo **-киня** nastopa kot dodajalno (*царкиня, ратајиня*).
- Priponsko obrazilo **-ка** se dodaja samostalnikom moškega spola, ki se končajo na *-(a)p* (*билкар – билкарка, снахар – снахарка*), *-(a)ч* (*кряч – крячка, продавач – продавачка*), *-(те)л* (*служител – служителька, управител – управителька*), *-(ис)т* (*артист – артистка, журналист – журналистка*), *-(ан)т* (*дипломант – дипломантка, лаборант – лаборантка*), *-(ен)т* (*асистент – асистентка, абсолвент – абсолвентка, штудент – штудентка*), *-(е)р/-(ие)р* (*касиер – касиерка, моделиер – моделиерка*), *-(о)р/-(то)р* (*коректор – коректорка, редактор – редакторка*). Kadar se moškospolski samostalnik konča na izglasje *-к*, pride do glasovne premene *-k* v *-č*: *-(a)к* (*дебелак – дебелачка, добряк – добрячка*), *-(u)к* (*историк – историчка, хитик – хитичка*), *-(ови)к* (*кадровик – кадровичка, плановик – плановичка*), *-(ни)к* (*ударник – ударничка, уредник – уредничка*). Če pa se moškospolski samostalnik konča z izglasjem *-g*, pride do glasovne premene *-g* v *-ž* (*биолог – биоложка, педагог – педагожка, психолог – психоложка*).

2. Zamenjevalni način tvorbe feminativov:

- Priponsko obrazilo **-ка** zamenjuje moškospolski obrazili **-ец** (*Арменец – Арменка, Германец – Германка, Африканец – Африканка*) in **-ин** (*гражданин – гражданка, селянин – селянка*).

- Zamenjevalno je tudi obrazilo **-иня** (*слуга – служиня*).
- Feminativno obrazilo **-киня** zamenjuje moškospolski priponski obrazili *-ец* (*борец – боркиня, Немец – Немкиня*) in *-ин* (*Русин – Рускиня, Турчин – Туркиня*).
- Priponsko obrazilo **-ица** lahko zamenja obrazili *-ец* in *-ик* (*певец – певица, храненик – храненица*).

3 Sklep

Podobno kot Toporišič feminative kot modifikacijske izpeljanke obravnava tudi literatura drugih slovanskih jezikov. V prav vseh jezikih feminativi nastajajo na dva načina: z dodajanjem ženskospolskega obrazila tvorjenkam moškega spola in z zamenjavo celotnega ali le izglasnega dela obrazila moškospolskega obrazila z ženskospolskim ob isti podstavi. Opažamo pojav t. i. vzporednih ali konkurenčnih obrazil ter izobčno- in izlastnoimenske tvorbe. Kot najproduktivnejši feminativni priponski obrazili pa se v prav vseh slovanskih jezikih kažejo *-ica* in *-ka* z variantami.

Literatura

- Архангельська, А. М., 2014: *До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність*. II. *Мовознавство 2014*, št. 1. 58–70.
- Babić, Stjepan, 1991: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Varić, Eugenija idr., 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Торић, Божо, 1982: *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Grochowska, Marta in Wierzbicka, Agnieszka, 2015: Produktywne typy słowotwórcze nazw żeńskich we współczesnej polszczyźnie. *Folia Linguistica* 49. 45–55.
- Гарбацкі, Уладзіслаў, 2016: *Гід на фэмінізацыі беларускай мовы*. Вільна.
- Jež, Marija, 1998: Iz teorije feminativov. *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- Klajn, Ivan, 2003: *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: SANU.
- Koneski, Kiril, 2003: *Zboroobrazovanjeto vo sovremeniot makedonski jazik*. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski.
- Korošec, Tomo, 1998: *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mluvnice Češtiny*, 1986. Praga: Československa akademie ved.

- Pycia, Paulina, 2011: *Płeć a język (na materiale współczesnego języka polskiego i chorwackiego)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Radeva, Vasilka, 1991: *Slovoobrazovaneto v b"lgarskija knjižoven ezik*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski.
- Sokolova, Miloslava, 2007: *Novy deklináčny system slovenskych substantiv*. Prešov: Filozofska fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Stramljič Breznik, Irena, 1994/95: Specializiranost obrazil za izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti ali stanja in opravkarja. *Jezik in slovstvo* 40, 285–291.
- Stramljič Breznik, Irena, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Maribor: Slavistično društvo.
- Štebih Golub, Barbara, 2011: Imenice kojima se označuju osobe ženskoga spola u kajkavskome književnom jeziku. *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst. Poznań* 17–19. 05. 2011. 43–53.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti, v: *Zbornik predavanj/XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Aleksandra Derganc. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Vidovič Muha, Ada, 2011: *Slovensko skladiščno besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zemka, E. A., 2006: *Sovremennin russki jazik: Slovoobrazovanje*. Moskva.

Urška Vranjek Ošlak

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Ljubljana, Slovenija

urska.vranjek@zrc-sazu.si

Frazeološkost večbesednega kolesarskega izrazja – pomenska zlitost in prevzemanje

V družbi s prostim pretokom najrazličnejših dobrin, tudi znanja, ima globalizacija močan vpliv na terminologijo, saj se nove tehnologije in dognanja pojavljajo hitreje, kot lahko jezikoslovci in strokovnjaki poskrbijo za ustrezno izrazje. Kot v drugih strokah je tudi v športu (in znotraj njega v kolesarstvu) prisotna tendenca prevzemanja in rabe slovenščini neprilagojenega ali delno prilagojenega prevzetega izrazja. V prispevku bosta predstavljeni pomenska zlitost in (ne)transparentnost kolesarskih terminov ter vpliv prevzemanja nanju. Na podlagi zbranega gradiva iz kolesarskih besedil bo predstavljena analiza strokovnih besednih zvez z vsaj eno citatno ali polcitatno prevzeto sestavino, za katere je značilno, da njihova pomenska zlitost (deloma) izhaja iz dejstva, da je ena od sestavin besedne zveze tujejezična in zato pomensko netransparentna.

Ključne besede: kolesarstvo, terminologija, prevzemanje, frazeološki termini, pomenska zlitost

Phraseological Features of Cycling Terminology – Semantic Merger and Word Borrowing

In a society with an open flow of a wide variety of goods including knowledge, globalization has a strong impact on terminology. New technologies and findings precede linguists' and experts' attempts to provide appropriate terms. As in other areas of expertise, the tendency of borrowing and using unadapted or partially adapted expressions is also present in sport (and in cycling). This article presents the semantic merger and (non-)transparency of multi-word terminological phrases and how they are influenced by word borrowing. On the basis of collected cycling material, an analysis of multi-word terms with loanwords will be presented. Their semantic merger (partly) derives from the fact that one of the phrase elements originates in a foreign language and is, thus, semantically non-transparent.

Keywords: cycling, terminology, word borrowing, phraseological terms, semantic merger

1 Uvod

V času globalizacije se področja človekove aktivnosti hitro razvijajo in spreminjajo, pri tem pa se kot sredstvo komunikacije razvija in spreminja tudi jezik. Strokovno izrazje teh področij se prilagaja hitremu razvoju – to je najbolj razvidno iz

sprememb terminologije, ki se mora prilagajati novim pojavnostim. Stroka se s potrebo po novih terminih med drugim spopada tudi tako, da izrazje prevzema iz tujih jezikov (Vintar 2008).

Področje športa, v našem primeru kolesarstva, je eno izmed novejših strokovnih področij, na primeru katerega lahko opazujemo razvoj terminologije.² Slovensko kolesarsko izrazje je del slovenskega športnega izrazja, ki je nastalo iz sokolske telovadne terminologije (Honzak Jahič 1999). Začelo se je razvijati v začetku 20. stoletja, a se je razvoj zaradi obeh svetovnih vojn tako v kolesarstvu kot v kolesarski terminologiji ustavil za približno 50 let. Ko si je po drugi svetovni vojni slovensko ozemlje nekoliko opomoglo, se je razvoj nadaljeval. Prvi nabor kolesarske terminologije je mogoče zaslediti v reviji *Sport*, ki je izhajala od 1920 do 1922. V *Sportu* je Joso Gorec zbral aktualno kolesarsko in motoristično izrazje, v katerem je bilo že takrat mogoče zaznati številne prevzete prvine (Kolesarska zveza Slovenije 1957: 3–35).

Kolesarsko izrazje (kot izrazje drugih strok) izkazuje prevzemanje iz tujih jezikov (zlasti iz angleščine in francoščine, zaradi zgodovinskih razlogov pa tudi nemščine), kar je ugotovil že Drago Ulaga (1993: 312–313). Kot v drugih strokah sta tudi tukaj prisotni dve terminološki tendenci: raba slovenščini neprilagojenega ali delno prilagojenega prevzetega izrazja in zahteve po doslednem slovenjenju terminologije (Humar 2004, Bezgovšek 2013).

V tem prispevku bo predstavljeno večbesedno kolesarsko izrazje z vidika pomen-ske zlitosti, znotraj tega pa bo govor o vplivu prevzetih prvin na (ne)transparentnost pomena terminoloških besednih zvez. Na podlagi zbranega gradiva iz kolesarskih besedil bodo analizirani skupi in sklopi, za katere je značilno, da njihova pomen-ska zlitost (deloma) izhaja iz dejstva, da je ena od sestavin besedne zveze tujejezična in zato pomen-sko nepredvidljiva.

2 Frazološke značilnosti večbesedne terminologije

Prispevek obravnava pomen-sko zlitost večbesednih terminov, za katere so se v slovenskem jezikoslovju uveljavili izrazi strokovna besedna zveza, stalna besedna zveza in večbesedni leksem (Vidovič Muha 2013: 29–32). V tuji literaturi se

---

2 Kolesarstvo zajema več vidikov kot le šport oz. rekreacijo v najožjem smislu. Ni le stroka ali športna panoga, temveč področje, kar je »širši pojem od stroke, saj obsega tako sfero stroke kot njeno uporabo v širšem družbenem kontekstu« (Mikolič 2013: 255). Področje kolesarstva po tej definiciji poleg rekreativnega in tekmovalnega kolesarstva (ki spadata pod šport) zajema (vsaj) še kolesarstvo kot del prometa in turizma, njegov integrirani del pa so tudi določeni vidiki biologije in strojništva.

stalne besedne zveze, specifične za jezik neke stroke, imenujejo frazeološki termini oz. terminološki frazemi (Burger 2007: 482–487).³ So manj raziskan del jezika, saj združujejo področji, ki sta na videz nezdružljivi – frazeologijo in terminologijo (Bukovčan 2007: 37–47).⁴ Ker za terminologijo tradicionalno velja, da je nefrazeološka, se stalnih besednih zvez znotraj nje s frazeološkega stališča načeloma ne opredeljuje. Značilnosti strokovne frazeologije so bolj omejene od frazeologije splošnega jezika (Burger 2007: 506–508). Uvrščanje večbesednih terminov v frazeologijo in/ali terminologijo je pogosto stvar odločitve posameznega jezikoslovca. Jože Toporišič (1973/74: 273–274) frazeologijo definira kot vedo, ki se ukvarja z raziskovanjem stalnih besednih zvez, med katere spada tudi večbesedno strokovno izrazje različnih strok. Erika Kržišnik piše o frazeologiji v ožjem in širšem smislu, pri čemer frazeologija v ožjem smislu poleg stalnosti zahteva tudi idiomatiziranost, frazeologija v širšem smislu pa zajema vse stalne besedne zveze, tudi besednozvezno terminologijo, kjer gre za idiomatiziranost na različnih stopnjah (*črni premog, bela kava, bela nedelja, vet. bela črta*) (Kržišnik 1998: 62).

Ada Vidovič Muha (2013: 27) uvršča večbesedne termine med leksikalizirane večbesedne lekseme, katerih glavna značilnost je ta, da po govornem dejanju ne razpadejo. Ločuje štiri tipe terminoloških besednih zvez, ki se med seboj razlikujejo po predvidljivosti pomenskih sestavin oz. pomenski zlitosti: sestave, skupe, sklope in zrasleke (Vidovič Muha 1988: 83–86).

3 Pomenska zlitost kolesarskega izrazja

Gradivo za analizo (frazeoloških) značilnosti terminoloških stalnih besednih zvez je bilo zbrano iz različnih kolesarskih besedil.⁵ Izpisani so bili samostalniški večbesedni termini, ki so bili razvrščeni po delitvi Ade Vidovič Muha (1988) na sestave, skupe, sklope in zrasleke. Posebna pozornost je bila posvečena besednim zvezam, v katerih je bila vsaj ena sestavina tujejezičnega izvora.

3 O frazemih v znanstvenih besedilih, ki so ekspresivne enote s funkcijo stiliziranja strokovnega besedila, je pisala Mateja Jemec Tomazin (2013: 81–90).

4 S problematiko večbesednih leksemov v slovarju se je ukvarjala Špela Petric (2015), s strokovnimi besednimi zvezami v pravu pa Mateja Jemec Tomazin (Jemec Tomazin 2010: 173).

5 Uporabljeni so bili naslednji viri: časnik *Sport* (izhajal 1920–1922, uradno glasilo Sportne zveze, v raziskavo so vključene vse številke – v letu 1920 je izšlo 27 števil, v letu 1921 50 števil, v letu 1922 pa 14 števil), časnik *Polet* (izhajal 1945–1966, Zveza fizikulturnih društev v Sloveniji, v raziskavo sta vključena letnika 1945 (19 števil) in 1946 (8 števil)), knjiga *Sedemdeset let slovenskega kolesarskega športa* (izšla 1958 z letnico 1957, Kolesarska zveza Slovenije), rubrika Šport časnika *Delo* (v raziskavo so vključeni kolesarski članki iz vseh števil, ki so izšle leta 2013), revija *Bicikel.com* (v raziskavo so vključene vse številke revije iz leta 2013), priročnik *Sem kolesar. Gorski kolesar*. (Gorazd Stražišar).

V analizo je bilo vključenih 257 kolesarskih stalnih besednih zvez. Od tega jih je imelo 30 prevzeto sestavino. Prevladujejo skupi (127 primerov) in sestave (106 primerov), sklopov je manj (22 primerov). Zraslekov v zbranem gradivu ni bilo.

V jedru vseh besednih zvez je samostalnik – *dirkalno kolo*, *gorska etapa*, *kolesarska sekcija*. Levi prilastki so večinoma ujemalni in pridevniški (*dvosedežno kolo*, *kolesni defekt*, *kolesni okvir*), pogosti pa so tudi neujemalni levi prilastki s prevzetimi izrazi (citatnimi in polcitatnimi, npr. *bike park*, *tubular obročnik*, *trail kolo*, *all mountain kolo*, *dirt jump park*, *fixed gear kolo*).⁶ Neujemalni levi prilastek je v slovenščini vse pogostejši (npr. *kros kolo*), med drugim tudi zaradi prevzemanja iz angleščine.⁷ Med desnimi prilastki so zastopani nesklonljivi (*kolo XC*, *tekmovanje slopestyle*), predložni (*kros na izpadanje*, *vožnja na čas*) in rodilniški (*nosilec krmila*, *glava okvirja*). Tukaj je vpliv prevzemanja manjši.

3.1 Sestave

Sestave so bile poleg skupov v gradivu najpogostejše. Gre večinoma za zveze levega prilastka in jedra, pri čemer je prilastek ujemalni pridevniški. Pomen obeh sestavin je transparenten, npr. *cestno kolesarstvo* (UPS: kolesarstvo, RPS: na cesti), *krmilni ležaj* (UPS: ležaj, RPS: za krmiljenje), *spremljevalna ekipa* (UPS: ekipa, RPS: ki spremlja (kolesarja)), *prestavno razmerje* (UPS: razmerje, RPS: med prestavami), *kolesarski park* (UPS: park, RPS: za kolesarje).

Posebno skupino izrazov tvorijo terminološke besedne zveze s pridevnikom *kolesarski* v levem prilastku, zaradi katerega je beseda del kolesarske terminologije. Večina takih besednih zvez je sestav, saj prilastek osnovni pomen jedra le zoži, transparentnost sestavin pa se ne spremeni, npr. *kolesarski park*, *kolesarska dirka*, *kolesarska etapa*, *kolesarska prireditev*, *kolesarski klub* itd.

3.2 Skupi

Skupi v gradivu so večinoma zveze samostalnika v jedru in pridevnika v levem prilastku (*prestavna ročica*, *verižna linija*, *sedežna cev*), zastopane pa so tudi

6 Prevzetost izrazja sem presojala po delitvi Ade Vidovič Muha (2013: 24–25). Avtorica deli izraženo prevzete besede na citatne (izraz se v ciljni jezik prevzame nespremenjen), polcitatne (izraz se v ciljni jezik prevzame nespremenjen, oblikoslovni in besedotvorni morfemi so iz ciljnega jezika) in sistemsko prevzete (vključitev v sistem ciljnega jezika). Med prevzete besede sem tako uvrščala citatne in polcitatne izraze, ki s seboj še nosijo tujejezični vpliv, sistemsko prevzetih pa ne, saj so večinoma že popolnoma integrirani v ciljni jezik.

7 Problematika besednih zvez z neujemalnim levim prilastkom je predstavljena v Arhar Holdt in Dobrovoljc (2016: 4–7), od koder je prevzeto tudi uvrščanje takih zvez in njihovo poimenovanje.

zveze samostalniškega jedra in neujemalnega levega (*4-kros kolo*) oz. nesklonljivega desnega prilastka (*zavora cantilever*), in sicer v večji meri po zaslugi prevzemanja.

Pri polovici skupov iz gradiva ima levi prilastek idiomatičen pomen,⁸ npr. *dopinška kontrola* (UPS: kontrola, RPS: krvi in urina za prisotnost nedovoljenih sredstev), *turno kolo* (UPS: kolo, RPS: za kolesarjenje po planinskih poteh), *gorska etapa* (UPS: etapa, RPS: z vzponi), *klasični šprint* (UPS: šprint, RPS: kolesarjev pred ciljem za zmago). Zelo produktivne so zveze s pridevnikom *gorski*, npr. *gorski cilj* (UPS: cilj, RPS: na vrhu vzpona). Idiomatičen pomen ima lahko tudi jedro ali desni prilastek (npr. *sedežna opora*, *olimpijski kros*, *tehnika vožnje*, *kros na izpadanje*, *varovalec okvirja*), takih primerov je manj.

Nepredvidljiva sestavina besedne zveze je lahko rezultat pomenskega prenosa. V skupih iz gradiva imajo metaforični pomen nekatera jedra (npr. *zavorna ploščica* – UPS: del kolesa, po obliki kot ploščica, RPS: za zaviranje; *zavorna čeljust* – UPS: del kolesa, po obliki in funkciji kot čeljust, RPS: za zaviranje) in levi prilastki (npr. *polževa dirka* – UPS: dirka, RPS: kjer zmaga najpočasnejši), primera metaforičnega desnega prilastka v gradivu ni bilo. Zanimiv primer je sestavina *disk* v besedni zvezi *disk zavora*, katere pomen je nastal z metaforičnim prenosom po podobnosti (UPS: zavora, RPS: ki zavira s pomočjo okroglih kovinskih ploščic, podobnih diskom). Metonimija v skupih ni bila zastopana.

3.2.1 Skupi s prevzeto sestavino

V skupih iz gradiva je bila prevzeta sestavina v desnem (trije primeri – *kolo za dirt*, *tekmovanje slopestyle*, *zavora cantilever*) ali levem prilastku (24 primerov – *all-around vožnja*, *bike park*, *dirt park*, *dirt-jump park*, *fixed gear kolo*, *freeride/frirajd kolo* itd.). Citatno in polcitatno prevzete sestavine sem obravnavala kot pomensko netransparentne, ki kot take prispevajo k pomenski nepredvidljivosti besedne zveze. Vendar pa gre pri tem za drugačno vrsto netransparentnosti, saj je razlog zanjo najprej tujejezičnost, potem šele morebitna prenesenost ali idiomatičnost – tovrstne skupe bi lahko zaradi tega imenovali tudi psevdoskupi.⁹

8 Za potrebe nadaljnje klasifikacije skupov in sklopov v prispevku ločujemo med idiomatičnostjo in prenesenostjo pomena. Preneseni pomen v prispevku označuje pomen, ki je nastal s pomenskim prenosom (metaforo ali metonimijo) in tvori težišče pomenske prenesenosti (gl. poglavje 3.3), medtem ko je idiomatični pomen le pomensko nepredvidljiv (pomena besedne zveze ni mogoče izpeljati iz pomena posameznih sestavin) in neprenesen.

9 Podobno dvoravninskost netransparentnosti pomena izkazujejo tudi zveze jedra in levega ali desnega prilastka s kratico – za razumevanje pomena zveze je treba najprej poznati razvezavo kratice (*kolo XC*, *kolo BMX*, *DH proga*).

Zgornjo trditev lahko dokažemo z analizo besedne zveze *all mountain kolo*. Primer iz gradiva:

Na kolesih, ki jih uporabljamo predvsem za spust, pa tudi na vsegorskih ali all mountain kolesih, spredaj nimamo več vseh treh zobnikov.

Ker je levi prilastek citatno prevzet, je za razumevanje njegovega (neprenesenega in neidiomatičnega) pomena treba poznati prevod – to je v tem primeru mogoče že iz zgoraj navedenega zgleda: *all mountain kolo* je v slovenščini *vsegorsko kolo*, pri čemer ima levi prilastek idiomatičen pomen. Drugo raven netransparentnosti dokažemo z določitvijo UPS in RPS. Pomen besedne zveze je 'kolo za vožnjo po brezpotjih' s pomenskima sestavinama UPS: kolo, RPS: za vožnjo po brezpotjih.

3.3 Sklopi

Sklopi iz gradiva so bili dveh vrst: pomensko nepredvidljivi so bili zaradi pomenskega prenosa celotne besedne zveze ali pa zaradi različnih kombinacij pomenskega prenosa in idiomatičnosti vsake od sestavin.

Več kot polovica sklopov je nastalih z metonimijo. K temu prispevajo zlasti poimenovanja za nosilce majic za najboljšega kolesarja, npr. *pikčasta majica*, *rdeča majica*, *rožnata majica* (UPS: kolesar, RPS: ki nosi majico za najboljšega kolesarja določene barve) itd. Sklopov z metaforičnim pomenom je manj, primer je izraz *zajčji skok* (UPS: kolesarski trik, RPS: po videzu kot zajčji skok), kjer gre za metaforični prenos pomena celotne besedne zveze po podobnosti, delno pa je k nastanku verjetno pripomoglo tudi kalkiranje angleškega izraza *bunny hop*.

Zbrano gradivo je izkazalo zanimivo večpomenskost, ki nastane, ko ista besedna zveza tvori tako skup kot sklop. Gre za besedne zveze *modra majica*, *bela majica*, *mavrična majica*, *pikčasta majica*, *rdeča majica*, *rožnata majica*, *rumena majica*, *zelena majica*, ki imajo kot skupi pomenske sestavine UPS: majica določene barve, RPS: nagrada za najboljšega kolesarja, kot sklopi pa UPS: kolesar, RPS: ki nosi majico določene barve /.../ (prim. *Arroyo, ki je šest dni nosil rožnato majico na tokratnem Giru, je bil peti z 41 sekundami zaostanka, Nibali je bil dve sekundi počasnejši. Na Galibier je bil peti, tik za zmagovalcem Vincenzom Nibalijem in Cadelom Evansom, na treh vrhovih Lavareda pa celo drugi, takoj za rožnato majico Nibalijem.*).

Druga vrsta sklopov so zveze, katerih obe sestavini sta pomensko nepredvidljivi vsaka zase, in sicer zaradi pomenskega prenosa ali idiomatičnosti. V gradivu so bile zastopane naslednje kombinacije:

pomen obeh sestavin je metaforičen (npr. *glava okvirja* – pomen sestavine *glava* je nastal z metaforičnim prenosom po funkciji, pomen sestavine *okvir* pa z metaforičnim prenosom po obliki; UPS: sprednji del (ki je po funkciji in pomembnosti kot glava), RPS: ogrodja kolesa (po obliki podobno okvirju);

- pomen ene sestavine je prenesen (metaforičen), pomen druge pa idiomatičen (npr. *biološki potni list* – pomen sestavine *potni list* je nastal z metaforičnim prenosom po funkciji, pomen sestavine *biološki* pa je idiomatičen; UPS: zbrani podatki, po funkciji kot potni list, RPS: o testiranju kolesarja na prisotnost nedovoljenih sredstev v krvi in urinu);¹⁰
- pomen ene sestavine je metonimičen, pomen druge pa idiomatičen (npr. *gorski kronometer* – pomen sestavine *kronometer* je nastal z metonimičnim prenosom, pomen sestavine *gorski* pa je idiomatičen; UPS: tekmovanje z merjenjem časa; RPS: ki vključuje vzpone);
- ena sestavina je prevzeta, druga pa ima prenesen ali idiomatičen pomen (npr. *monokok okvir* – pomen sestavine *okvir* je nastal z metaforičnim prenosom, sestavina *monokok* pa je prevzeta; UPS: ogrodje kolesa (po obliki podobno okvirju), RPS: iz enega kosa).

Analiza sklopov je pokazala, da jih ni mogoče analizirati na način, kot ga je uvedla Ada Vidovič Muha (1988: 83–86), kjer je pomensko nepredvidljiva celotna besedna zveza. Da bi lahko med sklope ustrezno uvrstila tudi take primere, kjer obe sestavini vsaka zase prispevata k temu, da je besedna zveza sklop, sem oblikovala naslednjo klasifikacijo.

Sklope je mogoče razvrstiti glede na to, kateri del stalne besedne zveze je prenesen in zato tvori nekakšno težišče pomenske prenesenosti, ki vpliva na frazeološkost terminološke stalne besedne zveze. Težišče pomenske prenesenosti je lahko na besedni zvezi kot celoti ali ločeno na jedru in prilastku. Lahko ga tudi ni. Kjer je mogoče besedno zvezo leksemsko razdeliti na dve enoti, ki sta vsaka zase pomensko nepredvidljivi (in potencialno preneseni) in leksemsko osamosvojeni, gre za notranjo leksikalizacijo – sklop nastane s preprostim sestavljanjem dveh samostojnih leksemov, prav tako je iz dveh delov sestavljen pomen besedne zveze. V primerih, ko tega ni mogoče storiti in je sklop nastal s pomenskim prenosom celotne besedne zveze, gre za zunanjo leksikalizacijo – težišče pomenske prenesenosti je na celotni besedni zvezi, analiza po posameznih delih ni smiselna.

¹⁰ Neterminološka stalna besedna zveza *potni list* postane del športne terminologije zaradi levega prilastka *biološki*. Takšna terminologizacija je eden od načinov poimenovanja nove pojavnosti. Pri terminologizaciji gre za poimenovanje posebne oz. malo znane pojavnosti s splošnim izrazom (Žele 2004: 137).

Drugostopenjska klasifikacija sklopov glede na težišče pomenske prenesenosti je naslednja:

- težišče pomenske prenesenosti je na besedni zvezi (*zajčji skok*),
- težišče pomenske prenesenosti je na jedru in prilastku (*glava okvirja*),
- besedna zveza nima težišča pomenske prenesenosti (je pomensko nepredvidljiva, a nobena od sestavin ni pomensko prenesena) (*enduro geometrija*).

S težiščem pomenske prenesenosti lahko razložimo razliko med sklopoma *zajčji skok* in *glava okvirja*. V primeru termina *zajčji skok* gre za zunanjo leksikalizacijo, kjer je pomen besedne zveze nastal s pomenskim prenosom po podobnosti oz. metaforo – obravnava vsakega dela besedne zveze posebej ni smiselna, saj pomen ni seštevek pomenov obeh delov večbesednega leksema, temveč gre za pomenski prenos celotne besedne zveze – UPS: kolesarski trik, RPS: po videzu kot zajčji skok. Pri leksemu *glava okvirja* gre za notranjo leksikalizacijo, saj se lahko oba dela večbesednega leksema pomensko osamosvojita (kar potrjuje tudi gradivo, saj vsaka sestavina tvori tudi druge termine: *varovalec okvirja*, *monokok okvir*, *glava kolesa* itd).

3.3.1 Sklopi s prevzeto sestavino

Kot je bilo ugotovljeno že pri skupih s prevzeto sestavino, je tujejezičnost prevzete sestavine primarni razlog za nepredvidljivost njenega pomena. V zvezah s prevzeto sestavino je druga sestavina lahko pomensko prenesena ali idiomatična, vsota pomenov obeh sestavin pa zveze uvršča med sklope. Težišče pomenske prenesenosti je na neprevzeti sestavini ali pa ga ni. Po vzoru psevdoskupov lahko tovrstne sklope poimenujemo psevdosklopi (*enduro geometrija*, *monokok okvir*, *plašč tubeless*).

4 Sklep

Analiza pomenske zlitosti zbranega večbesednega kolesarskega izrazja je pokazala dve pomanjkljivosti uveljavljene delitve na sestave, skupe, sklope in zrasleke. Prva je ta, da so sklopi lahko dveh vrst: poleg teh, ki so nastali s pomenskim prenosom besedne zveze, najdemo tudi take, kjer sta obe sestavini pomensko nepredvidljivi vsaka zase. Druga pa je, da je v takšno delitev težko uvrščati zveze s prevzeto sestavino, saj je nepredvidljivost njenega pomena primarno vezana na tujejezičnost in šele nato na morebitno prenesenost ali idiomatičnost. Dodatna

delitev na t. i. psevdoskupe in psevdosklope upošteva drugačnost nepredvidljivosti pomena prevzetih sestavin in tovrstne zveze ločuje od pravih skupov in sklopov, hkrati pa izpostavlja, da imajo citatno ali polcitatno prevzete sestavine vedno (do neke mere) nepredvidljiv pomen, saj zahtevajo razlago, znanje tujega jezika in/ali poznavanje področja – v nobenem primeru v slovenščini niso popolnoma transparentne. Ustaljevanje zvez z neujemalnim levim prilastkom v terminologijo prinaša vedno več psevdoskupov in psevdosklopov, kar je posledica hitrega razvoja in truda strok, da bi mu tudi terminološko sledile. Z večjo količino gradiva iz novejših kolesarskih virov (npr. spletnih strani) bi bilo mogoče preveriti tudi obstoj morebitnih psevdozraslekov.

Viri

Bicikel.com 1–12/7 (2013).

Delo 1–301/55 (2013).

Kolesarska zveza Slovenije, 1957: *Sedemdeset let slovenskega kolesarskega športa*. Ljubljana: Kolesarska zveza Slovenije.

Polet 1–19/1 (1945), 1–8/2 (1946).

Sport 1–27/1 (1920), 1–50/2 (1921), 1–14/3 (1922).

Štražičar, Gorazd, 2007: *Kolesar sem. Gorski kolesar*. Ljubljana: Pisanica.

Literatura

Arhar Holdt, Špela, in Dobrovoljc, Kaja, 2016: Vrednost korpusa Janes za slovensko normativistiko. *Slovenščina* 2.0 4/2: 1–37.

Bezgovšek, Vesna, 2013: *Strokovni slovenski opisi nekaterih krepilnih gimnastičnih vaj*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za šport.

Bukovčan, Dragica, 2007: Phraseologie aus terminologischer Sicht. Kržišnik, Erika, in Eismann, Wolfgang (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah: Europhras 2005*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 37–47.

Burger, Harald (ur.), 2007: *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Halbbuch 1. Berlin, New York: W. de Gruyter.

Honzak Jahič, Jasna, 1999: *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (s poudarkom na čeških vplivih)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL.

Humar, Marjeta, 2004: Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije. Humar, Marjeta (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije, Ljubljana, 5.–6. junij 2003. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 17–31.

- Jemec Tomazin, Mateja, 2010: *Slovenska pravna terminologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jemec Tomazin, Mateja, 2013: Frazemi v znanstvenih besedilih – območje dopustnega. Jakop, Nataša, in Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 81–90.
- Kolesarska zveza Slovenije, 1957: *Sedemdeset let slovenskega kolesarskega športa*. Ljubljana: Kolesarska zveza Slovenije.
- Kržišnik, Erika, 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija. Kržišnik, Erika (ur.): *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 53–69.
- Mikolič, Vesna, 2013: Področni govor in terminologija na primeru jezika turizma. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 255–561.
- Petric, Špela, 2015: *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL.
- Toporišič, Jože, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Slavistična revija* 8/19. 273–279.
- Uлага, Drago, 1993: Problematika terminologije na področju športa. Hladnik, Miran (ur.): *Zbornik predavanj. XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, Ada, 1988: Nekateri jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. Pogorelec, Breda (ur.): *Zbornik predavanj XXIV. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–91.
- Vidovič Muha, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vintar, Špela, 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo.
- Žele, Andreja, 2004: Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 133–148.

Aleksandra Wojtaszek

Institut Filologii Słowiańskiej

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

ola.wojtaszek1991@gmail.com

Burek czy zapiekanka?

Wyzwania związane z przekładem współczesnej literatury chorwackiej na język polski

Tematem artykułu są problemy i kwestie charakterystyczne dla przekładu z jednego języka słowiańskiego na drugi. Korzystając z własnych doświadczeń zdobytych przy tłumaczeniu najnowszej prozy chorwackiej na język polski oraz dostępnych w języku polskim przekładów literatury chorwackiej, omawiam kilka wyzwań, na jakie napotyka tłumacz na język polski w zetknięciu ze współczesną chorwacką literaturą i kulturą. Szczególna uwaga poświęcona jest tekstom napisanym w dialekcie, a także silnie stylizowanym, ze względu na ich oczywistą problematyczność podczas prób oddania w innym języku. Celem tekstu jest także refleksja nad strategiami tłumaczeniowymi wobec zjawiska obcości kulturowej, przede wszystkim w kontekście wyboru pomiędzy strategiami skłaniającymi się do traktowania przekładu jako adaptacji lub jako transferu pomiędzy kulturami.

Słowa kluczowe: przekład literacki, literatura chorwacka, język polski, dialekt, tłumacz

Burek or Zapiekanka? Challenges Related to the Translation of Contemporary Croatian Literature into Polish

This paper addresses the problems and issues typical for the translation from one Slavic language to another. Based on my personal experience concerning the translation of contemporary Croatian prose into Polish, as well as on the example of the chosen translations of the Croatian literature available in Poland, I will cover the topic discussing a few challenges that I encountered during my own translation practice. Special attention is devoted to texts strongly stylized and written in dialect, which are, due to the obvious reasons, the most problematic fragments to convey in another language. The purpose of the article is also to consider translation strategies in the light of cultural otherness phenomenon, mainly in the context of choosing between strategies, which tend to treat translation either as an adaptation or as a transfer between cultures.

Keywords: literary translation, Croatian literature, Polish language, dialect, translator

Wstęp

Przedmiotem niniejszego tekstu nie jest pogłębiona refleksja nad teorią przekładu literackiego, zawiera on raczej kilka autorskich spostrzeżeń na temat trudności, na jakie napotyka tłumacz literatury chorwackiej na język polski oraz możliwych strategii radzenia sobie z nimi. Jak sugeruje tytuł artykułu, szczególnym punktem zainteresowania są techniki tłumaczeniowe mające zastosowanie wobec zjawiska obcości kulturowej, przede wszystkim w kontekście wyboru pomiędzy strategiami skłaniającymi się do traktowania przekładu jako adaptacji lub jako transferu pomiędzy kulturami. Przedstawione tu kwestie oparte są przede wszystkim na moim własnym praktycznym doświadczeniu w tłumaczeniu współczesnej prozy chorwackiej na język polski. Nie pretendują zatem do stworzenia żadnego rzetelnego poradnika czy całościowego kompendium, a jedynie prezentują mocno subiektywny obraz, oparty w dużej mierze na specyfice tłumaczonych przeze mnie tekstów, zdradzając przy tym spojrzenie miłośnika literatury i filologa, nie zaś teoretyka przekładu. Tym niemniej, wierzę, że problemy te są w pewien sposób symptomatyczne i mogą stać się przyczynkiem do dalszej, pogłębionej refleksji nad specyfiką przekładu literackiego dotyczącego tych właśnie dwóch języków słowiańskich.

Na początek, wróćmy zatem do pytania postawionego w tytule tekstu, w którym pojawia się niejasne semantycznie dla czytelnika niezaznajomionego z kuchnią bałkańską słowo *burek* oraz swojska zapiekanka. Zestawienie to ma charakter raczej żartobliwy – wybór w tym przypadku wydaje się być oczywisty i podejrzewam, że raczej trudno byłoby znaleźć dziś tłumacza skłaniającego się do zastępowania w tekście literackim burka zapiekanką, pozbawiając tym samym czytelnika lokalnego kontekstu i w ogóle świadomości, że obcuje z inną kulturą, w której jednym z ulubionych *fast foodów* nieodmiennie pozostaje cienki placek wypełniony mięsem, serem z ziemniakami czy szpinakiem. Co jednak w takim razie począć z burkiem, będącym w dodatku homonimem popularnego w Polsce imienia dla psa? Oprócz strategii zastąpienia go ekwiwalentem istniejącym w języku docelowym, można spróbować wyjaśnić lub zasugerować w tekście, czym jest lub mógłby być, tak jak próbowałam to uczynić w kilku poprzednich zdaniach, zaznaczając najpierw, że chodzi o potrawę, potem podając kontekst występowania, a następnie elementy składowe i wygląd produktu. Nie zawsze jest to jednak możliwe, jeśli zaś specyfika tekstu na to pozwala, czasem niezbędne albo pożądane będzie dodanie przypisu tłumaczącego znaczenie jakiegoś nieznanego w polszczyźnie słowa¹.

Nieprzekładalność kulturowa

Już ten prosty przykład uwidacznia odwieczny translaticzny problem nieprzekładalności, któremu poświęcone zostały prace licznych badaczy (Pisarska, Tomaszewicz 1996, Szczerbowski 2012; Chłopek-Labo 2013: 71–83) – ich spostrzeżenia możemy na potrzeby tego tekstu uogólnić do stwierdzenia, że pomimo istnienia problemu nieprzekładalności, związanego z pewnym brakiem w kulturze docelowej elementu rzeczywistości, do której odsyła nas słowo pojawiające się w oryginalnym tekście, nie warto rezygnować z prób tłumaczenia. Podobną myśl wyraża Elżbieta Tabakowska:

Przyjmując optymistyczną tezę Jakobsona, że wszystko, co daje się wyrazić w jednym języku, można także wyrazić w innym, trzeba jednak – za autorami niezliczonych artykułów i monografii – zgodzić się z poglądem, że uzyskanie tak rozumianej ekwiwalencji może się okazać problematyczne. (Tabakowska 2016: 181.)

Badaczka, opierając się na dotychczasowej teorii przekładu, wyróżnia przy tym dwa rodzaje przyczyn wpływających na trudności w uzyskaniu wspomnianej ekwiwalencji – pierwsza z nich odsyła nas do różnic pomiędzy gramatykami języka oryginału i przekładu, czyli problemu nieprzystawalności kategorii gramatycznych różnych języków. W naszych rozważaniach nad przekładem z języka chorwackiego na język polski kwestia ta nie jest jednak szczególnie znacząca. Gramatyki tych dwóch języków słowiańskich w wielu miejscach są zbieżne, a niewielkie różnice pomiędzy nimi nie przysparzają z reguły wielu kłopotów tłumaczowi literatury. Jeden z niezliczonych polega na tym, że zdania wielokrotnie podrzędnie złożone (wykorzystujące spójnik *da*) są w języku chorwackim najzupełniej naturalne, podczas gdy w języku polskim stanowiłyby błąd stylistyczny. Z kolei nagromadzenie epitetów, dość częste w języku polskim, po chorwacku, choć nie jest niepoprawne, często brzmi niezręcznie i nienaturalnie.

Sytuacja komplikuje się, gdy weźmiemy pod uwagę przyczynę drugą, związaną z brakiem w kulturze docelowej elementów istniejących w kulturze, w której zakorzeniony jest tekst oryginału, a co za tym idzie brak adekwatnego nazewnictwa, najczęściej widoczny właśnie w nazwach potraw (vide: burek), tańców, obrzędów itp. Możemy zatem mówić o nieprzekładalności kulturowej, związanej z tym, że „za brakiem etykiet i struktur stoi przecież brak pojęć, wykształconych w ramach poszczególnych kultur lub – bardziej ogólnie – w procesie cywilizacji” (Tabakowska 2016: 182) lub też o elementach nacechowanych kulturowo, które hiszpański badacz Javier Franco Aixelá definiuje jako:

Takie elementy kulturowe występujące w tekście, których funkcja i konotacje w tekście źródłowym stanowią problem tłumaczeniowy podczas tworzenia tekstu docelowego – problem ten może wynikać z braku danego elementu albo z jego odmiennego statusu intertekstualnego w systemie kulturowym czytelników tekstu docelowego. (Aixelá 1996: 58.)

Niektóre z najpopularniejszych strategii radzenia sobie z takimi elementami, do których niewątpliwie zalicza się omawiany przez nas burek, zostały już przedstawione w poprzednim akapicie: dodanie przypisu, przeniesienie danego elementu, znalezienie ekwiwalentu kulturowego czy też tłumaczenie dosłowne lub sparafrazowanie.

Jak przekładać dialekt?

Innym problemem, niezwykle charakterystycznym dla przekładu współczesnej literatury chorwackiej na język polski, jest kwestia tłumaczenia dialektów. Na obszarze dzisiejszej Chorwacji występują trzy główne dialekty – sztokawski, czakawski i kajkawski, które znacząco się od siebie różnią. Dla naszych rozważań szczególnie istotny jest jednak fakt, że używanie przez narratora lub postaci literackiej określonego dialektu niesie ze sobą spory i łatwy do zdekodowania ładunek semantyczny, określający przede wszystkim, z którym regionem jest związana używająca go osoba. W obrębie głównych dialektów także występują spore różnice, pozwalające nierzadko na dokładne ulokowanie lub umieszczenie w określonym kontekście posługującej się konkretną gwara postaci. Ta „lokalizacja” użytkowników danego języka nie jest przy tym ograniczona tylko do terenów Chorwacji – mieszkańcy Bośni, Serbii czy Czarnogóry posługują się językiem, którego zrozumienie nie przysparza chorwackiemu czytelnikowi żadnych problemów, pozwala jednak, i to zwykle już po pierwszym zdaniu, określić miejsce zamieszkania lub pochodzenia bohatera. Ponadto, to zróżnicowanie geograficzne niesie ze sobą określone aluzje kulturowe, chociażby związane ze stereotypami, które przypisywane są mieszkańcom poszczególnych krajów czy regionów. Kiedy Miki, bohater powieści Alena Meškovića *Ukulele jam* odpowiada na pytanie swojej koleżanki: „*Kužiš? – Ne, ne kontam*” (Mešković 2016: 155) dla czytelnika chorwackiej (ale też serbskiej i bośniackiej) wersji powieści jest jasne, że dziewczyna pochodzi z północy Chorwacji, z dużym prawdopodobieństwem z Zagrzebia, natomiast nastolatek przybył niedawno z Bośni. Ponadto, osiągnięty zostaje, praktycznie niemożliwy do oddania w wersji polskiej, efekt humorystyczny – obydwie słowa w języku polskim odnoszą się do czasownika „rozumieć”, a więc brak możliwości porozumienia pomiędzy młodymi bohaterami podkreśla jeszcze

ich rozbieżność językowa, pomimo że obydwójce, podobnie jak czytelnicy, wiedzą, o czym mówi druga osoba. Wybór takiej właśnie leksyki (mogliby przecież użyć jednego ze standardowych zarówno po chorwacku, jak i bośniacku słowa *razumijeti* lub *shvaćati*) ma też głębsze konotacje w kontekście powieści, której akcja rozgrywa się w trakcie wojny w chorwackim obozie dla uchodźców z Bośni, a jednym z największych problemów Mikięgo jest właśnie poczucie niezrozumienia zarówno przez najbliższych, jak i otoczenie.

Olgierd Wojtasiewicz klasyfikuje problem przekładu dialektów jako przypadek nieprzetłumaczalności, ponieważ u odbiorców nie powstają takie skojarzenia, jakie dany wyraz czy dany zespół wyrazów budzi w grupie ludzi języka oryginału (Wojtasiewicz 1957: 90—92). Za nim wielu badaczy powtarza, że prawdziwym problemem w przypadku tłumaczenia dialektów są określone konotacje, jakie budzi on w czytelnikach oryginału, zupełnie niezrozumiałe dla czytelników przekładu. Prześledźmy rozmaite strategie stosowane w przypadku tłumaczenia dialektów na przykładzie konkretnego tekstu, z którym w praktyce translatorskiej przyszło mi się zmierzyć – krótkiego opowiadania Viktora Ivančicia pod tytułem *Nevolje sa strancima* (Ivančić 2014). Należy ono do popularnej serii o chorwackim trzecioklasiście Robim K., publikowanej w prasie lub na portalach internetowych, w której autor prześmiewczo komentuje wydarzenia z bieżącej chorwackiej polityki i życia społecznego. Autor znany jest z licznych gier językowych, silnej stylizacji mowy infantylnego narratora oraz pozostałych bohaterów, a także nader częstego używania neologizmów autorskich. Oprócz dialektyzmów, licznie wykorzystuje także kolokwializmy i żargonizmy, stawiając nacisk na grę z odbiorcą i podważanie rozmaitych dyskursów, szczególnie używanych w mediach i przez polityków, przede wszystkim przy pomocy stosowanego przez siebie specyficznego języka. Nikola Koščak twierdzi, że we współczesnej chorwackiej prozie obfitującej w teksty posługujące się żargonem, to właśnie w idiolektach stosowanych przez Ivančicia w felietonach o Robim K. w największej mierze widoczny jest subwersywny potencjał używania w literaturze slangu czy też typowych wyznaczników żargonu (Koščak 2012: 64).

Jednak w tłumaczonym przeze mnie tekście, na pierwszy plan zdecydowanie wysuwa się problem dialektów. Głównymi bohaterami tekstu są dziadzio Robiego pochodzący z wyspy Šolta i posługujący się wariantem dialektu čakawskiego, odsyłającym nas skojarzeniowo nad chorwackiego morze, w dodatku na odizolowaną wyspę. Rodzice Robiego, choć najbliżsi standardowej odmianie języka, posługują się mową pełną kolokwializmów i wulgaryzmów. Prawdziwe wyzwanie dla tłumacza następuje jednak w momencie, kiedy do akcji wkraczają turyści z

Zagrzebiana, aż do przesady podkreślający swoją miejskość zagrzebskim wariantem kajkawszczyzny, którzy ostatecznie okazują się być Serbami, podszywającymi się pod zagrzebian dla osiągnięcia wymiernych korzyści. Warto przy tym mieć na uwadze, że w opowiadaniu Ivančicia dialekty używane przez bohaterów są bardzo mocno stylizowane, autor nie próbuje ich odtwarzać, ale niejako stwarza na nowo, hiperbolizując ich najbardziej charakterystyczne cechy.

Jedną ze strategii przekładu dialektów prezentowaną w literaturze przedmiotu i stosunkowo często wykorzystywaną przez tłumaczy literatury jest neutralizacja, a zatem zastąpienie dialektu standardową odmianą języka. Jest to wyjście tyleż bezpieczne, co zubożające tekst oryginału. Jak zauważa Karolina Dębska: „neutralizowanie języka charakterystycznego dla danego regionu lub grupy społecznej sprawia więc, że ludzie używający tej odmiany tracą tożsamość, stają się niewidoczni w tłumaczeniu” (Dębska 2010: 86). Jest to niebagatelny argument w kontekście współczesnej literatury chorwackiej, w której dialekt używany przez bohatera czy narratora jest niezwykle istotnym elementem jego tożsamości. Neutralizacja zastosowana przy tłumaczeniu omawianego opowiadania spowodowałaby, że tekst w zupełności straciłby sens – nie tylko przekład zostałby zubożony w stosunku do oryginału, ale też tekst stałby się zupełnie niezrozumiały, gdyż cała fabuła opowiadania zredukowana jest praktycznie do dialogów, w których elementem kluczowym jest kwestia użycia poszczególnych dialektów.

Kolejnym możliwym zabiegiem jest tzw. rustykalizacja, to znaczy przekład z jednego dialektu na inny dialekt, który stanowiłby ekwiwalent pod względem kulturowym (Catford 1965: 86). Idąc tym tropem rozumowania, dziadek Robiego z południa Chorwacji powinien zatem zapewne mówić jak mieszkańcy Polski południowej, jednak posłużenie się przy przekładzie jego wypowiedzi góralsczyzną powoduje zupełną zmianę kontekstu, chociażby w najprostszych wymiarze przestrzennym – zamiast w stronę morza, nasze myśli skierowane zostają w góry. Przykładem zastosowania takiej strategii jest przekład dramatu Mira Gavrana *Hotel Babilon* wykonany przez Annę Tuszyńską (Gavran 2007: 117–138). W chorwackim oryginale na sali sądowej spotykają się m.in. mieszkaniec Dalmacji i uwiedziona przez niego Słowaczka. W wersji polskiej akcja przeniesiona zostaje znad chorwackiego morza w polskie góry i chociaż główna bohaterka pozostaje Słowaczką, mieszkańca chorwackiej Dalmacji zastępuje góral Jędrzek z Zakopanego, zaś zamiast Włocha, Bośniaczki czy mieszkańca Međimurja pojawiają się znacznie bliższe polskiemu kontekstowi Ukrainka ze Lwowa czy businesswoman z Wielkopolski. Dzięki temu tekst staje się nie tylko w pełni zrozumiały dla odbiorcy, ale także mu bliski, jednak za cenę rezygnacji z oryginalnego kontekstu.

W przypadku tekstu Ivančicia takie „przepisanie” tekstu byłoby jednak problematyczne również dlatego, że opowiadanie Kłopoty z zagranicznymi ma nie tylko ludyczny charakter, ale jest także krytyką wymierzoną przede wszystkim w istniejący od lat dziewięćdziesiątych dyskurs o potrzebie powrotu Chorwacji do Europy i niechęci do wszystkiego, co bałkańskie. Zmiana kontekstu na polski spowodowałaby albo utratę tego krytycznego wymiaru tekstu, albo konieczność napisania go na nowo, z odwołaniami do polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej, jednak wówczas musiałby być to prawdopodobnie zupełnie inny tekst, ze względu na nieprzystawalność w tej materii polskiego i chorwackiego doświadczenia. Ostatecznie, przyjąłam rozwiązanie poniekąd pośrednie – stylizację na wewnętrznej płaszczyźnie języka docelowego, próbując przy pomocy m.in. słownictwa potocznego, kolokwializmów, wulgaryzmów czy zdrobnień wywołać u polskich czytelników określone skojarzenia, rezygnując jednak z elementów językowych nawiązujących do konkretnych regionów. Dzięki odstępstwom od języka standardowego podjęłam próbę zachowania tzw. „deiksy społecznej” (social deixis; Berezowski 1997: 37–47). Fakt, że wypowiedzi bohaterów są w opowiadaniu silnie stylizowane, z jednej strony dodatkowo utrudniał tłumaczenie, pozwalał jednak także na nieco większą swobodę. Prześledźmy na kilku przykładach, w jaki sposób tłumaczone były poszczególne fragmenty.

Przykład nr 1 (wypowiedź dziadka):

I šuljan ti se ja polako kroz šumu, cili napet, šmajser mi u ruci, ono, otvori ja četvoro oči. I odjednon čujen di nešto šuška. Šta sad šuška, jebate patak? Šta ima šuškat usrid prazne šume, čoviče božji? Sakrijen se ja nabrzihen iza grmića i ćirin kroz granje. I onda ti iman šta vidit, moj sinko – ide njemačka patrola! Jebate dragi irud!

I lezem ci ja pomalučku przez las, cały sztywny, w rence szmajser, i tego, otwierom cztery oczy. A tu słyszem, cosik szura. Co tu może szurać, niech mnie genś kopnie? Co tu jest do szurania w środku pustego lasu, panie kochany? No to sie schowjem na szybcihen za krzokiem i zioram przez gałenzie. A mom co widziec, dziecka moje – idzie nimiecki patrol! Najświentszy Panie na gumowym bananie!

Przykład nr 2 (wypowiedź rzekomych turystów z Zagrzebia):

Mi bumo šteli jenega lepeg apartmančeka! Ak ga imate! Znajmili ga bumo na jeno deset dana! Kaj, se ne razmemo? A-par-tman-ček!

My jesteśmy w poszukiwaniach jednegoż pięknegoż apartamencika. Azaliż go posiadacie? Wynajęliżbyśmy jegoż na jedynych dziesięć dzionków! Czegóż wy w tymże nie pojmujecie? A-par-ta-ma-nen-cik.

W stylizacji języka dziadka wzorowałam się na gwarze wiejskiej, zarówno w aspekcie leksykalnym, fonetycznym, jak i składniowym. Zapis jest w dużej

mierze fonetyczny, bliski niedbałej wiejskiej wymowie (fcom, rence, szłysem, genś, wyszczyłać), ponadto licznie występują przerywniki i dziwne powiedzenia (chryste panie na gumowym bananie, niech mnie genś kopnie, niech mnie owca wyłomota) oraz proste zapożyczenia, głównie z języka niemieckiego ze względu na kontekst II wojny światowej oraz włoskiego z uwagi na bliskość chorwackiego wybrzeża do Włoch (drito, szmajser) lub też nie są rzeczywistymi zapożyczeniami, ale odpowiadają pewnym obiegowym wyobrażeniom na temat określonych języków (deluks apartmanen, szybcihen). Dzięki użyciu niepoprawnych form próbowałam wywołać efekt obcości i stylizować mowę dziadka tak, aby mogła budzić skojarzenia z osobą ze wsi, starszą i gorzej wykształconą. Tymczasem w przypadku domniemanych turystów z Zagrzebia zdecydowanie nadużywana jest partykuła wzmacniająca że, a także zdrobnienia (apartamenciczek) czy archaizmy (jednakowóz, natenczas). Składnia wypowiedzi jest udziwniona i pełna inwersji, pytania formułowane opisowo zamiast wprost („A jakżeż wy rozporządzacie kosztami?” zamiast „Ile kosztuje?”), natomiast przekleństwa bardzo łagodne („niech to dunder świśnie”). Wypowiedzi bohaterów w języku polskim miały w zamierzeniu brzmieć pretensjonalne i cechować się nadmierną uprzejmością („Jakżesz się jednakowóz natenczas miewacie?”), podkreślając tym samym drobnomieszczańskość bohaterów, a raczej ich kurczowe próby, aby takie właśnie wrażenie wywrzeć na rozmówcach. Podobnie, choć w nieco mniejszym stopniu, próbowałam stylizować wypowiedzi Robiego (tutaj głównym celem była infantylizacja) oraz jego rodziców. Na koniec jednak przyznać się muszę do porażki, jaką odniosłam w finale tego eksperymentu przekładowego. W ostatnich kilku zdaniach chorwacki czytelnik może wywnioskować z wypowiedzi bohaterów, że nasi zagrzebianie w rzeczywistości pochodzą z Serbii, czego wyraźnymi przejawami są chociażby imię Bane czy użycie charakterystycznego dla Serbów przerywnika bre. Okazało się to jednak niemożliwe do przekazania polskiemu czytelnikowi nieznającemu lokalnych realiów i wymusiło dodanie przypisu, niewątpliwie osłabiającego końcowy efekt humorystyczny.

Zakończenie

Przedstawione przeze mnie propozycje stanowią de facto opis subiektywnych wyborów, jakich dokonałam w swojej praktyce przekładowej. Wypada powtórzyć za Jiřím Levým, że w sensie pragmatycznym przekład jest przede wszystkim procesem podejmowania decyzji: następujących kolejno po sobie sytuacji zmuszających tłumacza do dokonania wyboru z określonej listy

dostępnych możliwości (Levý 1981: 291). Głównym problemem, na jaki natykałam w swoich, wciąż jeszcze nielicznych przekładach z języka chorwackiego, jest kwestia tłumaczenia chorwackich dialektów, będących często integralną częścią współczesnej chorwackiej prozy. Subiektywnie przyznać muszę, że strategia neutralizacji nie tylko dialektów, ale też żargonu czy slangu wydaje mi się nadużywana w tłumaczeniach literackich, nie tylko z języka chorwackiego. Również powoli odchodząca w przeszłość rustykalizacja nie wydaje się szczególnie trafnym wyborem i często powoduje niezamierzony efekt humorystyczny. Na zakończenie przytoczę jeszcze jeden przykład pokazujący wpływ interpretacji na określone decyzje tłumacza. Przekładając opowiadanie Zorana Ferića *Blues za gospođu s crvenim mrljama*, oddałam jego tytuł w języku polskim jako *Blues dla dziewczyny z czerwonymi krostami*. Mój wybór takiej właśnie leksyki spowodowany był próbą osiągnięcia w tytule efektu groteski poprzez nietypowe połączenie dedykacji piosenki bluesowej z oszpecającą charakterystyką wyglądu. Krosty miały też jednoznacznie wskazywać na motyw przewodni opowiadania, czyli chorobę. Już po publikacji opowiadania dowiedziałam się, że kilka lat wcześniej pojawiło się ono w antologii *Nagie miasto*. Antologia chorwackiego krótkiego opowiadania (short story) lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku w tłumaczeniu Tomasza Illga, który zdecydował się na inny, wierniejszy wobec chorwackiego oryginału wariant tytułu: *Blues dla kobiety z czerwonymi plamami*. Decyzje te można oczywiście różnie wartościować, w zależności od przyjętych kryteriów. Jeśli jednak potraktujemy przekład jako „akt komunikacji, w którym autor tekstu źródłowego, czytelnik jako tłumacz i tłumacz jako autor tekstu docelowego i czytelnik tekstu docelowego wchodzi w reakcję” (Piskarska, Tomaszewicz 1996: 48), to być może właśnie czytelnikowi przekładu możemy w tym wypadku pozostawić ocenę słuszności dokonanych wyborów.

Bibliografia podmiotowa

- Ferić, Zoran, 2009: *Blues dla kobiety z czerwonymi plamami*. Tłum. T. Illg. Bagić, Krešimir (red.): *Goli grad. Antologija hrvatske kratke priče 80-ih i 90-ih godina / Nagie miasto. Antologia chorwackiego krótkiego opowiadania (short story) lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 114–139.
- Ferić, Zoran, 2014: *Blues dla dziewczyny z czerwonymi krostami*. Tłum. A. Wojtaszek. *Ha!art* 45/1. 73–75.
- Gavran, Miro, 2007: *Jak zabić prezydenta i inne sztuki*. Tłum. A. Tuszyńska. Kraków: Panga Pank.

Ivančić, Viktor, 2014: Z pamiętnika Robiego K. (III A): Kłopoty z zagranicznymi. Tłum. A. Wojtaszek. Ha!art 48/4. S. 16–18.

Mešković, Alen, 2016: Ukulele jam. Sarajevo: Buybook.

Bibliografia przedmiotowa

Aixelá, Javier F., 1996: Culture-Specific Items in Translation. Álvarez, Roman; Carmen-África Vidal, María (red.): *Translation, Power, Subversion*. Clevedon – Philadelphia – Adelaide: Multilingual Matters.

Berezowski, Leszek, 1997: *Dialect in Translation*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Catford, John C., 1965: *A linguistic theory of translation*. Oxford: OUP.

Chłopek-Labo, Marianna, 2013: (Nie)przekładalność a kryteria przyswajalności kulturowej. *Studia Litteraria Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* 8/2. S. 71–83.

Dębska, Karolina, 2010: *Tekst polifoniczny jako przedmiot tłumaczenia literackiego*. Rozprawa doktorska. Warszawa: Wydział Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.

Košćak, Nikola, 2012: Žargon i stilovi suvremene hrvatske proze. Ryznar, Aneta (red.): *Vila – kiklop – kauboj. Čitanja hrvatske proze*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagrebačka slavistička škola. S. 39–70.

Levý, Jiří, 1981: Przekład jako proces podejmowania decyzji. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 72/1. S. 291-303.

Pisarska Alicja, Tomaszewicz, Teresa, 1996: *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Szczerbowski, Tadeusz, 2012: *Rosyjskie teorie przekładu literackiego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

Tabakowska, Elżbieta, 2016: Co tłumaczy tłumacz? Myśl, język, kultura. *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal* 1/2. S. 180–191.

Wojtasiewicz, Olgierd, 1957: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław–Warszawa: Ossolineum.

Weronika Woźnicka

Instytut Filologii Słowiańskiej

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

weronikawoznicka@gmail.com

Słowenia oczami Polaka, czyli polskie przekłady elementów kulturowych w esejach Draga Jančara

Drago Jančar jest jednym z najwybitniejszych pisarzy słoweńskich, znanym nie tylko w swoim kraju, ale także poza jego granicami. Polscy czytelnicy również mają okazję na zapoznanie się z jego utworami, gdyż dotychczas ukazały się dwa zbiory esejów, cztery powieści i jeden zbiór opowiadań autorstwa Draga Jančara, co sprawia, że jego twórczość jest najpełniej zaprezentowaną twórczością słoweńskiego pisarza w Polsce. Autorka artykułu poddała analizie wybrane eseje Draga Jančara znajdujące się w polskim przekładzie tomu *Terra incognita*. Jej celem było sprawdzenie, jak zostały przetłumaczone elementy słoweńskiej kultury, których polski czytelnik nie jest w stanie w pełni odebrać bez poznania ich kontekstu. Autorka chce pokazać, jaki obraz Słowenii zyskuje czytelnik polskiego przekładu, czy są jakieś znaczące różnice w odbiorze i przede wszystkim, czy ta obca kultura zostaje jakoś przybliżona, wytłumaczona odbiorcy sekundarnemu.

Słowa kluczowe: Drago Jančar, elementy kulturowe, *Terra incognita*

Slovenia by Poles - Polish translations of cultural elements in Drago Jančar's essays

Drago Jančar is one of the most prominent Slovenian writers, well known not only in his country but also abroad. Polish readers have an opportunity to get acquainted with his works. So far two collections of his essays have appeared, four novels and one collection of stories as well. That makes his work the most fully presented work of a Slovenian writer in Poland. The author of the article analyzed the selected Drago Jančar's essays in the Polish translation of *Terra incognita*. Her purpose was to see how the elements of Slovene culture were translated, which for the Polish reader are not as important as for the primary readers. The author wants to show what picture of Slovenia is presented to the reader of Polish translation, whether there are any significant differences in reception and above all, whether this foreign culture becomes more familiar to the second recipient.

Keywords: Drago Jančar, cultural elements, *Terra incognita*

Artykuł poświęcony jest analizie kontekstów kulturowych przedstawionych w esejach Draga Jančara z tomu pt. *Terra incognita* i zbadaniu w jaki sposób zostały one

przedstawione w przekładzie. Niniejszy tekst składa się z fragmentów pracy magisterskiej pt. *Przekład elementów kulturowych w esejach Draga Jančara z tomu pt. Terra incognita*, którą napisała autorka artykułu.

Słoweńskie wydanie zbioru *Terra incognita*

Terra incognita, autorstwa Draga Jančara, jest zbiorem esejów wydanym w 1989 roku, a więc w okresie, gdy Jugosławię, pogrążoną w kryzysie ekonomicznym, zaczęła ogarniać fala pobudek narodowyzwoleńczych. W tym czasie również Słowenia, ojczyzna pisarza, pragnęła niezależności i niepodległego państwa.

Tom esejów został wydany przez wydawnictwo Založba Wieser w Celowcu, czyli Klagenfurcie. Miejsce wydania sprawia wrażenie nieprzypadkowego. Klagenfurt jest bowiem stolicą regionu Karyntia (słoweń. Koroška), który, do plebiscytu w 1920 roku, znajdował się w granicach Słowenii i był zamieszkiwany przez ludność słoweńską. Niestety wyniki plebiscytu doprowadziły do tego, że spora liczba Słoweńców pozostała poza granicami kraju, gdyż większość mieszkańców Karyntii opowiedziała się za przyłączeniem do Austrii. Dodatkowo Celovec był przez długi okres czasu ważnym ośrodkiem kulturalnym i edukacyjnym Słowenii. Dlatego też, w kontekście problemów narodościowych w Słowenii, można uznać, że opublikowanie książki poprzez wydawnictwo z Klagenfurtu ma znaczenie symboliczne.

Ważny wydaje się również sam tytuł, choćby dlatego, że stanowi on integralną część dzieła literackiego i jest również jednym z podstawowych czynników, które umożliwiają jego identyfikację. *Terra incognita* to wyrażenie łacińskie. W taki sposób nazywa się *nieznany lub niezbadany ląd, kraj lub inny obszar*. Istnieje również druga próba tłumaczenia tego pojęcia, jako *dziedzinę nową dla kogoś*. W tym wypadku autor poprzez łaciński tytuł, który można by przetłumaczyć jako „nieznany kraj”, z jednej strony nawiązuje do problematyki całego zbioru esejów. Z drugiej do przykrego faktu, że Słowenia była (i ciągle jest dla dużej liczby osób) nieznana; często mylona ze Słowacją. Do 1991 roku była częścią Jugosławii, dlatego też niektórzy nie wiedzieli o jej istnieniu. Można powiedzieć, że od kiedy Słowenia uzyskała niepodległość jej historia, gospodarka, ogólna kondycja stanowiła (i nadal stanowi) nowy, niezbadany dotąd obszar wiedzy. W okresie, kiedy Jančar pisał swoje teksty Słowenia zaczęła torować sobie drogę w kierunku samodzielnego i rozpoznawalnego państwa. Do tego momentu na arenie europejskiej i światowej wszystkie jej problemy oraz kwestie otwarte, a także jej istnienie nie były znane (Borovnik 2015: 53). Drago Jančar, tytułując

swój zbiór w taki sposób, dał czytelnikowi jasny sygnał, że na kartach książki będzie odkrywał przed nim państwo, które stanowi dla większości zagadkę, a które posiada bogatą historię i kulturę. Zbiór *stanowi całość znaczącą, głos intelektualisty, skierowany do rodaków i do Europy* (Tokarz 2011: 274).

Tom *Terra incognita* to zbiór esejów, które pisarz przygotowywał na międzynarodowe spotkania pisarzy, a także teksty, które ukazały się w czasopiśmie „Nova revija”. Tytułowy utwór zbioru był referatem otwierającym międzynarodowe spotkanie pisarzy PEN Clubu, które zatytułowano *Tožsamość malego narodu w Europie Środkowej*. Esej *Zmagoslavje množic (Triumf mas)* autor również napisał na międzynarodowe spotkanie pisarzy, zatytułowane *Pisarze jako mniejszość duchowa*, jednak z powodu problemów technicznych Jančar nie mógł go przedstawić. Kolejny tekst *Slovenski eksil* (Słoweńskie wygnanie) ukazał się w przełomowym 57 numerze „Novej reviji”, będąc jednym z artykułów tworzących narodowy program Słowenii. Esej *Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo (Europa Środkowa między meteorologią i utopią)* Jančar przygotował na Drugie Międzynarodowe Spotkanie Pisarzy Na Granicy w Portorożu. Tekst ten był odpowiedzią na stwierdzenie Petera Handke, że Europa Środkowa jest dla niego tylko pojęciem meteorologicznym. W 1988 roku w czasopiśmie „Nova revija” wydrukowano natomiast utwór *Uporaba pisatelja* (Wykorzystywanie pisarza). Kolejny tekst *Dve resnici* (Dwie prawdy) ukazał się w bośniackim czasopiśmie artystyczno-naukowo-społecznym „ODJEK”, z którym współpracował m.in. Umberto Eco. Jančar przygotował również artykuł *Slovensci in Srbi* (Słoweńcy i Serbowie), który został włączony do rozprawy serbskiego i słoweńskiego PEN Clubu. Kolejny esej *Ob zeleni liniji (Karta wstępu do Europy)* pisarz napisał na międzynarodowe seminarium pisarzy na Cyprze, poświęcone: *Roli tłumaczeń w międzynarodowej intelektualnej współpracy*. W odpowiedzi na pytania zadawane autorowi w różnych wywiadach powstał tekst *Fragmenti o literaturi, pisatelju in družbi* (Fragmenty o literaturze, pisarzu i społeczeństwie). Jančar spisał również refleksje na temat słoweńskiego wydania powieści Petera Handke *Die Wiederholung* (słow. *Ponovitev*), w której austriacki pisarz szczerze wypowiada się na temat swojego słoweńskiego pochodzenia. Refleksje te Jančar zatytułował *Potovanje v deveto deželo* (Podróż do dziewiątego kraju). Ostatni esej z tomu *Terra incognita – Fusnota*, ukazał się w 1988 w „Novej reviji”.

Problematyka esejów w zbiorze *Terra incognita* krąży wokół pytań o tożsamość słoweńską i przyszłość kraju w następnych latach. Autor nawiązuje również do ważnych w latach dziewięćdziesiątych i na przełomie wieków kwestii integracji całej Europy Środkowej.

Polskie wydanie tomu *Terra incognita*

Polskie wydanie zbioru *Terra incognita* ukazało się w 1993 roku w tłumaczeniu Joanny Pomorskiej, a więc 4 lata po wydaniu słoweńskim. Należy jednak podkreślić, że polski zbiór esejów nie jest tożsamy ze słoweńskim, co oznacza, że tomy nie zawierają tych samych utworów, różnią się zawartością, a co za tym idzie zmienia się interpretacja całości u odbiorcy sekundarnego w porównaniu do odbiorcy oryginału pomimo zachowania tytułu.

W polskim tomie esejów znajdują się tylko dwa utwory pochodzące z oryginalnego wydania. Jest to tytułowy cykl *Terra incognita* oraz utwór *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* (*Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo*). Tekst *Augsburg* pochodzi ze zbioru krótkiej prozy, nagrodzonego w 1994 Europejską Nagrodą za Krótką Prozę, zatytułowanego *Augsburg in druge resnične zgodbe. Postscriptum 1990* nie ukazał się nigdy w Słowenii. Autor napisał go, jako aktualizację do eseju *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* (*Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo*) na potrzebę austriackiego wydania esejów. W związku z tym tekst ukazał się do tej pory tylko w języku polskim i niemieckim¹. Natomiast pozostałe eseje pochodzą z kolejnego, wydanego w 1992 roku, zbioru esejów autora pt. *Razbiti vrč*. Należy powiedzieć, że odbiorcy sekundarnemu została przedstawiona propozycja lektury esejów tłumaczki lub wydawcy (Gawlak 2015: 60).

Tłumaczka bądź wydawca tekstów Jančara wprowadził czytelnika w błąd tytułując przekład identycznie jak oryginał². Jeśli chciano zachować tytuł, wskazując na Słowenię, jako kraj nieznaną, to można było dopisać wyjaśniające sformułowanie „wybór esejów”. To wyjście z sytuacji mogłoby jednak sugerować, że w polskim wydaniu zamieszczono eseje Jančara wybrane tylko ze słoweńskiego tomu *Terra incognita*, a jak wspomniano, w polskim zbiorze znajdują się teksty różnego pochodzenia. Rozwiązaniem byłoby także przetłumaczenie oryginału na język polski, np. *Niezbadany/Nieznany kraj*, co nawiązywałoby do oryginalnego tytułu i do założeń autora, a jednocześnie nie zmyliłoby czytelnika, że ma przed sobą

---

1 Adres biblioteczny do eseju: D. Jančar: *Erinnerungen an Jugoslawien, Essays*. Verlag Hermagoras/Mohorjeva. Klagenfurt 1991, s. 54 – 64.

Tytuł słoweński jest identyczny jak tytuł polski, natomiast w języku niemieckim ukazał się jako *Nachtrag 1990*, a tłumaczenia dokonał Horst Ogris.

Powyższe informacje pochodzą z korespondencji z samym autorem.

2 W przekładach z literatury słoweńskiej na język polski można napotkać na więcej przypadków, gdy tytuł przekładu jest dosłownym tłumaczeniem dzieła słoweńskiego, jednak nie jest z nim tożsamy pod względem zawartości.

tę samą zawartość tekstów, ale w tłumaczeniu na język polski. Taka propozycja pozbawia jednak tajemniczości konotowanej dzięki formule łacińskojęzycznej. Monika Gawlak, ze względu na różną wartość interpretacyjną obu tomów, zasugerowała w swoim artykule wykorzystanie tytułu jednego z esejów oraz dopisanie informacji „i inne eseje”. Sugerowany tytuł miałby brzmieć np.: *Wspomnienie o Jugosławii i inne eseje*. Innym wyjściem z sytuacji byłoby również umieszczenie na początku albo na końcu książki informacji od tłumaczki, wydawcy lub redakcji, że w literaturze słoweńskiej opublikowano tom *Terra incognita*, ale wydanie polskie nawiązuje do niego tylko w postaci dwóch esejów, a pozostałe teksty są wyborem autora przekładu bądź wydawcy.

Ingerencja w koncepcję pisarza zmienia również jego tezę, którą mają potwierdzać eseje. W oryginalnym zbiorze Jančar podejmuje tematykę tożsamości słoweńskiej i przyszłości kraju w okresie, gdy Jugosławii groziło widmo rozpadu. Oprócz tego apeluje o integrację całej Europy Środkowej. W przekładzie teza autora przedstawiona jest w nieco odmienny sposób, co może być również związane z czasem wydania tomiku esejów w Polsce. Główne przesłanie polskiego wydania tomiku związane jest przede wszystkim ze zjawiskiem jugonostalgii i z rozważaniami o przyszłości ojczyzny pisarza. Czytelnik sekundarny odnosi wrażenie, że pomimo tego, iż obywatele sami dążyli do rozpadu Jugosławii, który miał być zbawienny, wyzwalający, to tęsknota za państwem jugosłowiańskim jest żywa i wyczuwalna. To również pragnie pokazać na przykładzie swoich esejów Jančar. Wydaje się jednak, że polskiemu odbiorcy w tym okresie bliższe były teksty, podejmujące zagadnienie przyszłości Słowenii jako niepodległego państwa po zmianach ustrojowych, gdyż niewiele wcześniej to Polacy dokonali zmian w swoim państwie i znajdowali się w podobnej sytuacji. Dlatego też wydaje się, że makro-wybór tłumaczki bądź wydawcy był gruntownie przemyślany i świadczy o kompetencji pragmatycznej. Inny dobór esejów sprawił, że czytelnik sekundarny uzyskuje nieco inny sens, niż odbiorca prymarny. Nowopowstały sens można przedstawić w następujący sposób:

Słoweńcy to skrzywdzony przez historię naród, z którym czytelnik czuje związek emocjonalny (Polska też miała w swych dziejach okres 123 lat utraty niepodległości), oparty na identyfikacji [...] i poczuciu przewagi. Współczucie i potrzeba dominacji częściowo determinują polską tożsamość mentalną. (Tokarz 2011: 275.)

Eseje Jančara zostały bardzo dobrze przyjęte w Polsce, czego efektem było wydanie kolejnego zbioru eseistycznego pisarza w 1999 roku zatytułowanego

Eseje. Dodatkowo *Terra incognita* ukazała się w ważnym dla Polski momencie historycznym, czyli w okresie przemian polityczno-ustrojowych. Wypowiedź pisarza, mówiąca o niesprawiedliwości, pokrzywdzonym narodzie itp., odpowiadała sytuacji polskiej: „niesprawiedliwości dziejowej, nie tak dawnej politycznej manipulacji i chorym podstawom ustrojowym” (Tokarz 2011: 281). Podczas lektury utworów Jančara można dostrzec, że podejmuje on tematykę, która nie dotyczy wyłącznie ojczyzny pisarza, a która ma odzwierciedlenie również w dzisiejszych czasach. Pisarz chciał przekonać czytelnika, że istnieje podobieństwo między losami Słowenii, a losami innych narodów słowiańskich (Tokarz 2011: 281), przez co odbiorca z tego obszaru kulturowego widzi historię swojego państwa pokazaną na przykładzie Słowenii, tej *terra incognita*.

Kultura w przekładzie

Kultura jest pojęciem, które posiada wiele definicji. Na początku termin ten nawiązywał do uprawy roli, a potem zaczął rozszerzać swoje znaczenie, obejmując także inne dziedziny działalności człowieka (Bednarczyk 2002: 5). Wydaje się jednak, że najodpowiedniejsze byłoby stwierdzenie, iż kultura obejmuje zarówno materialny, jak i duchowy dorobek społeczeństwa. Opisuje również utarte wzory postępowania. Aleksander Kamiński mówił, że kultura to:

zespół wartości (intelektualnych, estetycznych, społecznych, gospodarczych itp.), norm (moralnych, prawnych itp.) oraz wzorów i wzorców (zachowań, instytucji etc.), które pragniemy propagować i do których chcemy wprowadzić jednostki i grupy społeczne przez wzmaganie i budzenie odpowiednich zainteresowań i potrzeb. (Dolata-Zaród 2009: 84.)

W pracy tłumacza dochodzi do konfrontacji języków i kultur, co powoduje, że translator napotyka na bariery językowe oraz bariery kulturowe. Te utrudnienia można określić różnie. Hanna Burkhardt na przykład, powtarzając za Elsem Oskarem i Alicją Nagórko, nazywa je „kulturemami”. Krzysztof Lipiński, powtarzając za Winogradowem, określa je mianem „realia”, a u Romana Lewickiego są to „nazwy realiów”. Inne terminy to „realia kulturowe”, „elementy kulturowe” (Elżbieta Skibińska, Krzysztof Hejwowski), a także „leksyka realioznawcza”, „leksyka bezekwiwalentna”. U Wojtasiewicza można natomiast znaleźć określenie „terminy techniczne”, które nie wydaje się odpowiednie w kontekście przekładu artystycznego (Burkhardt 2008: 197-198).

Tak naprawdę wszystkie elementy tekstu powinny być określane jako „elementy kulturowe”, gdyż również język jest częścią każdej kultury. W kontekście tematu niniejszej pracy istotne będą jednak takie elementy tekstu wyjściowego, które są charakterystyczne wyłącznie dla kultury wyjściowej lub są lepiej znane wśród odbiorców prymarnych. W związku z tym w ramach tak pojmowanych elementów kulturowych można wyróżnić większość imion własnych, nazwy i zwroty związane z organizacją życia w kraju kultury wyjściowej, obyczaje i przyzwyczajenia, a także cytaty i aluzje ściśle związane z literaturą danego kraju oraz aluzje do historii kraju i innych sfer kultury, jak np. muzyka, film itp. (Hejwowski 2006: 71–72).

Słowa, które określa się jako elementy kulturowe, można rozdzielić na wiele różnych sposobów. Nie ma ustalonego podziału, który zawierałby wszystkie realia i był ostateczny dla wszystkich języków. Każdy badacz ustala dla swojego języka inne kryteria i inaczej je klasyfikuje. Katjuša Zakrajšek w swoim artykule rozdzieliła słownictwo nacechowane kulturowo na trzy grupy:

1. Słownictwo etnologiczne, do którego można zaliczyć:
  - nazwy strojów ludowych,
  - tradycyjne potrawy,
  - napoje,
  - części domu, narzędzia, naczynia i wiejską architekturę,
  - tańce ludowe, instrumenty i zabawy towarzyskie,
  - zwyczaje ludowe i święta,
  - postaci mitologiczne i wierzenia.
2. Historyzmy – słownictwa opisujące zjawiska i realia historyczne.
3. Ogólne słownictwo kulturowe:
  - zjawiska i postaci charakterystyczne dla danej literatury,
  - zwolennicy ruchów politycznych i literackich,
  - inne zjawiska związane z daną kulturą i językiem (Zakrajšek 2002: 366–367).

Tak zwana szkoła rosyjska wprowadziła pojęcie „realia” w odniesieniu do kultury w przekładzie. Jej przedstawiciel, Winogradow, rozdzielił realia na pięć grup:

1. Realia związane z życiem codziennym – przedmioty codziennego użytku, święta i obyczaje.
2. Realia etnograficzno-mitologiczne.
3. Realia świata przyrody.
4. Realia polityczno-społeczne.
5. Realia administracyjne (Szafranec 2014: 393).

Dodatkowo Winogradow wyszczególnił jeszcze realia asocjacyjne, w ramach których można wyróżnić symbole roślinne i animalistyczne, aluzje literackie, folklorystyczne, a także językowe (Szafranec 2014: 393).

Przedstawione podziały są jednymi z wielu możliwych. Zdecydowano się na przybliżenie tych dwóch, ponieważ stanowiły one punkt wyjściowy podczas analizy przekładu elementów kultury słoweńskiej oraz umożliwiły pogrupowanie badanych realiów.

Porównując obie klasyfikacje, można zauważyć, że badacze charakteryzują się różnymi punktami widzenia. Istniejące kategoryzacje elementów kulturowych na grupy nie są ostateczne i można je modyfikować, dopełniać, usuwać, łączyć.

Przekłady elementów kulturowych w esejach Jančara

a) Transfer elementów życia kulturalnego w Słowenii

Nazwy imienne są elementem kulturowym. Wywołują u przedstawicieli kultury wyjściowej pozytywne lub też negatywne konotacje. W esejach Jančara wspomniane są postaci mniej lub bardziej znane odbiorcy sekundarnemu. W przekładzie zastosowano oryginalną pisownię nazwisk, to znaczy, że tłumaczka zachowała znaki diakrytyczne języka słoweńskiego, a nie dokonała ich spolszczenia. Podczas lektury można zauważyć, że Pomorska podejmowała próby przedstawienia tych osób za pomocą przypisów lub amplifikacji.

Amplifikacja, to dodawanie do tekstu nowych elementów. Również takim zabiegiem posłużyła się w swojej pracy Joanna Pomorska. Widoczne jest to w momencie wspomniania o słoweńskim poecie, Otonie Župančiču: *Častna četa, kulturni program, Polde Bibič recitira državnotvornega Otona Župančiča [...]* (RV 107³). W

---

3 W przypadku cytowania słoweńskiego tekstu w nawiasie podawane będą litery RV, będące pierwszymi literami tytułu tomu *Razbiti vrč*, lub litery TI, oznaczające tom *Terra incognita*, oraz numery stron.

polskim tłumaczeniu zabrakło imienia liryka: *Kompania honorowa, program kulturalny, Polde Bibič recytuje państwotwórczego poetę Župančiča [...] (119⁴)*. Zastosowano w tym miejscu redukcję, a jednocześnie wykorzystano wspomnianą amplifikację, ponieważ tłumaczka dodała określenie „poeta”. Dodatkowo przy nazwisku tej postaci umieszczono odnośnik do przypisu, w którym, oprócz imienia oraz nazwiska, umieszczono rok urodzenia i śmierci, a także dopisano profesje, jakimi zajmował się Župančič: poeta, dramaturg i tłumacz. Zarówno amplifikacja, jak i przypis na końcu eseju przynoszą czytelnikowi sekundarnemu dodatkowe informacje na temat wspomianej przez Jančara osoby. Niestety, nie są to jednak na tyle wyczerpujące dane, żeby odbiorca kultury docelowej zrozumiał, dlaczego Polde Bibič recytuje w tej sytuacji właśnie tekst Otona Župančiča, a nie jakiegoś innego poety albo żeby zrozumiał wielkość i znaczenie tej postaci dla historii literatury słoweńskiej. Dla Słoweńców, a więc czytelników prymarnych, znających konteksty kulturowe oraz historyczne swojego kraju powinno być oczywiste, dlaczego akurat ten poeta się pojawia i o jaki moment w historii państwa chodzi⁵. Polski czytelnik nie dysponuje taką wiedzą na temat kultury wyjściowej, a tłumaczka niestety nie pomaga mu w rozwiązaniu tego problemu. Nie pojawia się również informacja, dlaczego Jančar pisze o poecie „państwotwórczy”. Czy odnosi się to do literatury, na którą bez wątplenia wpłynął? Czy może chodzi tu jednak o jego działalność polityczną po II wojnie światowej? Faktem jest, że w dalszej części przytoczonego wyżej zdania zostaje zacytowany fragment utworu Župančiča *Zdravica* (Toast), co może wskazywać, że to właśnie działalność literacka zapewniła lirykowi taki epitet. Nie jest to jednak dla polskiego odbiorcy oczywiste, a Pomorska nie tłumaczy tego ani w przekładzie, ani w przypisie. Brakuje również informacji, z jakiego tekstu pochodzi cytowany wers Župančiča.

Wydaje się, że gdyby w komentarzu pod esejem pojawiła się informacja, jak ważną postacią dla Słoweńców był Oton Župančič, ułatwiłoby to czytelnikowi kultury docelowej zrozumienie przedstawionego kontekstu.

Częścią życia kulturalnego są różnego rodzaju gazety, czasopisma, magazyny, portale internetowe, gdzie swoje artykuły publikują nie tylko zwykli dziennikarze, ale także osoby związane w jakiś szczególny sposób z kulturą wyjściową. W

4 W przypadku cytowania polskiego tekstu w nawiasie podawane będą numery stron.

5 Podczas uroczystości ogłoszenia samodzielnej, niepodległej Słowenii (23.12.1990) aktor Polde Bibič recytował przy pomniku Prešerna w Lublanie wers pochodzący z utworu *Zdravica* (Toast) autorstwa Otona Župančiča: *...ljubimo ta prekleti svet/Kajfež, kdor nam je nasproti...* (*Kochamy ten przeklęty świat / Kajfaszu, kto jest przeciw nam...*). Warto zwrócić uwagę, że tytuł utworu nawiązuje do innej ważnej pieśni *Zdravljica*, autorstwa Francego Prešerna, która jest obecnie hymnem Republiki Słowenii.

eseju *Deset dni – poročilo iz roba* (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*) Jančar wspomina o czasopiśmie, które miało wpływ na niepodległość Słowenii: *Popoldan na Novi reviji, pozni večer ob Gradaščici, pri Zvonu* (RV 117).

„Nova revija” to czasopismo, które było czasopismem kulturalnym, jednak nie stroniło od wątków politycznych. W 1987 roku ukazał się 57 numer, zawierający teksty uznawane za słoweński program narodowy, co stanowiło również odpowiedź na unitarystyczno-centralistyczną politykę komunistów. Jednym z autorów tego numeru był m.in. Drago Jančar. To wydanie „Novej reviji” określane jest jako jeden z kamieni węgielnych niepodległego państwa słoweńskiego.

Czytelnik kultury wyjściowej zdaje sobie sprawę z roli, jaką odegrało czasopismo w budowaniu niezależnej Słowenii. Niestety polski odbiorca przekładu nie ma tych samych konotacji, co słoweński. Tłumaczka również nie ułatwia odczytania kontekstów kulturowych: *Po południu w redakcji „Novej revii”, późnym wieczorem nad Gradaščicą w knajpce Zvon* (134). W zacytowanym zdaniu zastosowano amplifikację, ponieważ dookreślono, że podmiot był w redakcji, a więc wskazuje się na fakt, że „Nova revija” jest czasopismem. Jakkolwiek w percepcji czytelników sekundarnych jest to tylko „zwykłe” czasopismo. Z treści eseju mogą jednak wywnioskować, że słoweńscy literaci (w tym Drago Jančar) swoją postawą i działaniami dążyli do niepodległości kraju i uwolnienia się spod władzy komunistycznej również w czasie dziesięciodniowej wojny. Oznacza to, że nie było to jednorazowe przedsięwzięcie skupione wyłącznie wokół 57 numeru, ale działania były podejmowane również w następnych latach. W polskim przekładzie należałoby w jakiś sposób podkreślić wagę czasopisma, wokół którego skupieni byli pisarze. Można było się zdecydować na rozwinięcie i dopisanie informacji o słoweńskim programie narodowym: *Po południu w redakcji „Novej revii”, propagującej słoweński program niepodległościowy....* Oczywiście nie oddaje to w pełni roli, jaką odegrał wspomniany magazyn. Istnieje również możliwość opatrzenia nazwy przypisem, w którym w zwięzły sposób przedstawiono by historię czasopisma i jego znaczenie dla tożsamości słoweńskiej.

b) Transfer elementów historycznych

W tekstach Jančara występują liczne elementy kulturowe nawiązujące do historii. Esej *Spomini na Jugoslavijo* (*Wspomnienia o Jugosławii*) przywołuje nazwisko Antona Korošca: *[...] ter dr. Anton Korošec, poslanec v državnem parlamentu in nesporni politični voditelj slovenskega [...]* (RV 37). Natomiast w polskim przekładzie podmiot wykorzystuje niemieckojęzyczną nazwę: *[...] oraz dr Anton*

Korošec, deputowany do Reichstagu i niekwestionowany polityczny przywódca narodu słoweńskiego [...] (5). Niestety, Reichstag nie odnosi się do przedstawianego kontekstu historycznego, a więc okresu, gdy istniała monarchia austro-węgierska. Reichstag był bowiem jednoizbowym parlamentem Rzeszy w latach 1871-1945. W związku z tym należy powiedzieć, że tłumaczka popełniła błąd merytoryczny, a co za tym idzie wprowadziła w błąd czytelników, szczególnie tych dociekliwych lub takich, którzy bardziej orientują się w danym okresie historycznym. Jeśli Pomorska chciała być bardziej precyzyjna i wykorzystała fachowe nazewnictwo, to zamiast Reichstag powinna napisać Reichsrat. Teoretycznie jest to niewielka różnica w pisowni, ale za to ogromna rozbieżność w znaczeniu historycznym. Reichsrat był bowiem dwuizbowym parlamentem w monarchii austro-węgierskiej w okresie od 1867-1918, a więc w czasie, gdy rozgrywa się opisywana przez Jančara opowieść. To, co Jančar nazywa „državni parlament”, można po prostu przetłumaczyć jako parlament albo rząd i dodać przymiotnik „austriacki”, co powoduje przystosowanie terminu do polskich realiów. Na jeszcze inne rozwiązanie wskazuje biografia Antona Korošca, w której można przeczytać, że był on posłem do austriackiej Rady Państwa. Pomorska jednak nie korzysta ani z polskich terminów, ani z podpowiedzi, jaką daje biografia Słoweńca. Starła się dookreślić parlament i wykorzystała nazwę własną, która obowiązywała w Rzeszy, a nie w Austro-Węgrzech. Dochodzi w zasadzie do wprowadzenia elementu kultury trzeciej, który nie jest obecny w oryginale. W tym przykładzie najlepszym rozwiązaniem wydawałaby się substytucja, która poprzez pozostawienie określenia „parlament austriacki” bądź „parlament monarchii”, przybliżyłaby realia austro-węgierskie za pomocą polskiej kultury.

c) Transfer elementów geograficznych

W twórczości Jančara występuje wiele nawiązań do realiów geograficznych. Pisarz nie odwołuje się wyłącznie do specyfiki swojego kraju, ale również do uwarunkowań geograficznych innych państw.

W eseju *Spomini na Jugoslavijo (Wspomnienia o Jugosławii)* podmiot stwierdza, że Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców nie było tym, czego ludzie oczekiwali, a Słowenia utraciła dwa regiony: [...] *Slovenija je izgubila Koroško in Primorsko [...] (RV 39).* Tłumaczka w przekładzie wykorzystała polski ekwiwalent dla regionu Koroška, natomiast z nazwy Primorsko utworzyła pewnego rodzaju neologizm: *Słowenia straciła Karyntię i Primorje [...] (8).*

Koroška to region znajdujący się w Austrii, zamieszkiwany przez dużą liczbę

mieszkańców pochodzenia słoweńskiego. W różnorodnych przewodnikach, stronach internetowych oraz w zeszytach standaryzacyjnych można znaleźć polską nazwę dla tego regionu – Karyntia. Ponieważ w przeszłości Karyntia była ważnym ośrodkiem kulturalnym Słowenii jej strata była ciosem dla kraju. Można więc wywnioskować, że jest to ważny region w świadomości przedstawicieli kultury wyjściowej. Pomorska wykorzystana w przekładzie obowiązującą polską nazwę, co ułatwia czytelnikom sekundarnym identyfikację regionu. Jednak przeciętny polski odbiorca bez odpowiednio szerokiej wiedzy uprzedniej nie wie, dlaczego utrata Karyntii była tak bolesna dla Słoweńców. Należałoby to wytłumaczyć. W jednym z kolejnych eseju znajduje się przypis wyjaśniający, że w 1920 roku odbył się plebiscyt, w którym większość opowiedziała się za przyłączeniem do Austrii. Brakuje jednak informacji, jakie to miało skutki dla Słowenii i jej mieszkańców. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby uzupełnienie informacji w komentarzu, dopisując skutki, jakie niesło ze sobą odłączenie regionu od ojczyzny pisarza. Można było również stworzyć słowniczek, w którym wyjaśniono by znaczenie niektórych nazw, zjawisk itp. w kulturze wyjściowej.

W zacytowanych powyżej zdaniach pojawia się również drugi region – Primorska. Jest to region nadmorski w Słowenii. Wspomniano, że tłumaczka stworzyła pewnego rodzaju neologizm. Jednak okazuje się, że dawniej istniała kraina o nazwie Primorje. Była to historyczna kraina w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego. Nazwa została utworzona, by odróżnić regiony zamieszkiwane przez Serbów: Dalmację południową i Zagorja. Wykorzystanie tej nazwy w przekładzie wprowadza w błąd, ponieważ odnosi się do innych kontekstów historycznych, a dodatkowo nie nawiązuje w żaden sposób do Słowenii, gdyż tereny słoweńskie nie znajdowały się w granicach Primorja. Nie można jednak stwierdzić, że tłumaczka skorzystała z tej nazwy świadomie. Bardziej prawdopodobne wydaje się, że chciała przybliżyć kulturę słoweńską egzotyzując nieco tekst przekładu i pozostawiając nazwę, którą posługują się Słoweńcy. Wpisując do wyszukiwarki internetowej hasło „Slovensko primorje” można znaleźć rezultaty wyszukiwania odnoszące się do omawianego regionu. Po konsultacji z lektorką języka słoweńskiego okazało się, że Słoweńcy raczej nie używają określenia „Primorje” w kontekście regionu Primorska. Częściej można się spotkać z określeniem „obala” (wybrzeże) albo „morje” (morze). W związku z tym decyzja tłumaczki nie wydaje się w pełni słuszna. Primorje można by zastąpić Pomorzem, które również odnosi się do regionu nadmorskiego. Jednak Pomorze jest silnie zakorzenione w kulturze docelowej i ma polskie konotacje, więc gdyby je wprowadzono do tekstu przekładu mogłoby to spowodować przywołanie odmiennych konotacji i błędne odczytanie

wypowiedzi pisarza. Dlatego zrezygnowanie z adaptacji było w tym przypadku słusznym posunięciem. W niektórych polskich opracowaniach wykorzystuje się określenie „Przymorze”, będące dosłownym tłumaczeniem słoweńskiej nazwy. Zastosowanie takiego rozwiązania nie byłoby więc błędem ze strony tłumaczki. W zeszytach zestandaryzowanych nazw geograficznych można znaleźć, że komisja do spraw standaryzacji uznała, iż obowiązującą nazwą w języku polskim jest Primorska. Pomorska mogła w związku z tym zapisać w przekładzie „Primorska” lub dokonać amplifikacji, np. „region Primorska” lub „nadmorski region Primorska”. Byłoby to rozwiązanie umożliwiające czytelnikowi sekundarnemu prawidłową identyfikację.

W eseju *Srednja Evropa med metorologijo in utopijo* (*Europa Środkowa między meteorologią a utopią*), w którym podmiot przedstawia Europę Środkową jako zjawisko meteorologiczne, również wspomniany zostaje region Primorska: *Ali pa poglej tja dol proti Primorski [...]* (TI 59). W przekładzie podmiot, wypowiadając się na temat słoweńskiego wybrzeża, ponownie posługuje się określeniem „Primorje”: *Albo spójrjz w kierunku Primorja [...]* (57).

W tym przykładzie tłumaczka również zdecydowała się na egzotyzację tekstu, pozostawiając obcą nazwę. Jak już wspomniano, w kulturze wyjściowej można w taki sposób nazywać nadmorski rejon, jednak Słoweńcy nie posługują się za bardzo tym określeniem. W kontekście eseju o meteorologii Europy Środkowej lepszym rozwiązaniem byłaby substytucja, czyli zastąpienie nazwy własnej regionu pojęciem ogólnym, nieco generalizującym. Gdyby tłumaczka zapisała w tym zdaniu *Albo spójrjz w kierunku morza* lub *Albo spójrjz w kierunku wybrzeża*, byłoby to bardziej zrozumiałe dla czytelnika kultury docelowej i nie pozbawiłoby wypowiedzi sensu. Wydaje się, że w niniejszym eseju ważniejsza jest ogólna informacja, że Słowenia ma dostęp do morza, niż wiedza o tym, jak nazywa się nadmorski region w ojczyźnie pisarza.

Podsumowanie

Analizując przekłady esejów Draga Jančara na język polski należy stwierdzić, że tłumaczka, Joanna Pomorska, posiada wiedzę na temat realiów słoweńskich, ale niestety nie przekazuje jej w taki sposób, by u przeciętnego czytelnika sekundarnego wspomniane wątki kulturowe wywoływały takie same (lub podobne) konotacje, jak u odbiorców prymarnych. Wydaje się, że autorka przekładu założyła, że czytelnikami esejów będą osoby, posiadające odpowiednią wiedzę na temat Słowenii, którym nie będą potrzebne dodatkowe wyjaśnienia, gdyż w polskim

wydaniu objaśnień jest bardzo mało, a informacje w nich zawarte są powierzchowne, nie przybliżają czytelnikowi znaczeń poszczególnych elementów kulturowych lub robią to w niewielkim, cząstkowym stopniu.

Przekład ma być dialogiem między kulturami. Również Joanna Pomorska stara się stworzyć taki dialog w przekładzie esejów, ale jej starania sprowadzają się do tego, że *czyta się je, tak jak eseje polskiego autora, gdyby nie temat, słoweńskie nazwisko autora i nazwy własne* (Tokarz 2011: 278). Przyczyną jest prawdopodobnie fakt, iż w tekście głównym tłumaczka zachowuje elementy kultury obcej bez dodatkowych wyjaśnień tak, jakby były one częścią jej kultury. Nie wyjaśnia czytelnikowi kontekstów i nie poszerza jego wiedzy uprzedniej zakładając, że albo jest mu ona niepotrzebna do zrozumienia przekazu, albo czytelnikami będą wyłącznie osoby znające realia słoweńskie. Zachowywanie obcości jest konieczne, by przybliżyć odbiorcy kulturę obcą, ale należy ją zachowywać w taki sposób, by obcość była zrozumiała. Szczególnie jest to ważne, jeśli przekład dotyczy dzieła pochodzącego z tzw. kultury niszowej, a więc nieznanego szerszemu gronu. W przypadku „kultur wielkich”, jak np. angielska, wydaje się, że niepotrzebne jest tyle objaśnień ile w przypadku np. kultury słoweńskiej, która pomimo bliskości z kulturą polską (obie się wywodzą z kultury słowiańskiej) jest mniej znana Polakom niż właśnie na przykład angielska. Tłumaczka Jančara chyba jednak nie zawsze brała ten fakt pod uwagę.

Literatura

- Bednarczyk, Anna, 2002: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice: „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe.
- Borovnik, Silvija, 2015: Slovenski narod in država v izbranih esejih Draga Jančarja. Tivadar, Hotimir (ur.): *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Burkhardt, Hanna, 2008: Kultuuremy i ich miejsce w teorii przekładu. *Język a kultura* t. 20.
- Dolata-Zaród, Anna 2009: Aspekty kulturowe w tłumaczeniu tekstów specjalistycznych. *Rocznik Przekładoznawczy* nr 5.
- Gawlak, Monika, 2015: O przekładzie tytułu (na podstawie prozy słoweńskiej). *Przekłady Literatur Słowiańskich* t. 6 cz. 1.
- Hejwowski, Krzysztof, 2006: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jančar, Drago, 1989: *Terra incognita*. Celovec: Založba Wieser.
- Mocarz, Maria, 2007-2008: Interkulturowość w przekładzie tekstów użytkowych. *Rocznik Przekładoznawczy* nr 3/4.

- Szafranec, Kamil, 2014: Kultura polska w przekładzie. Problem ekwiwalencji. *Acta Universitatis Lodzianensis* t. 21.
- Tokarz, Bożena, 2011: W perspektywie poznania i projekcji. O polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara Terra incognita. *Przekłady Literatur Słowiańskich* t. 2 cz. 1.
- Zakrajšek, Katjuša, 2002: Kultura in slovar (prevajanje slovenskega kulturološkega besedja). Derganc, Aleksandra (ur.): *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Źródła internetowe

- Słownik języka polskiego PWN*: <http://sjp.pwn.pl/>. (Dostęp 25.10.2017.)
- Wikipedia Słobodna encyklopedija*: https://bs.wikipedia.org/wiki/Po%C4%8Detna_strana. (Dostęp 24.10.2017.)
- Wikipedia, wolna encyklopedia*: <https://pl.wikipedia.org/>. (Dostęp 23.10.2017.)

Veronika Šoster

Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo
Univerza v Ljubljani, Slovenija
veronika.soster@gmail.com

Predstavitev prevajanja iz slovaščine v slovenščino na primeru avtorskih prevodov poezije Karola Chmela

Prispevek se na primeru avtorskih prevodov poezije Karola Chmela ukvarja s prevajanjem iz slovaščine v slovenščino. Chmel (1953) je uveljavljen slovaški pesnik; izdal je šest pesniških zbirk, prevedli pa smo pesmi iz treh. Do sedaj je bilo pri nas revijalno objavljenih nekaj prevodov njegovih pesmi (*Apokalipsa, Rp. Lirikon21*). Chmel se ukvarja tudi s prevajanjem, za kar je prejel več nagrad, tudi Pretnarjevo nagrado leta 2015. Prispevek s pomočjo posameznih pesmi komentira in obrazloži prevajalske odločitve in dileme, ki so se pojavile zaradi različnosti jezikov ali zaradi specifične narave Chmelovega pesniškega izraza. Ker sam prevaja tudi slovenske avtorje, smo se za nove prevode njegovih pesmi odločili zato, da bi v slovenski kulturni prostor vnesli še več njegove poezije in s tem pripomogli k še boljšemu literarnemu povezovanju med obema slovanskima narodoma.

Ključne besede: Karol Chmel, slovaščina, slovaška poezija, prevajanje, literarno povezovanje

Presentation of Translating from Slovakian to Slovenian on the Case of Copyrighted Translations of Karol Chmel's Poetry

The article deals with the presentation of translations from Slovakian to Slovenian on the case of copyrighted translations of Karol Chmel's poetry. Chmel (1953) is an established Slovak poet. He published six poetry collections, of which we translated from three. Until now, several of his poems have been translated to Slovene and they have been published in magazines (*Apokalipsa, Rp. Lirikon21*). He also deals with translations, for which he received multiple rewards, including the Pretnar Prize in 2015. With the help of individual poems, the article comments and explains the translation choices and dilemmas that have arisen due to diversity of languages or the specific nature of his poetic expression. Since Chmel also translates Slovenian authors, we have chosen new translations of his poetry to bring more of his poetry in the Slovene cultural sphere, and thus contribute to an even better literary connection between the two Slavic nations.

Keywords: Karol Chmel, Slovak language, Slovak poetry, translation, literary integration

Karol Chmel je prepoznaven in večkrat nagrajen sodobni slovaški pesnik, prav tako pa je priznan prevajalec iz slovanskih jezikov. Izbran je bil zaradi svoje močne, kakovostne poezije, ki prevajalca nagovarja, obenem pa zato, ker tudi

sam prevaja, med drugim celo slovenske avtorje. Chmelova poezija je bila ob njegovem vstopu na literarno sceno na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, tako Chrobáková-Repar, pogosto označena za manj komunikativno in hermetično, toda danes je jasno, da je eden izmed razlogov za tako razmišljanje dejstvo, da je bila pred svojim časom. Gre namreč za postmodernističen koncept pesnjenja v času, ko je bil postmodernizem na Slovaškem znan le nekaterim izbrancem, kasneje pa je bil na celotnem področju vzhodne Evrope sprejet zadržano in zelo omejeno, zaradi česar je tudi Chmelova poezija v kritiki včasih sprejeta z zadržkom; Orišek na primer zapiše, da imajo njegove pesmi sicer vse znake postmodernistične poetike, a ne prinašajo nič inovativnega. V njegovih pesmih je mnogo ironije, uporablja dekonstrukcijo, njegova avtorska pozicija pa ostaja pozicija opazovalca, ki praktično dogajanje nadgrajuje z intelektualnim dialogom. Chmel se ne sooča le sam s sabo, s svojo izkušnjo v odnosu s svetom, ampak tudi z literarno tradicijo (Literárne informačné centrum). Izdal je šest pesniških zbirk, njegov pesniški prvenec *Imaš, česar nimaš* je izšel leta 1985, sledile so zbirke *Plodovitejšo drevo* (1989), *Spray, modra mentaliteta* (1998), *O orodju, opremi in drugih stvarih, izpuščenih iz rok* (2004), *Chiaroscuro. Opombe, opisi, palimpsesti* (2009) in *Baterija* (2014). Naslovi njegovih pesniških zbirk so ironični, želi si, da bi bile usmerjene v upanje, a mu to vedno ne uspe, saj se pesmi včasih osredotočajo bolj v dvom kot pa v optimizem (Chmel, Chrobáková-Repar in Rozman 2002: 303).

Za Chmela je bilo odločilno srečanje s poezijo Tomaža Šalamuna v češkem prevodu, vendar je nanj vplival predvsem kot na pesnika, ne prevajalca, saj ga je Šalamunova poezija tako očarala, da je tudi sam poskusil ustvarjati v tej smeri. Sicer pa je temu, da je začel prevajati v slovenščino, botrovalo kar nekaj naključij, saj sam ni iz te stroke – diplomiral je namreč iz andragogike. V rodnem mestu Zvolen je naletel na kurjača Tomáša Štrbo, ki je iz slovenščine prevajal Andreja Hienga in še nekaj drugih obsežnejših knjig. Chmel ga je začel obiskovati in se tako počasi spoznavati s slovensko literaturo. Preden je začel prevajati, je bil dolgo naročen na tuje literarne revije, od slovenskih, recimo, na *Sodobnost* in *Dialoge*, saj je skozi branje odkrival družbeni kontekst in kulturo. Ima še kar nekaj slovenskih avtorjev, ki bi jih rad predstavil slovaškim bralcem, to so recimo Rudi Šeligo, Uroš Kalčič, Primož Čučnik in Uroš Zupan; slednji bi si po njegovem mnenju zaslužil več prevedenega materiala (Chmel in Pungaršič 2015: 17).

Leta 2015 je na mednarodnem festivalu Lirikonfest prejel Pretnarjevo nagrado ter tako postal častni ambasador slovenske književnosti in jezika. Iz slovenščine je v slovaščino prevedel eseje Aleša Debeljaka (*Kozmopolitická metafora, Temné*

nebo Ameriky), prozo Andreja Blatnika (*Tao lásky*), poezijo Edvarda Kocbeka (*Kameň, bralo*), Daneta Zajca (*Dolu, dolu a iné básne*), Tomaža Šalamuna (*Slovesá slnka*), Aleša Štegra (*Kašmír a iné básne*), Alojza Ihana in Uroša Zupana (*Literárne informačné centrum*); slovaški bralci lahko tako berejo njihove knjižne izdaje, nekateri drugi slovenski avtorji pa so po Chmelovi zaslugi predstavljeni revijalno ali časopisno (Chmel in Pungersič 2015: 17). Sicer prevaja tudi iz drugih jezikov – objavil je več kot 40 knjižnih prevodov iz poljske, srbske, hrvaške in že omenjene slovenske literature ter več kot 400 revijalnih prevodov (v revijah *Fragment*, *Revue svetovej literatúry*, *Dotyky*, *Romboid*, *Slovenské pohľady*, *Lettre internationale*, *Kultúrny život*, *Vlna*, *Trištvrté revue*, *Kafka* in drugih) (Literárne informačné centrum). Med drugim je prevajal dela Kiša, Pekića, Albaharija, Pavića, Rózewicza, Lipske, Tokarczukove, Miłosza, Herberta, Zagajewskega idr. (Chmel in Pungersič 2015: 17). Ukvarjal se je tudi z urednikovanjem (založbi Kalligram in Fragment), v prvi vrsti je bil predvsem urednik, prevajal pa je, kadar je imel čas, tako da mu je za lastno poezijo ostajalo malo časa, kar se opazi tudi pri njegovih zbirkah, saj jih do sedaj izdajal le na kakšnih pet let (Chmel in Pungersič 2015: 17). Redko se mu zgodi, da bi se hkrati ukvarjal s svojimi pesmimi in s prevodi, kakor pove sam: »To je enako kot biti potopljen v dveh različnih vodah hkrati, tj. mislim, da se moram najprej dvigniti na gladino, se nadihati, sprehoditi se po bregu, ki ju ločuje, in šele potem se lahko znova potopim.« (Chmel, Chrobáková-Repar in Rozman 2002: 302).

Pri prevajanju iz slovaščine v slovenščino je treba biti pazljiv pri mnogo stvareh, posebej in ne glede na podobnost obeh jezikov. Slovaščina na primer ne pozna kategorije dvojine, ampak samo ednino in množino (Vaňko 2004: 110), zato je treba dvojino prepoznati iz konteksta. Na tem mestu govori Newmark (2000: 139) o vrsti premika, ki se zgodi, kadar slovnična struktura izvirnega jezika v ciljnem ne obstaja ali obratno, ko torej pride do neprekrivnosti. To pri Chmelovi poeziji večinoma ni problematično, sploh pri intimnih pesmih je vedno jasno, da gre za dvojino. Posebna kategorija med slovanskimi jeziki so tudi t. i. lažni prijatelji oziroma medjezikovno enakozvočje (Vaňko 2004: 68); takih primerov je bilo tudi pri Chmelovi poeziji kar nekaj in so zato posebej izpostavljeni. K dobremu prevodu veliko pripomore tudi besedni red, tudi tu gre za vrsto premika, ko se besedilo na novo konstruira – je pa premik kot edini prevajalski postopek, ki zadeva slovnico, velikokrat intuitiven, zato Newmark (2000: 143) poudarja, da besednega reda ni treba spreminjati na silo, ker se lahko s tem izgubijo nekateri poudarki. Niti slovenščina niti slovaščina pa nimata ustaljenega besednega reda (Vaňko 2004: 274), podvržen je členitvi po aktualnosti, zato ga je mogoče

spreminjati, saj se na novo konstruira. Seveda je treba biti pazljiv, a ravno tu je tudi veliko manevrskega prostora za prevajalca. Pri prevajanju poezije Karola Chmela se je seveda pojavilo tudi nekaj specifičnih problemov. Prvi je zagotovo pogosta kratkost verzov ali celih pesmi, kar je poseben izziv, saj je treba v le nekaj zlogov ujeti vzdušje originala, pri čemer so slovenski izrazi velikokrat daljši in se zato izgublja res radikalna kratkost. V sodobni poeziji je pričakovano tudi prosti verz, ki ima svoje zakonitosti, čeprav je na prvi pogled čisto svoboden; pogosto temelji na ponavljanju simbolov, aliteracijah, asonancah, ritmu ipd. Pri Chmelu je tudi mnogo besednih iger in ironije, kar predstavlja še večji izziv, saj se lahko pri nepazljivem branju različni pomeni zelo hitro spregledajo in izgubijo. Ostale specifikke bodo v nadaljevanju predstavljene na posameznih primerih. Chmel je izdal, kot že omenjeno, šest pesniških zbirk, prevedli pa smo pesmi iz treh starejših; iz prvenca *Imaš, česar nimaš* (*Máš čo nemáš*, 1985) ter iz zbirke *Plodovitejše drevo* (*Ovocnejší strom*, 1989) in *Spray, modra mentaliteta* (*Spray, modrá mentalita*, 1998).

Prevodi iz zbirke *Imaš, česar nimaš* (1985)

Iz avtorjevega pesniškega prvenca *Imaš, česar nimaš* so bile za prevod in analizo izbrane tri pesmi. Zbirka je zastavljena zelo široko, že sam ironično obarvan naslov napeljuje na dvom, humor, vseeno pa ostaja Chmel v pesmih prizemljen, osredotočen na sedanost, v zbirki pa je mogoče zaznati tudi povezanost čustev in zunanjega okolja, kar deluje kot aktualna predelava romantične predstave o tem, kako človek in narava med seboj korespondirata, se odražata eden v drugem.

PO FILME

Sme šťastní, ale to nevádí.

Voda je stále voda.

Prší.

Tak neplač.

(Chmel 1985: 15.)

PO FILMU

Vesela sva, a vseeno je.

Voda je pač voda.

Dežuje.

Zato ne joči.⁶

---

6 Vsi pesniški prevodi: Veronika Šoster.

Gre za zelo kratko pesem, impresijo. Čeprav pesem na prvi pogled deluje zelo jasno in enopomensko, se pri prevajanju pokaže njena večplastnost, posebej ko se okolje poveže z notranjim občutkom subjekta in osebe, ki jo subjekt nagovarja. Največji prevajalski izziv je bila ohranitev izjemne kratkosti, sploh v zadnjem verzu (»Tak neplač«), ki ima v originalu samo tri zloge, slovenski ekvivalent pa jih ima s pričujočo prevajalsko odločitvijo pet. To je sicer še vedno malo, a vseeno deluje manj odsekano od originala. Pri iskanju najustrežnejšega prevoda smo se odločali med kar nekaj možnostmi, pri čemer je na primer »Ne joči, no« deloval premalo estetsko in jezikovno ustrezno, čisto okleščen »Ne joči« pa je povzročil, da se je vzdušje pesmi prevesilo v ukazovalno, česar v originalu ni. Ravno nasprotno, gre za mehko pesem, ki padanje dežnih kapelj povezuje s padanjem solza, melanholično in rahlo romantično, predvsem pa ljubeče in nežno. Prav tako je bilo treba prepoznati dvojino, kar v tem primeru ni bilo preveč problematično. Morda bi na začetku pesmi pomensko še lahko verjeli, da gre za več oseb (torej »Veseli smo, a vseeno je.«), ki zapuščajo kinodvorano ali pa se vanjo odpravljajo, zadnji verz pa dilemo razreši, saj gre za nagovor, ki je namenjen eni osebi. V prvem verzu (»Vesela sva, a vseeno je.«) bi lahko ohranili izraz »srečna sva«, kar je dobesedni prevod slovaškega izraza, a zaradi pomenskega premika k »vesela sva« se vzpostavi aliteracija, ki je v originalu ni, kar predstavlja dodatno vrednost prevoda.

365 ROČNÝCH OBDOBÍ

Dnes,
16. septembra:
počul som šelest
na srdci
lístia.
(Chmel 1985: 20.)

365 LETNIH ČASOV

Danes,
16. septembra:
slišal sem šum
na srcu
listja.

Tudi v primeru *365 letnih časov* gre za zelo kratko, zgoščeno pesem, kar (spet) ni nujno manjši prevajalski zalogaj. Preveva jo namreč zenovsko vzdušje trenutka, ki ga je treba previdno ujeti v prevod. Zaradi podobnosti obeh slovanskih jezikov je v tem primeru delovalo prevajanje besede za besedo, pri čemer ni prišlo do

izgube, saj gre za zelo jasno podobo. Prepoznati je bilo treba tudi medicinsko ustaljeni izraz za »šum na srcu« (»šelest na srđci«), s tem pa dobimo tudi aliteracijo – velika sprememba se zgodi pri prevodu glagola »počut«, ki v slovaščini nima takega zvena kot slovenski »slišal«, zato je slovenski verz »slišal sem šum« veliko bolj zvočno bogata, nazorna in na čisto slušni ravni poudari zvoke, ki jih pesem opisuje.

SNEH

Nesneh. V posteli pre dvoch
je úzko pre jedného. Nič na tom
nezmeniš, ani keď zaspím.
Nič na tom nezmením, ani
keď zaspíš.
(Chmel 1985: 30)

HOČEŠ

Nočeš. V postelji za dva
je tesno za enega. Nič ne moreš
spremeniti, niti če zaspim.
Nič ne morem spremeniti, niti
če zaspíš.

V pesmi *Hočeš* se pred nami v samo nekaj verzih izriše odnos nekega para, vsa njuna zgodovina, pa tudi njuna negotova sedanjost in prihodnost. Chmel se z melanholijo in mehko potopi v razkol, ki je nastal med osebama. Radikalna sprememba se je zgodila pri prevodu naslova, saj je »sneh nesneh« praktično neprevedljiva besedna zveza, pa tudi precej redka.⁷ Kot samostojna beseda »nesneh« v slovaščini ne obstaja, zato bi bil pogojno ustrezen slovenski prevod lahko »sneh nesneh«, a slovaška verzija daje zaradi prepoznavnosti zveze v publicistiki bralcu vsaj neko konotacijo ali asociacijo, v slovenščini pa bi bila popolnoma nerazumljiva. Iskali smo prevod, ki bi ustrezal dvobesedju, obenem pa izražal ujetost med dvema poloma, razdvojenost, razmejenost, pa tudi prisiljenost, usodnost, določenost. Z izbrano besedno zvezo »hočeš nočeš« smo morda res posegli v samo pomensko strukturo pesmi, a ohranili vzdušje. Pretehtali smo kar nekaj slovenščini bolj prilagojenih različic, pri prevodu »Naj sneži ali pa ne« bi se resda

---

7 Primer: »Naj sneži ali ne, smučalo se bo« kaže na to, da bo ne glede na stanje (na primer vreme) neka dejavnost potekala. Na podoben način se uporabljajo tudi druge dvojice (»Naj dežuje ali ne, psa moram peljati na sprehod« ali »Naj sem bolna ali ne, moram v službo.«). Ta oblika predstavlja neizbežnost, obveznost, nujnost.

ohranil motiv snega, ki se z izbiro besedne zveze »Hočeš nočeš« izgubi, vendar bi se razvrednotila moč dvobesedja, razdeljenega med naslov in prvi verz, prav tako pa bi se izgubila neka usodna neizbežnost, ki jo ravno »hočeš nočeš« popolnoma uteleša. Možni prevodi bi bili tudi »sneg, ni snega«, »sneži, ne sneži«, »sneg, brez snega«, toda noben izmed njih nima podobne zvočnosti in pomenske dimenzije kot original.

Prevodi iz zbirke *Plodovitejše drevo* (1989)

Iz Chmelove druge zbirke, *Plodovitejše drevo*, so bile prevedene štiri pesmi. V zbirki še bolj kot v prvencu prevladuje ironija, prav tako pa se ponavljajo in utrjujejo nekateri simboli in določene podobe iz prvenca. Kar nekaj je tudi medbesedilnih navezav, predvsem pri znanih literarnih ali drugih osebnostih.

ET TARADAM ET TARADIXIT

(ako by povedal Vergilius)

(László Tóthovi)

nemusiš preda za každú cenu
fajčit'
vymýšľať dym cestu a oblaky

už v marci sa april zmenil
na máj

videl si:
lietadlá nad poľom
inkvizíciu

nebo ako nepovinný predmet
z ktorého sa dá
prepadnúť
ako vázu s kvetom
okolo ktorého krúži
transcendentná vážka
(Chmel 1989: 23.)

ET TARADAM ET TARADIXIT

(kakor bi rekel Vergil)

(László Tothu)

ne smeš vendar za vsako ceno
kaditi
si izmišljovati dim pot in oblake

že v marcu se je april spremenil
v maj

videl si:
letala na obzorju
inkvizicijo

nebo kot izbirni predmet
pri katerem lahko
padeš
kakor vaza z rožo
okrog katere kroži
transcendentni kačji pastir

Pomensko zelo razgibana pesem, ki ima razpon od oblakov in kačjega pastirja do inkvizicije, je bila za prevajanje zelo zagonetna predvsem zaradi večpomenskosti. Nebo v zadnji kitici je na prvi pogled jasno opredeljeno, tj. da gre za »stvar«, s katere je mogoče pasti, če se navežemo na stalno besedno zvezo »pasti z neba«, a ravno ta pomen Chmel prenese v drugo sfero. Nebo poimenuje za izbirni predmet, kar je povezano s kontekstom študija oziroma šolanja, ko so na voljo različni izbirni predmeti. V slovenščini pa lahko »padeš« tudi pri nekem predmetu, torej ga ne izdelaj oziroma ne dobiš pozitivne ocene, in tako se semantično polje letenja in zraka razširi še za en leksem. Preden je prišlo do končne inovativne prevodne rešitve, je obstajala velika dilema, kako to dvojnost sploh ujeti. Najprej je bil v igri prevod »nebo kot izbirni predmet / iz katerega lahko padeš«, toda predlog »iz« bi se lahko na hitro razumel tudi kot slovnična napaka (»pasti iz neba«) in bi bilo preveč poudarka na besedi nebo, zato smo se na koncu odločili za predlog »pri«, da bi bila jasnejša navezava na izbirni predmet.

IDENTIFIKÁCIA

ešte stále trvá
to pomenúvanie vecí
akési (náhodné) mená
sypeme z rukáva
vyberáme z vreciek
z aktoviek a chlebníkov

učíme sa ich naspamäť
(toto je stôl
toto je okno
to sú dvere
tadiaľ si vstúpil
tadiaľ ťa vynesú)
usilujeme sa s nimi stotožniť
byť presní
(byť vecní)
spoliehame sa
veríme
jazyku
a noamovi chomskému
(Chmel 1989: 28–29.)

IDENTIFIKACIJA

še vedno traja
to poimenovanie stvari
vse vrste (naključnih) imen
stresamo iz rokava
pobiramo iz žepov
iz aktovk in krušnic
učimo se jih na pamet
(to je miza
to je okno
to so vrata
tam si vstopil
tja te odnesejo)

trudimo se z njimi istovetiti
biti natančni
(biti stvarni)
zaupamo
verjamemo
jeziku
in noamu chomskemu

Pri prevodu *Identifikacije* je šlo bolj za besedne zagate, kar je pravzaprav v duhu pesmi, v kateri se omenjata lingvist Noam Chomsky in poimenovanje stvari. Na prvo dilemo smo naleteli pri besedi »chlebník«, ki pomeni posodo za shranjevanje kruha, v slovenščini pa je beseda »krušnica« redko v uporabi oziroma sploh ni. Vseeno smo se odločili, da jo v prevodu uporabimo, saj se s tem ohrani vsakdanjost verza, ki jo pesem pripiše stresanju imen iz rokava, saj ni nič bolj vsakdanjega kot kruh. Lahko bi izbrali tudi kakšno manj zaznamovano besedo, kot so posoda, škatla, pehar ipd., a se ne bi ohranilo humorno vzdušje, ki ga povzroči podoba nekoga, ki besede dobesedno vleče iz krušnice, kakor da bi si želel postreči s kosom kruha. Prepoznati je bilo treba tudi t. i. lažnega prijatelja »stól«, saj v slovaščini pomeni »miza«. Do dveh dilem je prišlo tudi pri prevodu »tadial' si vstúpil / tadial' řa vynesú«. Prva zadeva prevod besede »tadial'«, ki v slovaščini označuje prostorsko usmerjenost (iz te smeri, v to smer), a v slovenščini bi to zvenelo okorno. Lahko bi v obeh primerih uporabili prevod »od tam«, vendar pa ritmično ne bi bilo ustrezno, zato smo se na koncu odločili za kazalna zaimka »tam« in »tja«, ki se ustrezno povežeta s prejšnjimi (»to so vrata...«). Druga dilema se je pojavila v zvezi z glagolom »vynesú«. Slovaščina ima pri dovršnih glagolih le to možnost za izražanje prihodnosti, zato bi se slovenski prevod lahko glasil tudi »tja te bodo odnesli«, a zaradi tega bi prišlo do prevelikega premika poudarka z dejanja na izvršilca, zato smo se odločili za bolj tvegan prevod »te odnesejo«, saj tudi v slovenščini ohranja pomen dejanja, ki se bo zgodilo nekoč v prihodnosti, kar je mogoče razbrati tudi iz konteksta celotne pesmi.

POKUS O BÁSEŇ S IVETOU

dlhujem ti nerozbitný pohár

vypálené zápalky

a úsmev na cestu:

v poháři který som rozbil

ešte zostal čaj:

je priezračný: nakláňam si ho:

odpíjam trochu

z vlastnej tváre

trochu z toho

čo je za ňou: kdesi na dne

tuším horký cukor:

nedolievaj

(Chmel 1989: 32.)

POSKUS PESMI Z IVETO

dolgujem ti nezlomljivo skodelico
dogorele vžigalice
in smeh na poti:
v skodelici ki sem jo razbil
je še ostal čaj:
prosojna je: nagnem jo:
malo odpijem
z lastnega obraza
malo iz tega
kar je za njim: nekje na dnu
slutim grenek sladkor:
ne dolivaj

Poskus pesmi z Iveto je intimna, nežna pesem, ki namiguje na razbit ali vsaj načet odnos, kar rezonira v razbiti skodelici. Največji problem pri prevajanju je nastal pri verzu »ešte zostal čaj / je priзраčny« – v slovaščini sta namreč tako čaj kot skodelica moškega spola, zato je bilo treba prepoznati, da je »prieзраčny« (tj. prosojen) navezuje na skodelico in ne na čaj. Besedo »pohár« bi bilo mogoče prevesti tudi kot lonček, kozarec, kozarček, čašo, a ker gre za čaj, je bila izbrana v slovenščini najpogosteje uporabljana beseda, in to je skodelica.

SOCHY CIEST SOCHY KROKOV

podzemný vták
básen!
oslovený
do tmy kopem
do jej úst a zubov

pre pohyb v kruhu
pre veverice v kolese
nesmiem sa stať
opravárom slnečných hodín
(Chmel 1989: 47.)

KIPI CEST KIPI KORAKOV

podzemni ptič
pesem!
naslovljen

v temo kopljem
v njena usta in zobe

za premik v krogu
za veverice na kolesu
ne smem postati
popravljaliec sončnih ur

Pesem *Kipi cest kipi korakov* je izčiščena, a tudi hermetična in nabita s pomenom. Pri prevajanju je bilo ponovno treba prepoznati t. i. lažnega prijatelja, tokrat je šlo za »kruh«, ki v slovaščini pomeni krog. Prav tako je razlika med slovaščino in slovenščino vidna v zadnjem verzu, saj se v slovaščini glagol »stat' sa« veže z orodnikom, pri nas pa z imenovalnikom.

Prevodi iz zbirke *Spray, modra mentaliteta* (1998)

Iz tretje Chmelove zbirke sta bili za prevod in analizo izbrani dve pesmi.

LI ČCHEN

výhonok bambusový
z hladiny stiera
spenené stopy dažďa
(Chmel 1998: 18.)

LI CHEN

bambusov poganjek
briše z gladine
spenjene stopinje dežja

Pri tej pesmi se razlika med jezikoma pokaže na popolnoma slovnični ravni, saj v slovaščini prevladujejo desno vezljivi pridevniki, kot je »výhonok bambusový«, kar bi lahko prevedli kot »poganjek bambusa« (oziroma še bolj dobesedno »poganjek bambusovi«), toda če želimo res slovenski zven prevoda, je treba pridevnike večinoma spremeniti v levo vezljive, ki so značilni za slovenščino, zato je torej ustrezen prevod »bambusov poganjek«.

AMNESTY INTERNATIONAL

prší, na rohu mokne prašivý pes,
nikde nikto, voda odnáša prach
a samu seba, svetlo lámp sa

klže po asfalte, tiene stromov
balansujú na čiare obrubníka,
ktosi neviditeľný potichu jednotvárne
píska, po chvíli sa k nemu
pridáva čajník
(Chmel 1998: 43.)

AMNESTY INTERNATIONAL

dežuje, na vogalu namaka garjavega psa,
nikjer nikogar, voda odnaša prah
in samo sebe, svetloba luči
drsi po asfaltu, sence dreves
balansirajo na črti robnika,
nekdo neviden potihoma enolično
žvižga, čez nekaj časa se mu
pridruži čajník

Pri pesmi *Amnesty International* je bilo najtežje ohraniti vzdušje, ki ga ustvarja nalaganje besed, saj posnema padanje dežja, obenem pa daje mnogo svežih podob, ki kradejo pozornost. Pri tej pesmi smo se zato čim bolj držali originala, sploh glede besednega reda in same stavčne strukture.

Sklep

Skozi različne specifične probleme smo nakazali, kje so najbolj opazne razlike med obema jezikoma, katere so prevajalske zagate, pri katerih je treba sprejeti odločitev glede na osebne preference, občutek in včasih na račun besedne igre, pomena ali zvena. Moja prevodna strategija je bilo predvsem iskanje ekvivalence na vseh ravneh pesniškega besedila v največji možni meri, seveda pa se zavedam nekaterih omejitev in tega, da bi se morda v nekaterih primerih čez čas odločila drugače. Zanimivo bi bilo prevesti tudi nekaj pesmi iz Chmelovih novejših zbirk, saj bi se tako jasneje izrisale morebitne spremembe njegove poezije, hkrati pa je že kontekst prvih zbirk dovolj koherenten, da uspe v slovenščino vnesti še en košček bogate in pri nas malo poznane sodobne slovaške poezije. S prevajanjem se namreč vzpostavlja most med kulturama, ki se medsebojno bogatita, kar prepozna kot ključno tudi Chmel; v intervjuju je namreč povedal, da se slovensko-slovaški kulturni odnosi razvijajo v pravo smer, sploh pa je pomembno, da imamo mlade zanesljive prevajalce, ki so

zagreti za delo (Chmel in Pungeršič 2015: 17). Na tak način se slovaška in slovenska literatura medsebojno spoznavata, plemenitita in nasploh negujeta dragocen odnos.

Viri

Chmel, Karol, 1985. *Máš čo nemáš*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Chmel, Karol, 1989. *Ovocnejší strom*. Bratislava: Smena.

Chmel, Karol, 1998. *Spray, modrá mentalita*. Bratislava: F.R. & G.

Literatura

Chmel, Karol in Diana Pungeršič, 2015: Poezija nikoli ni bila stvar množic: Karol Chmel, slovaški prevajalec, Pretnarjev nagrajenec in častni ambasador slovenske književnosti in jezika. *Pogledi* 6. 18. 17.

Chmel, Karol, Stanislava Chrobáková-Repar, in Andrej Rozman, 2002: Ostajam zvest odpo-vedovanju: (pogovor s pesnikom in prevajalcem Karlom Chmelom). *Apokalipsa*. 299-304.

Juraj, Vaňko, 2004. *Slovaška slovnica za Slovence*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko.

Literárne informačné centrum: <<http://http://www.litcentrum.sk/>>. (Dostop 20. 10. 2017.)

Newmark, Peter, 2000. *Učbenik prevajanja*. Ljubljana: Krtina.

Luka Kropivnik

Filozofska fakulteta UL, Oddelek za slovenistiko
Univerza v Ljubljani, Slovenija
kropivnik.luka@gmail.com

Besedila ruskih avtorjev v slovenskih osnovnošolskih berilih od leta 1945 do 2000

V prispevku obravnavam besedila ruskih avtorjev v slovenskih berilih, ki so se uporabljala v slovenskih osnovnih šolah od leta 1945 do uvedbe devetletne osnovne šole (2000). Predstavljam štiri glavne točke: 1) količina ruskih tekstov v slovenskih berilih skozi zgodovino; 2) kateri ruski avtorji so v določenih obdobjih najbolj prisotni in s katerimi teksti; 3) ideološkost nekaterih tekstov in podajanje snovi; 4) interpretacija tekstov in 5) pravljičica Leninova pravica.

Gljučne besede: učbeniki, ruski avtorji, ideologija, interpretacija

Texts by Russian Authors in the Slovene Primary School Readers since 1945 to 2000

In this article, I am presenting the texts of Russian authors, which were used in Slovenian school readers in primary school from 1945 until the introduction of primary school with nine grades in 2000. The text consists of 4 points: 1) the quantity of Russian texts in Slovenian readers throughout the history; 2) the prominent presence of different authors and their works in selected time periods; 3) the ideology of chosen texts and their reappearances throughout the history; 4) interpretation of texts and 5) »Lenin's tale«.

Keywords: School readers, Russian authors, ideology, interpretation

V raziskavo, kjer sem se ukvarjal z besedili ruskih avtorjev v slovenskih osnovnošolskih berilih, bodo zaradi lažje obvladljivosti gradiva zajeta zgolj berila tretje triade osnovne šole, kar predstavlja berila šestih, sedmih in osmih razredov. Zaradi spremembe šolskega sistema sem v obdelavo v obdobju do leta 1958 vzel tudi gradiva nižje gimnazije, saj so bila to gradiva, namenjena starostni skupini, ki danes predstavlja tretjo triado osnovne šole. V delu, kjer se bom ukvarjal z interpretacijo izbranih tekstov, se bom naslonil na takrat aktualno strokovno literaturo in napotke učiteljem, ki so besedila interpretirali. Posebno pozornost bom posvetil t. i. ljudski pravljičici *Leninova pravica* in opozoril na interpretacije, ki jih besedilo in usmeritvena vprašanja na koncu predvidevajo. Zadnji del prispevka bom namenil izpostavitvi nekaterih avtorjev, ki jih po letu 1990 v berilih ni več mogoče najti.

1

Pri pregledovanju beril¹ sem opazil, da je število ruskih avtorjev v obdobju od leta 1945 do 2000 dokaj nihalo. Kot je bilo pričakovano, se največ ruskih avtorjev pojavlja v berilih v obdobju do leta 1952, saj so v treh berilih – *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I* (1948), *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol II* (1949) in *Slovensko berilo I* (1952) – ruski avtorji zastopani s kar 11 besedili. Glede na empirično raziskavo, v katero so bila vključena berila tretje triade, skupne točke glede posameznega razreda ni mogoče določiti, v smislu trditve, da se v določenem razredu pojavlja več ruskih tekstov. Kar pa lahko določimo, je obdobje, v katerem je teh tekstov več. Za lažji pregled in primerjavo sem obdobje od leta 1945 do 2000 razdelil na obdobja po deset let.

Kot že omenjeno, se največ besedil ruskih avtorjev pojavi v obdobju do leta 1952, kasneje pa število začne upadati. Prvo berilo, ki vključuje tudi ruske avtorje je *Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije, I. zvezek* iz leta 1946, in sicer se pojavi 5 tekstov: Konstantin Fedin, *Vasja*, Nikolaj Ostrovski, *Lenin je umrl!*, Sergej Vasiljev, *Leninova ulica*, Andrej Kononov, *Nevarna pot*, Ilja Jakovljevič Maršak (M. Iljin – psevdonim), *Zgodba o klobukih*. V berilih iz leta 1948 oz. 1949 (*Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I, druga predelana izdaja* in *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol II, druga predelana izdaja*) se pojavi kar 11 besedil ruskih avtorjev. V kasnejših izdajah ta številka pade na 6 tekstov, v obdobju po letu 1954 pa lahko govorimo zgolj še o največ štirih besedilih ruskih avtorjev v enem sestavu. Zanimivo je tudi to, da je kar nekaj beril za srednje šole takšnih, ki ne vključujejo nobenega tujega teksta, ampak samo slovenske avtorje. To so berila: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III* (1946), *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol IV* (1948), *Slovensko berilo VI* (1951) idr.

Pri vprašanju avtorstva je vsaj pri prvih berilih avtorje težko določiti, saj se pri marsikaterem učbeniku avtorji podpisujejo kot Uredniški odbor in avtorstva na prvi pogled ni mogoče razbrati. Skoraj pri vseh učbenikih, ki so izšli v obdobju med letoma 1946 in 1951 pri Državni založbi Slovenije, ki se je po raziskavi izkazala tudi kot največji založnik beril v obdobju vse do leta 1954, govorimo o uredniškem odboru. Sestavljali so ga: Marja Boršnik, Viktor Smolej, Blaž Tomaževič, Erna Muser, Alfonz Gspan, Lino Legiša, Boris Merhar, Marija Jamar, Anton Slodnjak in drugi.

1 V prispevku bom uporabljal izraza berilo in učbenik, čeprav se v strokovni literaturi, kot opozarja Zoran Božič, uporabljajo izrazi za starejša berila: cvet, čitanka itd. V novejši literaturi bi bil primeren tudi izraz sestav, kot ga predlaga Alenka Žbogar, saj večina učbenikov obsega več tekstov, kot je predvidenih v učnem načrtu (Žbogar 2005: 23). Takšna obravnava po sestavih pa tudi olajša podajanje podatkov.

2.

Kot sem omenil v prejšnji točki, število ruskih tekstov v berilih zelo niha. Tega pa ni mogoče trditi za kontinuiteto nekaterih avtorjev v berilih. Pokaže se tudi razlika v samih avtorjih, ki so vključeni v berila od leta 1955 in naprej. V prvem obdobju – med 1945 in 1955 – prevladujejo avtorji, kot so N. A. Ostrovski, S. J. Maršak, M. Gorki, A. P. Čehov, I. S. Turgenjev, I. A. Krilov, L. N. Tolstoj, N. A. Nekrasov, A. S. Puškin. Teksti, ki jih lahko povežemo z ideološko vsebino, pa so: *Leninova ulica*, *Leninova smrt*, *Pri narodnem heroju Titu*. V prvem obdobju, ki ga omenjam, se pojavlja tudi t. i. ljudska pravljica z naslovom *Leninova pravica*, o kateri bom pisal v zadnjem poglavju.

V ostalih obdobjih po letu 1955 se pokaže, da avtorji v berila niso vključevali novih ruskih avtorjev, ampak so ti ostali enaki kot prej. Spremenilo pa se je to, da je bilo vključenih več besedil istega avtorja. Vse od leta 1955 pa do leta 1985 v berilih ostanejo besedila, katerih avtorji so M. Gorki, I. A. Krilov in I. S. Turgenjev, v tem obdobju pa se v berilih pojavita tudi nova avtorja (za slovenska osnovnošolska berila) in to sta Gogolj in Lermontov. Če se osredotočimo na ruske avtorje, ki so v berilih prisotni po letu 1991, lahko ugotovimo, da ne gre za nove avtorje, ki jih iz prejšnjih beril ne bi poznali, ampak so to: I. A. Krilov, I. S. Turgenjev in L. N. Tolstoj s svojimi basnimi. Iz tega lahko izpeljemo, da so ne glede na sistem ali obdobje prav basni tista književna vrsta, ki je prisotna vedno in zaradi svoje sporočilnosti nikoli ne izgubi didaktične funkcije in je posledično vse od leta 1945 stalno vključena v berila za osnovno šolo.

3.

Kot ugotavljajo sociologi, je francoski marksistični filozof Louis Althusser šolo uvrstil med »ideološke aparate države«, kot državno institucijo, v kateri se zagotavlja reprodukcija produkcijskih razmerij. Z drugimi besedami to pomeni, da šola uči spretnosti, ampak v oblikah, ki zagotavljajo podrejanje in sprejemanje vladajoče ideologije, ali pa obvladovanje njenega izvajanja, prakticiranja (Počkar, Tavčar Kranjc, 145). Izhajajoč iz omenjene Althusserjeve povezave med šolo in ideologijo, se bom osredotočil na ideološko perspektivo v slovenskih berilih v osnovnih šolah.

Pri iskanju ideološke perspektive v besedilih se moramo predvsem osredotočiti na izbor in interpretacije besedil. Seveda je treba opozoriti tudi na to, da pri ideološki komponenti ne moremo preučevati samo ruskih tekstov, ampak je treba vzeti v

obzir celotno podobo učbenika in vse avtorje, ki so vključeni, hkrati pa tudi sporočilnost samih tekstov.²

Pri ideoloških tekstih, ki jih berila vsebujejo, je zelo pomemben tudi način podajanja snovi. Izpostaviti je treba didaktično zelo zanimiva vprašanja, ki imajo v oklepajih predvidene odgovore. Če spremljamo odgovore pri ideoloških tekstih, lahko vidimo, da zelo usmerjeno vodijo diskusijo in nimajo več možnih odgovorov ali interpretacij. Ideološkost pa zagotovo ni odvisna samo od besedila. Veliko je odvisno tudi od interpretacije in učitelja, ki vodi diskusijo.

Ideologija in ideološkost sta torej v predstavljenih besedilih, sploh pa interpretacijah, skoraj vedno prisotni. Velik pomen pri interpretaciji so zagotovo imeli tudi učitelji, na kar opozori Boža Krakar Vogel v članku *Razširjenosti učiteljeve usposobljenosti za poučevanje književnosti* (1993/1994: 175), kjer poudari, da mora biti učitelj razgledan, mora znati podajati snov, hkrati pa mora biti usposobljen za razmišljanje o literaturi, da lahko kar najbolje predava svoj predmet.

Besedila ruskih avtorjev, v katerih se najbolj kaže ideologija, so zagotovo *Leninova ulica*, *Leninova smrt*, *Pri narodnem heroju Titu* in dela Maksima Gorkega. Med ideološke tekste spada tudi beloruska (kot piše v berilih - ljudska) *Leninova pravica*, ki jo bom predstavil v nadaljevanju.

4.

Berila so v preteklosti predstavljala pripomočke za pouk književnosti, hkrati pa tudi priročnike za učitelje, da so le-ti interpretirali besedila z razredom. Ker so bila na začetku, okoli leta 1945, navodila za učitelje glede podajanja snovi zelo skopa in praktično ni bilo priporočil, kako podajati snov pri pouku književnosti, so o tem začeli pisati Ignac Kamenik, Joža Mahnič, Andrijan Lah in kasneje tudi Boža Krakar Vogel. S članki v reviji *Jezik in slovstvo* so tako ustvarili niz prispevkov o načinu poučevanja in pomembnosti interpretacije literarnega dela v razredu.

2 V slovenskih osnovnošolskih berilih lahko, poleg nekaterih ruskih, pod ideološke uvrstimo tudi tekste o revoluciji. O književnosti o NOB in revoluciji v slovenskih berilih je pisala tudi Majda Potrata, ki se je sicer osredotočila na berila v usmerjenem izobraževanju, vendar v prvem delu govori o nižji gimnaziji, saj opozarja, da se besedila večkrat ponavljajo prvič v osnovni šoli in kasneje zopet v srednji. Potrata predstavi, da so v berilih za nižjo gimnazijo v štiridesetih in petdesetih letih prisotni tako tuji kot tudi domači teksti, prevedenih tekstov je od 19,10 do 20,73 %. Opozori na to, da berila niso urejena po zgodovinskem kriteriju. Besedila s tematiko NOB in revolucije predstavljajo od 23,03 do 42,65 %. V nadaljevanju avtorica opozori še na to, da je – glede na razmerje besedil v osnovni šoli/nižji gimnaziji – v srednji šoli premalo besedil s to tematiko. Avtorica pokaže tudi na ponavljanja, in sicer opazi, da se 10 % besedil ponovi (Potrata 1984: 56–62). Glede na razdelitev, ki jo v članku podaja, bi se strinjal z Zoranom Božičem, ki navaja, da avtorica ni dosledna pri navajanju deleža, saj enkrat govori o odstotkih, drugič o enotah, ki so v berilih. Večkrat pa tudi ni razvidno, če gre za število enot v berilu ali celotnem sestavu (Božič 2010: 59–60).

Ignac Kamenik v članku *Namen interpretacije tekstov v nižji*³ opozori na pomen in namen interpretacije besedil, hkrati pa poudari, da naj bo slovstvena vzgoja v nižji gimnaziji konkretna, nazorna, a nazornost in konkretnost ne smeta biti sama sebi namen. Kamenik nadaljuje, da ni dovolj, da dijakom osvetlijo, razčlenijo in približajo tekst, ki ga obravnavajo, dijaki morajo ta tekst razumeti in spraševati o njem. V nadaljevanju opozori na najpomembnejše dele, ki jih mora učitelj upoštevati pri interpretaciji dela. To so fabula, motivi dejanja, sodelovanje dijakov. Avtor opozori tudi na to, da osebe, ki jih v tekstih z dijaki oziroma učenci obravnavajo, niso a priori dobre ali slabe in da je učiteljeva naloga ta, da pokaže ozadja oseb in njihovo etičnost oziroma neetičnost. Učitelj naj bi dijakom omogočil zanimivo diskusijo, v kateri sam nastopa samo kot moderator in ne tisti, ki črno-belo podaja znanje. Hkrati pa je prav, da sprejme interpretacije dijakov, če so te utemeljene (Kamenik 1957: 206–8).

Pomen Kamenikovega članka je prav v tem, da ja avtor opozoril učitelje, na kakšen način naj podajajo znanje, po drugi strani pa jim je dal tudi smernice, ki se jih naj držijo pri interpretaciji. Na ta način je interpretacija postala pomemben del pri analizi besedil in je bila od leta 1950 redno vključena v berila.

Literarni zgodovinar Joža Mahnič je v članku *Slovstvena vzgoja v nižji*⁴ opozoril tudi na to, da interpretacije ne smejo biti prezahtevne za dijake nižje gimnazije. Opozori, da pri slovstveni vzgoji dijake navajajo k praktičnemu obvladanju jezika, hkrati pa jih idejno, etično in estetsko vzgajajo. V nadaljevanju poda tudi kritiko beril, saj meni, da idejno politični in oblikovno estetski vidik nista vedno v potrebnem ravnovesju in da določeni avtorji niso vedno zastopani s svojimi najboljšimi deli. Berilom očita tudi zastarelost, pravi, da jih ne posodablja dovolj, saj so doživljala po štiri do šest izdaj, brez sprememb. Hkrati pa berila niso bila prenovljena niti na teoretski ravni in tako berilo, ki je bilo v uporabi za zadnji letnik nižje gimnazije, ni vsebovalo vse potrebne snovi, ki je bila v učnem načrtu predpisana. Mahnič opozarja tudi na pomanjkljivo vsebino učbenikov. Tako v svojem članku pozove, da naj bodo berila sestavljena tako, da bodo omogočala:

1. Pravilno in občuteno branje teksta,
2. besedni in stvarni komentar k njemu,
3. njega snovna, idejna in oblikovna analiza,
4. utrjevanje in vaje. (Mahnič 1956: 13–14.)

Omenjena članka sta torej močno vplivala na spremembe beril, saj so le-ta dobila

3 Članek se nanaša na namen interpretacije tekstov v nižji gimnaziji.

4 Članek se ponovno nanaša na nižjo gimnazijo.

obširnejše interpretacije, vaje, utrjevanja itd. Na razmerje med teksti tujih in domačih avtorjev je opozarjal tudi Andrijan Lah, ki je s svojo podrobno analizo beril že v devetdesetih letih ugotovil, da se je skozi zgodovino število tujih avtorjev zmanjševalo. V sklepu pa opozori na to, da berila omogočajo vsaj ilustrativen vpogled v svetovno književnost, hkrati pa govorijo o dokaj izčrpnem razvojnem pregledu slovenske književnosti od začetkov do leta 1990. Če povzamem, avtor v povezavi z ruskimi avtorji ugotavlja, da se pojavljajo predvsem naslednji: L. N. Tolstoj, I. Asimov, I. S. Krilov, M. Gorki (Lah 1990: 144–46). Lah je sicer delal analizo zgolj na učbenikih, ki so bili v uporabi v šolskem letu 1989/90. Pomembnejše se mi zdi izpostaviti Lahovo pripombo, ko pravi, da se sestavljalci velikokrat počutijo kot izpolnjevalci učnega načrta in opremljevalci že vnaprej določenih besedil. V nadaljevanju avtor zapiše tudi to, da sestavljalci beril nimajo možnosti za avtorski pristop pri sestavljanju beril, tak način pa se mu zdi neustrezen in preveč omejujoč (Lah 1990: 144).

5.

V zadnjem delu članka bom izpostavil delo *Leninova pravica*, ki naj bi nastalo⁵ v Belorusiji okoli leta 1938. Iz teksta je razvidno, da gre za besedilo, ki je ustvarjeno umetno z značilnostmi ljudskega pripovedništva. Na začetku spoznamo dva brata, predstavljena kot velika reveža, ki se odločita, da bosta poiskala pravico. Na svoji poti doživita tri neuspehe, za katere so krivi pan,⁶ pop in trgovec, kar je tipično ljudsko. Po tretjem neuspehu se mlajši brat vrne domov, s tem pa se tudi preseka neka ljudskost in zgodba se prevesi v drugo smer. Starejši brat gre v tovarno, ki predstavlja zgolj okolje, kjer se seznanjajo z idejami socializma. Hkrati se prekine individualni pogled, saj si zdaj pravico želijo skupaj z vsemi delavci v tovarni, kolektivno. Od bratovega odhoda naprej lahko tudi govorimo o kolektivni zavesti. Pravico kasneje tudi posredujejo kot kolektivno dobro v tovarni, ki jo vodijo sami. Na koncu se brat sreča z Leninom, ki ga primerja z navadnim človekom, spozna pa pravico, ki jo skupaj z ostalimi delavci v tovarni širijo. Poleg tega opozori na kolektivno lastnino – tovarna, za katero mu reče lik Lenina: »Držite jo vi v svojih rokah!« Pri tem nas torej opozori na kolektivno lastnino in pomen delavcev za tovarno. Besedilo je zanimivo tudi zaradi tega, ker gre v prvem delu za izrazito ljudske motive treh neuspehov, individualno zavest, ki se v drugem delu spremeni v kolektivno, ter za prilagoditev ljudske pravljice v

---

5 Glede izvora so mi bili na voljo samo podatki iz internetnih iskalnikov.

6 Izraz za gospoda (najverjetneje poljskega izvora).

besedilo, namenjeno politični agitaciji najmlajših.

Pri interpretaciji dela *Leninova pravica* naletimo tudi na vprašanja o delu in hkrati v oklepaju odgovore.

Zakaj odideta brata z doma? Kje najprej iščeta pravice? Kaj so pan, pop, trgovec in tovarnar? V kakšni družbi so taki izkoriščevalci mogoči? Zakaj brata v kapitalistični družbi nista mogla najti pravice? (Ker temelji na izkoriščanju ljudi.) Zakaj mlajši brat ni prav storil, ker je odšel od trgovca domov? (Za pravico se je treba nenehno bojevati.) Ali je starejši brat v tovarni našel pravico? (Vsaj spoznal jo je.) Zakaj jo je spoznal prav v tovarni? (Razredna, revolucionarna zavest.) Kaj ga je Lenin učil? (Pravico si vzeti.) Kaj hoče pripovedka povedati z izrazom »tih pogovor«, »še bolj tiho«? (Ilegalnost, konspiracija.) Katero resnico podčrtuje kmetov odhod med delavce? (Za uresničitev pravičnega družbenega reda morajo složno nastopiti delavci in kmetje.) Kakšna je Leninova pravica? V katerih deželah se je že uveljavila?« (Boršnik, Smolej, Tomaževič 1951: 162.)

Problematičnost teksta se mi zdi predvsem v tem, da se v več virih pojavljajo točna letnica nastanka in ne letnica zapisa, kot je pri delih, ki jih označimo za ljudska, značilno. Če se osredotočim na vprašanja, pa diskusijo vodijo zelo ideološko in s svojimi predvidenimi odgovori samo potrjujejo namen, ki je čim bolj idealno predstaviti socialistični sistem in ustvariti mističnost voditeljev revolucije. Hkrati poskušajo povzdigniti malega človeka (kmeta, delavca) v glavni gradnik družbe, ki soupravlja s kolektivnim premoženjem, kar lahko označimo kot ideje socializma, ki so jih želeli prikazati.

Viri

- Boršnik, Marja, Smolej, Viktor, Tomaževič, Blaž s sodelovanjem Erne Muserjeve idr., 1948: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I*. Druga predelana izdaja. Ljubljana: DZS.
- Boršnik, Marja, Smolej, Viktor, Tomaževič, Blaž s sodelovanjem Erne Muserjeve idr., 1948/1950: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III*. Druga/tretja predelana izdaja. Ljubljana: DZS.
- Boršnik, Marja, Smolej, Viktor, Tomaževič, Blaž s sodelovanjem Erne Muserjeve idr., 1949/1950: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol II*. Druga/tretja predelana izdaja. Ljubljana: DZS.
- Boršnik, Marja, Gspan, Alfonz, Merhar, Boris, 1950: *Slovensko berilo V*. Ljubljana: DZS.
- Boršnik, Marja, Gspan, Alfonz, Jamar, Marija, Merhar, Boris, Muser, Erna s sodelovanjem Janka Glazerja, Franceta Koblarja, Antona Slodnjaka in drugih, 1951: *Slovensko berilo VI*. Ljubljana: DZS.

- Cirman, Majda, Golc, Lidija, Kocijan, Gregor, Potrata, Majda, Šimenc, Stanko, 2000: *Spletaj niti domišljije, berilo za osmi razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
- Cirman, Majda, Golc, Lidija, Kocijan, Gregor, Potrata, Majda, Šimenc, Stanko, 2001: *Ta knjiga je zate, berilo za sedmi razred devetletne osnovne šole in šesti razred osemletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
- Gspan, Alfonz, Legiša, Lino, Merhar, Boris, Muser, Erna s sodelovanjem Marje Boršnikove, Marije Jamarjeve, Antona Slodnjaka in drugih, 1949: *Slovensko berilo VII*. Ljubljana: DZS.
- Honzak, Mojca, Medved Udovič, Vida, Mohor, Miha, Pirih, Nataša, 1999: *Dober dan, življenje, berilo za sedmi razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jamar, Marija, Muser, Erna, Štefan, Rozka, 1952/1954: *Slovensko berilo I*. Četrta, predelana izdaja/peta, skrajšana izdaja. Ljubljana: DZS.
- Jamar, Marija, Muser, Erna, Štefan, Rozka, 1952/1954/1956/1963: *Slovensko berilo II*. Četrta predelana izdaja/peta predelana izdaja/šesta, neizpremenjena izdaja/deseta, neizpremenjena izdaja. Ljubljana: DZS.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1987/1994: *Vezi med ljudmi, slovensko berilo za sedmi razred osnovne šole*. Prvi natis/prvi popravljeni natis. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1991: *Pozdravljeno, zeleno drevo. Slovensko berilo za peto razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1992/1994: *O domovina, ti si kakor zdravje, slovensko berilo za šesti razred osnovne šole*. Prvi natis/četrti natis. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1994/1997: *V nove zarje, slovensko berilo za osmi razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1996: *O domovina, ti si kakor zdravje, slovensko berilo za 6 razred osnovne šole*. Ljubljana: Založba Mihelač.
- Kocjan, Gregor, Šimenc, Stanko, 1997: *Vezi med ljudmi, slovensko berilo za sedmi razred osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
- Mihelič, Stane, 1968/1970: *Osmo berilo*. Ljubljana: DZS.
- Mihelič, Stane, 1968/1970: *Sedmo berilo*. Ljubljana: DZS.
- Mihelič, Stane, 1969: *Šesto berilo*. Ljubljana: DZS.
- Mihelič, Stane, 1984: *Iz roda v rod*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mihelič, Stane, Rape, Vlado, Ribičič, Josip, Winkler, Venceslav, 1959: *Peta čitanka*. Ljubljana: DZS.
- Mohor, Miha, Medved Udovič, Vida, Saksida, Igor, Golob, Berta, 1997: *Sreča se mi v pesmi smeje, slovensko berilo za šesti razred osnovne šole (prvi natis)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Muser, Erna s sodelovanjem Marije Jamarjeve in Rozke Štefanove, 1954: *Slovensko berilo III, Druga skrajšana izdaja*. Ljubljana: DZS.
- Odbor za berila nižjih gimnazij, 1946: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III*. Ljubljana: DZS.

- Odbor za berila nižjih gimnazij, 1946: *Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije, I. zvezek*. Ljubljana: DZS.
- Odbor za berila nižjih gimnazij, 1946: *Slovensko berilo za nižje gimnazije, II. zvezek*. Ljubljana: DZS.
- Odbor za berila nižjih gimnazij, 1946: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I. Prva izdaja*. Ljubljana: DZS.

Literatura

- Božič, Zoran, 2010: *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Tangram.
- Črnič, Elizabeta, 1992: *Uresničevanje temeljnih književno-vzgojnih smotrov pri pouku književnosti v osnovni šoli*. Diplomaska naloga.
- Kamenik, Ignac, 1957: Namen interpretacije tekstov v nižji. *Jezik in slovstvo* 2/5. 206-208.
- Krakar Vogel, Boža, 1993/1994: Razsežnosti učiteljeve usposobljenosti za poučevanje književnosti. *Jezik in slovstvo*. 39/5. 175-188.
- Lah, Adrijan, 1990: Književnost v osnovnošolskih berilih statistična in delna vsebinska analiza. *Jezik in slovstvo* 35/6. 144-49.
- Mahnič, Joža, 1956: Slovstvena vzgoja v nižji. *Jezik in slovstvo* 2/2. 13-77.
- Počkar M., Tavčar Kranjc M., *Sociologija, učbenik za sociologijo v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja*. Ljubljana: DZS.
- Potrata, Majda, 1984: Književnost o NOB in revoluciji v slovenskih berilih in programih obveznega branja v usmerjenem izobraževanju. *Jezik in slovstvo*. 30/ 1/2. 56-62.
- Žbogar, Alenka, 2005: *Sodobna slovenska kratka zgodba in novela v literarni vedi in šolski praksi*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Barbara Kopač

Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko

Univerza v Ljubljani, Slovenija

barbi.uppsala636@gmail.com

Analiza političnega govora v slovenskem in ruskem jeziku

Moč besed je neprecenljiva in je ne moremo ovrednotiti. Z njimi namreč oblikujemo realnost, v kateri bivamo, in v kateri gradimo odnose. Besede tako niso le sredstvo za izražanje idej, temveč tudi sredstvo komunikacije za ustvarjanje pomenov in doseganje skupnih ciljev, s čimer se ukvarja tudi pričujoči prispevek. Ker je politika jezik igre, kjer je javnost prek jezika obveščena o političnih zadevah, se moramo obenem osredotočiti tudi na naravo političnega jezika in na način, kako tega govorec uporablja. V pričujočem delu se opiram predvsem na teoretična izhodišča pragmatičnega jezikoslovja. Delo je usmerjeno v analizo rabe jezika v političnem delovanju, z upoštevanjem predvsem temeljnega cilja, ki mu sledi vsakdo, ki se odloči za aktivno politično delovanje. Osredotočam se predvsem na pomensko-skladenjsko analizo.

Ključne besede: jezik, politični jezik, politično delovanje

Analysis of Political Speech in Slovene and Russian Language

Power of words is priceless and cannot be evaluated. It is words that we use to create reality we live in and to build realtion(ship)s. We also use words to establish meanings. Words are not solely means for expressing ideas but communication means for establishing meanings and reaching common goals as well. Politics is a language game, where the language is used to notify public of political affairs. That is also the reason we have to focus on the way the language is used. This paper is based mostly on theoretical frame of pragmatic linguistics. It focuses on the analysis of language use in political environment, considering the main goal that is followed by anyone, who decides to actively participate in the field of politics. I focus mostly on the meaning and syntax.

Keywords: language, political language, political activity

Uvod

Izražamo sodbe o poštenosti, o javnem dobrem, o tem, koliko nas skrbi za druge. Dajemo povabila. Dajemo obljube. Drugim nudimo sodelovanje. Predlagamo celo, kako bi morali razpravljati o zadevah v skupnem interesu. (Yoss 2009: 51.)

S pomočjo jezika se učimo, pridobivamo znanje, informacije, jih posredujemo in širimo. Komunikacija v tem kontekstu predstavlja enega primarnih instinktov, ki nam zagotavljajo preživetje. Tako politika kot diplomacija temeljita na komunikaciji, torej na izmenjavi mnenj, na pogajanjih in posledično tudi na uporabi jezika (Gorenc 2011: 894). Bistvo političnega in diplomatskega področja tako ni vedno le v vsebini, temveč v jeziku ter v izbiri in rabi ustreznih besed in besednih zvez. Če mišljeno ni tudi izraženo na način, kot je zamišljeno, potem naslovnik ne dobi tiste informacije, ki mu jo nosilec želi predati (Nick 2011: 41). Za uspešnega politika je torej ključno, da pozna in razume funkcije jezika, njegove registre, slog in še marsikaj (Nick 2011: 41).

Metodološki okvir

Oris in konceptualizacija problema

V pričujočem prispevku se opiram predvsem na teoretična izhodišča pragmatičnega jezikoslovja. Delo je usmerjeno v analizo rabe jezika v političnem delovanju in v razvoj le-tega, z upoštevanjem predvsem temeljnega cilja, ki mu sledi vsakdo, ki se odloči za aktivno politično delovanje. Ker pa je omenjeno področje zelo široko, se osredotočam predvsem na pomensko-skladenjsko analizo. Znotraj te bo osnova za nadaljno raziskavo ilokucijsko dejanje (dejanje vplivanja). Zanima me namreč, katere ilokucije gradijo posamezno besedilo oziroma govor. Gre za tako imenovano ilokucijsko strukturo besedila (Brinker 2000). V pričujočem prispevku se osredotočam predvsem na umestitev političnega jezika v kontekst, znotraj katerega upoštevam teorijo govornih dejanj, ter bom jezikovno-govorno analizirala politični govor govorcev A in B, pri čemer govorec A »pooseblja« slovensko, govorec B pa rusko politiko.

Opredelitev raziskovalnega vprašanja

Namen pričujočega dela je prikazati, katere ilokucije gradijo posamezno politično besedilo oziroma govor. Ker pa sem prostorsko zamejena, se v pričujočem prispevku osredotočam predvsem na vprašanje, v kolikšni meri so v govorih govorcev A in B uporabljena določena jezikovna sredstva. Nosilci političnih funkcij namreč v različnih govornih položajih uporabljajo različne jezikovne strategije. Te so seveda odvisne od mnogih dejavnikov – vsebine razprave, aktualnosti in problematičnosti obravnavanih vprašanj, retoričnih in nasploh vedenjskih značilnosti posameznega govorca, stopnje javnosti dogodka, ki jo v največji meri omogočajo množični mediji, in še marsičesa (Hribar 2009: 858).

Politični jezik ali govor?

Vloga govorjenega jezika v politiki je ključnega pomena. Jezikovna sredstva izbiramo na podlagi tega, kakšne politične cilje zasledujemo. Govorjeni jezik je primarni jezikovni izraz, saj vsakdo najprej spregovori in šele pozneje besede tudi zapiše. Poleg tega je govorni jezik tisti naravni proces, ki nam je delno prirojen in se ga spontano učimo že od rojstva, zato vedno prednjači pred pisno jezikovno obliko. Kot pravi Tivadar (2010: 52–3), ima tudi precej večjo moč kot pisana beseda, za kar imamo skozi zgodovino več trdnih dokazov – najbolj poznan primer manipulacije skozi govorno besedo vsekakor predstavlja politična diktatura Adolfa Hitlerja. Toporišič (1992) je o tej obliki jezika zapisal, da gre za slušno uresničeno besedilo, ki je prvotno govorno ali pa besedilno obnavljalno (brano, recitirano, deklamirano, na pamet naučeno, pripovedovano).

Politični jezik

Politični jezik lahko opredelimo v širšem in ožjem smislu. V širšem je jezik, ki ga uporabljamo pri upovedovanju političnih tem, v ožjem pa jezik nosilcev političnih funkcij, kot ga ti uporabljajo na vseh področjih svojega poklicnega delovanja (Hribar 2006: 63). Vendar pa je meja med političnim in nepolitičnim jezikom težko postaviti. Na začetku so bili poudarki predvsem na politični leksiki (Holly 1990: 85–88), pozneje, z razmahom besediloslovja in pragmatičnega jezikoslovja, pa se je obravnava te problematike preusmerila na analizo besedil s področja politike in pragmatične vidike politične komunikacije (Dieckmann 1969: 21–25).

Tvorci političnega jezika so politiki, torej nosilci določenih političnih funkcij. Ti politični jezik uporabljajo pri aktivnostih na vseh področjih svojega političnega delovanja, urejanja javnih zadev oziroma področjih, ki zadevajo politiko, in sicer tako na lokalni kot nacionalni in mednarodni ravni. Omenjena opredelitev vsebuje tako znotraj- kot tudi medinstitucionalno komunikacijo, torej komunikacijo v okviru političnih institucij (znotraj posamezne institucije in med različnimi institucijami), ki v glavnem zajema komunikacijo med samimi nosilci političnih funkcij, kot tudi navzven usmerjeno komunikacijo, tj. med političnimi institucijami, njihovimi predstavniki oziroma tistimi, ki se za to funkcijo potegujejo (na volitvah), in javnostjo, ki jo predstavljajo državljani na eni in mediji na drugi strani (Hribar 2006: 56).

Ob osnovnih predpostavkah, na katerih temelji tudi ta prispevek, da se nosilci političnih funkcij v različnih govornih položajih glede na (potencialno) navzočnost javnosti oziroma volilcev jezikovno vedejo različno ter da je njihovo politično delovanje v celoti usmerjeno v pridobivanje in krepitev politične moči, so v nadaljevanju izpostavljeni štirje temeljni vzorci političnega jezika:

1. Spodbijanje zaupanja javnosti oziroma volilcev v političnega nasprotnika

– kaže se predvsem kot črnjenje nasprotnika, opozarjanje na tisto, kar je ta naredil negativnega, nepravilnega, neugodnega (Hribar 2009: 382);

2. Spodbijanje verodostojnosti nasprotnikovih izjav

– strategija, ki skuša z nizanjem negativnih podatkov, povezanih z vladajočo politično opcijo, to čim bolj obremeniti, jo prikazati v čim bolj negativni luči (Hribar 2009: 382);

3. Krepitev lastne verodostojnosti

– govoreči skuša podpreti svoje pretekle ali pravkar izrečene izjave, tako da bodisi navede razloge, ki potrjujejo veljavnost povedanega, bodisi se sklicuje na določene vire ali pa izrečeno zgolj podkrepi z natančnejšo obrazložitvijo oziroma navedbo konkretnih primerov (Hribar 2009: 382);

4. Pridobivanje, ohranjanje in krepitev zaupanja volilcev

– govoreči skuša pridobiti zaupanje tistih volilcev, ki dotlej svojih glasov niso namenjali stranki, ki ji sam pripada, ali pa ohraniti in morda še okrepiti zaupanje tistih volilcev, ki so bili že dotlej na strani govorčeve politične opcije (Hribar 2006).

Politični govor

Poenostavljeno bi lahko rekli, da je politični govor govor politikov o politiki, pri čemer je politika opredeljena kot »urejanje družbenih razmer, odločanje o le-teh s pomočjo države in njenih organov; v državah z večstrankarskim sistemom je to dejavnost političnih strank in njihov medsebojni odnos v boju za oblast; s prilastkom je to urejanje razmer in odločanje o le-teh na določenem družbenem področju« (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1994). Dejanska razmejitev političnega in nepolitičnega pa je pravzaprav nemogoča. Ali je politični govor le govor politikov ali mora ta govor vsebovati tudi politične prvine? Ga lahko uporabljajo, torej govorijo tudi navadni državljani ali je namenjen zgolj rabi najvišjih političnih funkcionarjev? (Hribar 2006: 43).

V političnem govoru se pojavijo tri določevalna merila: funkcija, uporabnostni namen in ubeseditvena predmetnost. Funkcija je temeljni pojem funkcijskega jezikoslovja, katerega zametke lahko zasledimo že v Büchlerjevi teoriji jezikovnega znamenja (Kernc 2004: 7). Njegov model jezikovnega znamenja je sestavljen iz treh ravni, in sicer združuje ekspresivno ali izrazno vlogo (simptom), reprezentacijsko, predstavitevno ali prikazovalno vlogo (simbol) in vplivanjsko ali pozivno vlogo (apel) (Kunst-Gnamuš 1995: 53). Avtorica meni, da v političnem govoru prevladuje pozivna oziroma vplivanjska vloga. Usmerjena je k oblikovanju prepričanj in stališč množičnega naslovnika, pri čemer politiki radi izbirajo strategije, ki jih razbremenijo odgovornosti za resnično trditve, ter krepijo verjetje in zaupanje. Tako dosežejo, da naslovník sploh ne vprašuje po resnični vrednosti trditve. Politični govor ne ukazuje in ne zahteva neposredno, temveč z navideznimi konstativi. Tako usmerja vsa prepričanja in ravnanja v skladi z interesi govorca, kar potrjuje tudi dejstvo, da se v politiki merijo javno mnenje, odzivi volilcev na razne afere in podobno (Kunst-Gnamuš 1995: 57).

Govor, jezik in diplomacija

Klasična retorika je opredeljena kot umetnost učinkovitega govorjenja ali pisanja, kot študij pisane ali govornjene besede, katere temeljni namen je prepričati (Rose 1995). To najverjetneje botruje temu, da je odnos do politične retorike toliko bolj previden. Ljudje politiki in diplomaciji toliko težje zaupajo. Diplomatske in politične nagovore običajno sprejemajo kot prazne obljube, kot nekaj, kar nima nobene prave teže. Ena izmed stičnih točk retorike in diplomacije pa leži prav v tem – v umetnosti prepričevanja. Naloga diplomata je prepričati množico v svoje besede. Zato mora biti uspešen diplomat tudi uspešen retorik, sicer ne bi bil uspešen diplomat (Ellis 1998).

Politična moč ni absolutna in nespremenljiva, temveč izvira iz sposobnosti prepričevanja (Neustadt 1990: 186). Ta je izjemno pomembna tudi za samo politiko kot glavno sredstvo držav za urejeno medsebojno komunikacijo, ki pravzaprav predstavlja komunikacijski sistem v mednarodni družbi (Berridge 2001: 62). Temeljna naloga politika je sogovornika prepričati in ga pridobiti na svojo stran, svoji državi pa izpogajati čim boljši položaj. Jezik, ki ga politik pri tem uporablja, je ključnega pomena. Cilj politike je namreč preprečevanje konfliktov in reševanje le-teh na miren način – ne z orožjem, ampak z besedami (Pehar 2011: 135). Jezik torej določa nas same in okvir našega delovanja, razumevanja, doživljanja in sporazumevanja, saj ga sooblikujejo ljudje, družbe in kulture (prav tam).

Analiza političnega govora govorcev A in B

Politični govor govorca A¹

1. Govorec A artikulira zavezanost neposrednega občinstva do predmeta razprave, ki jih združuje:

Lansko leto je Evropska unija postavila okoljska vprašanja in zlasti vprašanja globalnega segrevanja v središče svojega oblikovanja politike.

Zavezanost občinstva je posredno izražena skozi obravnavano tematiko. Okoljska vprašanja in vprašanja globalnega segrevanja so namreč vprašanja, ki ne zadevajo zgolj govorca, temveč vse, torej tudi občinstvo. Od tod izvira omenjena artikulirana zavezanost.

2. Govorec A navdihuje neposredno občinstvo, da bi le-to izrazilo svojo zavezanost do predmeta razprave:

Mar mi je, kaj bo jutri z Evropo, kajti vem, da tudi Evropi ni vseeno, kaj bo z mano. Spoštovani gospe in gospodje, danes mogoče še nismo tu, smo pa blizu. Na pravi poti.

Govorec A vseskozi izpostavlja globalno noto, s katero občinstvo vzpodbuja, da se udeleži razprave. Prav tako poslušalstvo na ta način vključi v samo delovanje, saj ves čas vzbuja občutek povezanosti. To se začne zavedati pomena in vloge soudejstvovanja. Govorec se občinstvu približa z uporabo besednih zvez, ki vzbujujajo pozitivne konotacije in dajo poslušalstvu občutek, da so lahko del nečesa velikega (*Mar mi je, kaj bo jutri z Evropo, kajti vem, da tudi Evropi ni vseeno, kaj bo z mano.*)

3. V govorih govorca A je glagolski naklon povedni, mestoma pa se najde tudi **pogojni** (zelo redko):

V resnici se to ne more zgoditi ... (povedni naklon)

Izpostavljamo vlogo Albanije ... (povedni naklon)

Bilo bi seveda zaželeno, če bi bilo vprašanje statusa Kosova mogoče rešiti na način, ki bi bil v celoti sprejemljiv za obe neposredno vpleteni strani. (pogojni naklon)

Govorec najpogosteje uporablja povedni naklon, saj s tem na nevsiljiv način v razpravo vključuje tudi občinstvo. Z velelnim naklonom se zaradi pretirane ostrine govorec ne more toliko približati, kot se lahko z uporabo povednega naklona

---

¹ Tako govorec A kot tudi govorec B sta za namene pričujočega prispevka anonimizirana, da se bralec lahko osredotoči le in edinole na analizo dela in hkrati ne podaja drugih sodb, ki za samo delo niso relevantne.

(Izpostavljam vlogo Albanije namesto Izpostavimo/Izpostavite vlogo Albanije! – povedni naklon ne zahteva, temveč vzpodbuja). Na drugi strani je mestoma rabljen tudi pogojni naklon (*Bilo bi seveda zaželeno, če bi bilo vprašanje statusa Kosova mogoče rešiti na način, ki bi bil v celoti sprejemljiv za obe neposredno vpleteni strani.*), ki pa v poslušalstvu lahko vzbudi dvome – nekaj bi bilo mogoče, ko bi bili izpolnjeni tudi ti in ti pogoji.

4. Govorec A povečini uporablja sedanji čas:

Mednarodno ukrepanje za varovanje človekovih pravic je lahko ...

Vendar pa se mora gradnja ...

Uporaba sedanjika povzroči večjo neposrednost, hkrati pa daje občinstvu občutek, da sodeluje v toku dogodkov oziroma da je umeščeno v govorno situacijo, s čimer se poveča tudi pragmatična moč (v nasprotju s preteklim časom, kjer ima občinstvo le status opazovalca).

5. Govorec A namesto samoljubnega jaza (1. osebe ednine) uporablja 1. osebo množine, kar daje diskurzu povezovalni ton:

Danes nedvomno potrebujemo vodenje.

Ne smemo pozabiti, ...

1. oseba množine ljudstvo vključuje v razpravo in mu, kot omenjeno že zgoraj, ponuja možnost soustvarjanja družbe.

6. Povečana frekvenca besed in besednih zvez kaže na govorcevo čustveno vpletenost – govorec tako vpliva tudi na čustva občinstva:

Evropska unija bo še naprej velika zgodba o uspehu ...

Premik naprej je pogoj za uspeh, kar od Evropske unije ...

Tu se lahko navežem na eno od predhodnih točk, kjer sem omenjala uporabo določenih besednih zvez, ki ljudstvo vzpodbujajo k sodelovanju. V izpostavljenih primerih so to besedne zveze kot je *Evropska unija*, ki so ji dodani pridevniki (*veličastna, uspešna, pomembna*), ki poslušalstvo zavežejo k sodelovanju, saj jim ponudijo občutek vrednosti, pomembnosti, veličine.

7. Uporaba glagolov upravljanja, ustvarjanja in ravnanja nakazuje na aktivno udeležbo govorca v dejanju govora: glagoli upravljanja, ustvarjanja in ravnanja.

V letu 2008 želi Evropska unija posebno pozornost nameniti pogajanjem o sklenitvi celovitih regionalnih sporazumov o partnerskem sodelovanju z regijami AKP. Njihov osnovni namen je jasen: prispevati k večji gospodarski rasti in postopnemu vključevanju afriških, karibskih in pacifiških držav v svetovno gospodarstvo ter spodbuditi njihovo regionalno integracijo.

V besedilu je pogosta je uporaba naklonskih glagolov (želeti, nameniti), z uporabo katerih govorec izraža svojo namero.

8. Opazimo, da govorca zaznamujeta akcija in dolžnost, ki kažeta na sporazumni, socialni in ekološki voluntarizem, kar se odraža v uporabi glagolov: *dati, dovoliti, hoteti, mobilizirati, morati, narediti, obvladati, okrepiti, prilagoditi, reformirati, povečati, vzeti* in drugih:

Nevladne organizacije, mediji in drugi dejavniki civilne družbe se mobilizirajo.

V tem času se je gospodarstvo Evropske unije okrepilo, znatno sta se povečali produktivnost in zaposlenost.

Namerno so izbrani glagoli, ki nakazujejo aktivno delovanje na družbenem, političnem in kulturnem področju. V prikazanih primerih gre za jezikovno performativo – ne gre zgolj za izrekanje nečesa, temveč tudi za dejansko implementacijo v praksi (*V tem času se je gospodarstvo Evropske unije okrepilo* – ne le, da govorec izreka, da je gospodarstvo že okrepilo vlogo, tudi dejansko jo je okrepilo – s sporazumi, z dogovori, s pogodbami). Povečini je govora o eksplicitnih performativih (o izrekih, kjer je performativnost jasno razvidna, nedvoumna).

9. Pogosta je uporaba prislovov. Ti vzpostavljajo reflektivnost besedila in odražajo subjektivnost govorca:

Danes mi je podeljen še poseben privilegij.

Očitno je, da morajo v vseh zadevah odgovornost prevzeti oni.

Z uporabo prislovov se natančneje opiše okoliščine, v katerih je bil govor podan (na primer *danes*), ali se poudari določeno sestavino povedi (*»Očitno je, da morajo v vseh zadevah ...«* – v navedenem primeru gre za razpravo o posledicah preteklih odločitev, kjer želi govorec poudariti, da je povsem razumljivo, da mora druga stran nositi posledice za današnji položaj/položaj, v katerem se je država znašla). S tovrstnim poudarkom se diplomatsko prevali krivdo na drugo stran.

10. Najpogostejši skladenjski strukturi pri govorcu A:

Glagol + prislov + glagol:

Pristopna pogajanja morajo jašneje opredeliti evropsko perspektivo Zahodnega Balkana.

To so vprašanja, ki si jih moramo nenenjo postavljati.

Prislov + pridevnik:

To je bila nedvomno pravilna in modra odločitev, kajti podnebne spremembe in degradacija okolja so dokazano najresnejša grožnja in največji izziv, s katerim se soočamo vsi.

Politični govor govorca B

1. Govorec artikulira zavezanost neposrednega občinstva do predmeta razprave, ki jih združuje, in navdihuje neposredno občinstvo, da bi le-to izrazilo svojo zavezanost do predmeta razprave. Oboje govorec izpolni tako, da širšemu občinstvu približa globoko zavezanost k skupnemu plemenitemu in vrednemu cilju delovanja.

Не бог, не новый монарх, не всемогущий чудотворец, он гражданин, облеченный огромной ответственностью за судьбу России, своих сограждан. он прежде всего человек, которому оказано высшее народное доверие.²

Govorec B z zgornjim nagovorom pojasni, da kot predsednik države sam ne nastopa v vlogi Vsemogočnega, da ne poseduje nadnaravnih sposobnosti in posebnih pravic, ki bi mu bile dodeljene skupaj z novim nazivom. Govorec poudari, da je predsednik države samo in predvsem človek, ki nosi veliko odgovornost, da služi svojemu ljudstvu. S ponižnostjo in skromnostjo se spusti na raven poslušalstva in se mu tako še bolj približa.

2. Pri govorcu B je pogosta uporaba velelnega glagolskega naklona:

Хватит! Страной должна управлять власть, а не обстоятельства. Пора наводить порядок. Прежде всего, во власти. И я его наведу!³

2 Ne Bog, ne novi monarh, ne vsemogočni čudodelnik; je državljani, ki mu je pripadla velikanska odgovornost glede usode države in njenih državljanov. Predvsem pa je človek, ki mu je izkazano večje državno zaupanje.

3 Dovolj! Za državo je dolžna skrbeti oblast, ne okoliščine. Čas je red. Predvsem med oblastjo. In to bom napravil.

Z odločnim nastopom odpravi vse dvome, ki bi se morebiti porajali v mislih posameznikov ali skupine poslušalcev.

Zgoraj podan primer je le eden izmed tistih, kjer je uporaba velelnega naklona ne le zaželena, temveč celo nujna. Z uporabo povednega naklona namreč odločnost ni dovolj jasno izražena, saj gre bolj za pozivanje kot za dejansko usmerjenost v delovanje (akcijo). Z velelni obliko povedi da govorec občinstvu občutek, da to niso le besede, temveč gre za pripravo na dejansko delovanje.

Govorec uporablja metaforična sredstva in pridevnike, ki pritegnejo ljudstvo: *счастливый, честный, добрый, великолепный, благородный, гордый,⁴ живой, порядочный, отличный, великолепный, дружелюбный, радостный ...⁵*

3. Tudi govorec B najpogosteje uporablja sedanji čas:

Смысл всей нашей политики – это сбережение людей, умножение человеческого капитала как главного богатства России. Поэтому наши усилия направлены на поддержку традиционных ценностей и семьи, на демографические программы, улучшение экологии, здоровья людей, развитие образования и культуры.⁶

4. Govorec B namesto 1. osebe množine povečini uporablja samoljubni jaz (1. osebo ednine):

я - машина для принятия решений.⁷

Iz navedenega primera lahko sklepamo, da govorec svoje besede dejansko implementira tudi v praksi, vendar pa nas samoljubni jaz na začetku povedi (*Я* namesto *мы*) lahko napelje k misli, da za besedami vendarle ne stojijo dejanja. Govorec bi namreč lahko uporabil 1. osebo množine in množico vključil v delovanje, a se je odločil za uporabo 1. osebe ednine, kar bolj kot pomensko izpostavlja sklad-enjsko ravnino (uporaba samoljubnega jaza (ednine) namesto množinske oblike).

5. Povečana frekvenca nekaterih besed in besednih zvez pri govorcju B: демократия, радикальные реформы, права и свободы человека, нравственность,

---

4 Srečen, iskren, dober, krasen, plemenit, ponosen ...

5 Živ, urejen, odličen, krasen, družaben, radosten ...

6 Celotni smisel naše politike je skrb za ljudi in rast človeškega kapitala kot najpomembnejšega ruskega vira. Naš trud je usmerjen v podpiranje tradicionalnih vrednot in družine, z implementacijo demografskih programov, izboljševanjem okolja in zdravja ljudi ter s promocijo izobraževanja in kulture.

7 Jaz sprejemam odločitve.

мир, кризис, курс, устойчивость в экономике, законность,⁸ справедливость, уважение, доверие, ответственность, Единая Россия, миграционный кризис ...⁹

Izbrane besedne zveze so namerno uporabljene pogosteje, saj se želi govorec z njimi približati občinstvu. S poudarkom na navedenih besednih zvezah govorec podaja tudi svoja prepričanja in izpostavlja načela, kot so odgovornost, poštenost, zaupanje in tako dalje. Predvideva se namreč, da so ta pomembna tudi občinstvu.

6. Uporaba glagolov upravljanja, ustvarjanja in ravnanja nakazuje na aktivno udeležbo govorca v dejanju govora.

Принципы справедливости, уважения и доверия универсальны. Мы твёрдо отстаиваем их – и, как видим, не без результата – на международной арене. Но в такой же степени обязаны гарантировать их реализацию внутри страны, в отношении каждого человека и всего общества.¹⁰

V govorih govorca B je uporaba naklonskih glagolov (želeti, nameniti, smeti, moči) manj pogosta kot pri govorcju A.

7. Pogosta so retorična vprašanja:

Значит, в целом мы были правы? Ради чего совершили государственный переворот? Ради чего стреляли и до сих пор стреляют и убивают людей?¹¹

Uporaba retoričnih vprašanj vzpodbudi poslušalstvo, da začne razmišljati. Z razmislekom se posredno vključi v razpravo in je soudeleženo pri odločanju. Retorična vprašanja so namreč vprašanja, na katera tako govorec kot poslušalstvo poznajo odgovor, ki pa je na ta način še bolj poudarjen. Govorec želi z uporabo tovrstnih stavčnih figur izpostaviti problematiko, ki je v tistem trenutku ključnega pomena za družbo.

---

8 Demokracija, radikalne reforme, človekove pravice in svoboščine, morala, mir (svet), kriza, strategija, ekonomska stabilnost, legalno ...

9 Pravičnost, spoštovanje, resnica, odgovornost, Združena Rusija, migracijska kriza ...

10 Načela pravičnosti, spoštovanja in resnice so univerzalna. V obrambi le-teh na mednarodni ravni ostajamo dosledni in kot vidimo, ne brez rezultatov. A z enako vneto jih moramo braniti tudi tu, doma, z ozirom na vsakega posameznika in na družbo kot celoto.

11 Smo torej imeli prav? Zakaj so končali državni udar? Zakaj so streljali in še danes streljajo in pobijajo ljudi?

8. Pogosta je uporaba nasprotij in stopnjevanja:

Мы заложили важнейшую традицию мирной, демократической преемственности власти. В ее основе — не сила оружия, не революция, не решение партийного ЦК, а воля избирателей, воля народа - инаугурационная речь.¹²

V zgornjem primeru so uporabljena tako nasprotja kot stopnjevanje. Uporaba obeh stavčnih figur v govoru tega naredi prepričljivejšega in vplivajsko močnejšega.

Predvsem s stopnjevanjem napetosti ustvari potrebno vzdušje za akcijo.

9. Pogosta je tudi uporaba metafor:

Реформа — это мучительное избавление от родовых травм, болезненное расставание с тяжелой наследственностью; эзевие и равнодушие, безответственность и некомпетентность в решении государственных проблем — так сегодня оценивают российскую власть. Должен признать — это правильно. Она скорее суетится, чем управляет. Чаше имитирует деятельность, чем действует. Власть обростаёт жиром!¹³

Metafore govorec B uporablja predvsem za slikovitejše ponazoritve svojih besed.

10. Elipsa ali izpust:

Перед страной — сложнейшие задачи. Первое — выйти из кризиса, сохранив всю полноту экономических и политических свобод. Другая, не менее важная, — сформировать новые власти — послание Федеральному собранию.¹⁴

Pri elipsi ali izpustu gre za izpust jezikovne prvine, ki jo je iz besedne zveze moč razbrati. Na ta način se govorec izogne besedičenju, hkrati pa določeno besedno zvezo na ta način (z ustreznim premorom) tudi poudari/izpostavi.

11. Leksikalni paralelizmi:

Tu gre za popolno ali delno ponovitev besed ali besednih zvez, kar je razvidno iz spodnjih primerov.

---

12 Izgradili smo pomembnejšo tradicijo mirne, demokratične oblasti. Ta je osnovana – ne na moči orožja, ne na revoluciji, ne na odločitvah Centralnega komiteja, temveč na izbirah volilcev, na volji naroda – na inavguracijskem jeziku.

13 Reforma – nasilna osvoboditev podedovanih travm, boleče slovo od težke zapuščine; apatija in ravnodušnost, neodgovornost in nesposobnost upravljanja z javnimi zadevami – tako je danes ocenjena ruska oblast. In moram priznati, da je ocena kar ustrežna. Ustvarja direndaj, a ne upravlja. Pogosto le posnema dejavnost, a ne deluje. Na oblasti se nabira maščoba!

14 Država se sooča s težkimi nalogami. Najprej mora iziti iz krize in pri tem ohraniti ekonomsko in politično svobodo v celoti, nato pa – kar ni nič manj pomembno – oblikovati novo oblast – poslanica zvezni skupščini.

этой трибуны твердо заявляю: на декабрьских выборах не будет „любимчиков“. Не будет никаких поблажек и преимуществ. Не будет партии власти.¹⁵

V prvem primeru gre za popolno ponovitev, saj se besedna zveza *не будет* ponovi v celoti (oblikovno nespremenjena), medtem ko se v spodnjih primerih ponovi le delno (v prvi povedi prvega primera imamo, na primer, *борьбы*, medtem ko se v drugi povedi istega primera beseda pojavi v imenovalniški obliki *борьба*). Ko gre za spremembo sklona, ne moremo več govoriti o popolni, temveč o delni ponovitvi.

Россия уже давно на переднем рубеже борьбы с террором. Это борьба за свободу, правду и справедливость, за жизнь людей и будущее всей цивилизации.¹⁶

V navedenih primerih pride zaradi leksikalnih ponovitev tudi do stopnjevanja napetosti.

12. Jezikovna inovativnost: *многополюсный мир, многотрудная работа, господа интернетовцы, единодушие, сверхбюрократизм, ползучий переворот и др. ...*¹⁷

Tu gre za tvorjenje novih besed ali besednih zvez, kot so *многополюсный мир*, *многотрудная работа* in druge. Te besedne zveze so aktualizirane, torej jih govorec tvori sproti, odvisne pa so od okoliščin. Nastale so namreč v določenem okolju, v našem primeru v političnih nagovorih, kjer se je izpostavljalo mednarodni mir, varnost in stabilnost. Gre za besedne zveze, ki jih je govorec uporabljal v svojih nagovorih, verjetno pa ne tudi v zasebnih pogovorih.

Sorodnosti v govorih govorcev A in B

1. Oba govorca artikilirata zavezanost neposrednega občinstva do predmeta razprave, ki jih združuje.
2. Oba govorca navdihujeta neposredno občinstvo, da bi le-to izrazilo svojo zavezanost do predmeta razprave.

Oboje govorca izpolnita tako, da širšemu občinstvu približata globoko zavezanost k skupnemu plemenitemu in vrednemu cilju delovanja.

¹⁵ S pričujočim govorom vam zatrjujem, da na decembrskim volitvah ne bo favoriziranja. Ne bo prizanesljivosti in ne bo dajanja prednosti. Ne bo strankarske oblasti.

¹⁶ Rusija je že dolgo časa v ospredju boja proti terorizmu. To je boj za svobodo, pravico in resnico, boj za življenja ljudi in prihodnost civilizacije.

¹⁷ Multipolarni svet, naporno delo, internetna generacija, soglasje, vrhovna birokracija, potuhnjen prevrat in drugo ...

3. Pri obeh govorcih je glagolski naklon večinoma povedni, mestoma pa se najde tudi pogojni.
4. Povečana frekvenca določenih besed in besednih zvez kaže na govoročevo čustveno vpletenost – govorca tako vplivata tudi na čustva občinstva.
5. Pogosta je raba vrednotenjskega prislova očitno!
6. Opazimo, da oba govorca zaznamujeta akcija in dolžnost, ki kažeta na sporazumni, socialni in ekološki voluntarizem, kar se odraža v uporabi glagolov: dati, dovoliti, hoteti, mobilizirati, morati, narediti, obvladati, okrepiti, prilagoditi, reformirati, vzeti in drugih.
7. Pogosta je uporaba prislovov. Ti vzpostavljajo reflektivnost besedila in odražajo subjektivnost govorca.
8. Govora A in B nista prazna, saj uspeta najti ustrezno artikulacijo v odnosu do dejanske prakse.
9. Uporaba aktivnih glagolskih struktur zmanjšuje razdaljo med govorcem in občinstvom, saj je govorec osebek v stavku in sebi podeljuje status akterja.

Razlike v govorih govorcev A in B

1. Pri govorcih A in B je povečini uporabljen sedanji čas, ki povzroči večjo neposrednost, hkrati pa daje občinstvu občutek, da sodeluje v toku dogodkov oziroma da je umeščeno v govorno situacijo, s čimer se poveča tudi pragmatična moč (v nasprotju s preteklim časom, kjer ima občinstvo le status opazovalca).
2. Pri govorniku B so občasno uporabljeni tudi pretekli, sedanji in prihodnji čas, zaradi česar je neposrednost toliko manjša.
3. Govorec A namesto samoljubnega jaza (1. osebe ednine) uporablja 1. obo množine, kar daje diskurzu povezovalni ton.
4. Govorec B pogosteje uporablja prav ta samoljubni jaz (1. osebno ednine), kar občinstvu otežuje povezovanje s predmetom razprave.
5. Metaforičnost je pri govorniku A izvzeta, medtem ko je v govorih govornika B pogosto prisotna.

Sklepne misli

Pričujoča analiza se ne osredotoča na običajno preučevanje diskurza z vidika odnosov moči kot odraza ideologije, kot ga sicer razume Fairclough (v Bratož 2010), temveč z vidika jezikoslovja, saj je »diskurzivna analiza, ki izhaja iz jezikoslovja, osredotočena na besedilo in je v tem smislu jezikovna analiza« (Bratož 2010: 123). Teoretični primanjkljaj jezikoslovja je dopolnjen z analizo retorične kritike, ki predstavlja izrekanje v konkretnih okoliščinah, v katerih poteka politični diskurz. Ta pogled je bližje Faircloughovemu predlogu tako imenovanega meddisciplinarnega pristopa, po katerem »dialog med različnimi disciplinami dosežemo tako, da s pomočjo ene discipline razvijamo teoretične kategorije, metode analize ipd., medtem ko uporabimo logiko razmišljanja druge discipline« (Fairclough v Bratož 2010: 163).

Izbor in uporaba retoričnih figur, izrazja in neposredni pozivi občinstvu so jezikovna in retorična sredstva, s katerimi govorca A in B izjemno kritično izražata svoja osebna prepričanja, vplivata na čustva občinstva in ga usmerjata k skupnemu cilju. Predvsem govori govorca B se odlikujejo po bogatem, barvitim besedišču; uporablja namreč veliko čustveno nabitih besed. Prav tako so za njun diskurz značilne številne konstrukcije s pridevniškimi in prislovnimi določili (za opredeljevanje bitij in stvari ter moduliranje dejanj), strukture z nedoločniki (za vizualizacijo dejanj), naštevanje (za okrepitev povedanega), elipse, vzkliki in retorična vprašanja (za namene vplivanja na čustva). Čustva in volja sta osrednja elementa v govorih govorcev A in B, hkrati pa govorcu A zaradi izogibanja uporabe samoljubnega jaza primanjkuje prepričljivosti, ki bi občinstvu zagotovila zaželeno mir in varnost, medtem ko je govorcu B ta še očitana.

Iz predstavljenih opredelitev lahko izpeljemo ugotovitev, da je politični jezik mogoče razumeti v ožjem ali širšem smislu. Temeljni kriterij razlikovanja je komunikacijska funkcija, ki jo jezik opravlja. Če ga torej razumemo v ožjem smislu, potem je s stališča komunikacijske vloge to jezik ilokucijskih sredstev, jezik vplivanja na naslovnika z namenom doseganja prav določenega cilja – priti na oblast oziroma ta položaj ohraniti. Vsakdo, ki se odloči za aktivno politično udejstvovanje, to odločitev sprejme z namenom priti na oblast in si posledično pridobiti moč za urejanje družbenih razmer po lastni predstavi in glede na lastne interese.

Viri

- Bajec, Anton in drugi (ur.), 1970–1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Berridge, G. R., 2001: *A Dictionary of Diplomacy*. Palgrave: New York.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: spletna izdaja. <<http://www.fran.si>>. (29. september 2017.)
- Toporišič, Jože. 1992. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- Bratož, Silva, 2010: *Metafore našega časa. Znanstvena monografija Fakultete za management Koper*. Koper: Fakulteta za management Koper.
- Brinker, Klaus, 2000: Methoden. Textstrukturanalyse. Brinker, Klaus in drugi (ur.): *Text und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 1. zvezek. 164–175.
- Dieckmann, Walter, 1975: *Sprache in der Politik*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Ellis, Richard J., 1998: *Speaking to the People: The Rhetorical presidency in historical perspective*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Fairclough, Norman, 2000: *New Labour, New Language?* London: Routledge.
- Gorenc, Nina, 2011: Pasti in izzivi političnega in diplomatskega diskurza. *Teorija in praksa* 48 (4). 893–914.
- Holly, W., 1990. *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin: De Gruyter.
- Hribar, Nataša, 2006: Sodobni slovenski politični jezik. *Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Hribar, Nataša, 2009: Vloga medijev v političnem komuniciranju. *Teorija in praksa* 46 (6). 857–869.
- Nick, Stanko, 2001: Use of Language in Diplomacy. Kurbalija, Jovan in Hannah Slavik (ur.): *Language and Diplomacy*. Malta: DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta. 39–49.
- Neustadt, Richard E., 1990: *Presidential power and the modern presidents: The politics of leadership from Roosevelt to Reagan (3rd edition)*. New York: Free Press.
- Pehar, Dražen, 2011: *Diplomatic Ambiguity: Language, Power, Law*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Rose, Peter, 1995: Cicero and the Rhetoric of Imperialism: Putting the Politics Back into Political Rhetoric. *A Journal of the History of Rhetoric* 13 (4). 359–399.
- Tivadar, Hotimir, 2010: Gradivna utemeljenost opisa slovenskega govorjenega jezika. Gorjanc, Vojko in Andreja Žele (ur.): *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 53–62.

Zadavec Pešec, Renata. 1994. *Pragmatično jezikoslovje: temeljni pojmi*. Ljubljana: Center za diskurzivne študije, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

Yoos, George E., 2009. *Politics & Rhetorics: Coming to Terms with Terms*. New York: Palgrave Macmillan.

Martin Vrtačnik

Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko
Univerza v Ljubljani, Slovenija
martin.vrtacnik@mgl.si

Kognitivna znanost na Slovenskem in (odrski) govor

V zadnjem času je bilo objavljenih več interdisciplinarnih študij, ki preko kognitivnega pristopa povezujejo humanistiko in naravoslovje. Del kognitivne znanosti je tudi (kognitivno) jezikoslovje. Nastop kognitivistov v sodobni znanosti je bil odgovor na pomanjkljivosti t. i. formalnega pristopa k jeziku. Naslonitev le na strukturalistično jezikoslovje ne zadošča pri interdisciplinarnem povezovanju slovenistike in teatrologije, ki se kot znanstveni disciplini dopolnjujeta na področju odrskega govora. Članek zato prinaša pregled vsebine nekatere do sedaj objavljene kognitivistične literature, v okviru le-te izpostavlja govor in ponudi smernice za povezovanje kognitivizma in teatrologije na področju odrskega govora na Slovenskem.

Ključne besede: kognitivna znanost, jezikoslovje, dramsko gledališče, odrski govor, igranje

Cognitive Science in Slovenia and the (Theatre) Speech

There have been several inter-disciplinary studies published lately, which through the cognitive approach to humanities and linguistics sciences. A part of (cognitive) science is also cognitive linguistics. The beginnings of cognitivism in contemporary science were a reply to the deficiencies of the so-called formalistic approach to language. In the interdisciplin-ary connection of Slovenian studies and teatrology – which are, as scientific disciplines, also complementing themselves in the area of stage speech – relying solely on structuralist linguistics is not sufficient. Thus, this article brings an overview of the content of the existing literature on cognitivism, and in the framework of the latter, it puts an emphasis on speech, and offers guidelines on how to connect cognitivism and teatrology in the framework of stage speech in Slovenia.

Keywords: cognitive science, linguistics, drama theatre, stage speech, acting

1 Kognitivna znanost, jezikoslovje in teatrologija

Leta 2017 je od »kognitivne revolucije« (Markič 2011: 22) minilo natanko 60 let. Približno 40 let se kognitivna znanost razvija v institucionalnih okvirih, posledica tega so interdisciplinarne povezave v okviru kognitivne znanosti, ko sta se vzpostavila na primer računalniško jezikoslovje in psiholingvistika (Markič 2011: 13–14). Dobrih 20 let pa je preteklo od izida prve publikacije na Slovenskem, ki se v celoti posveča vprašanju kognitivne znanosti (Peruš 1995).

Čeprav še ni izšla samostojna publikacija, ki bi slovenistično jezikoslovje holistično povezala s kognitivno znanostjo – so pa filozofska vprašanja s kognitivno znanostjo že povezali na primer filozofi (prim. Markič 2011) –, je kognitivistična metoda v slovenistiki vseeno načeloma sprejeta (Będkowska-Kopczyk, Jamnik 2004: 170). Če bi slovenistična vprašanja povezali s kognitivno znanostjo, bi na podlagi novih dognanj lažje ustvarjali nadaljnje interdisciplinarne povezave humanistično naravnanih znanosti: slovenistiko bi na primer lahko učinkoviteje povezali s teatrologijo, saj se kot znanstveni disciplini povezujeta zlasti na področju (odrskega) govora (Vrtačnik, Tivadar 2017).

V Združenih državah Amerike je kognitivno znanost v teatrologijo že vneslo več strokovnjakov, profesorjev, igralcev in režiserjev, ki so na podlagi najrazličnejših raziskav, osnovanih na podlagi lastnega praktičnega dela, izdali prvi zbornik s preliminarnimi raziskavami *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn* (2006). Na Slovenskem po dobrih 10 letih od izida tega zbornika beremo le posamezne prispevke na temo povezovanja kognitivne znanosti in slovenske teatrologije, zato navedimo nekaj misli iz predgovora tega zbornika, ki poudarjajo pomen kognitivnega pristopa h gledališki umetnosti:

This does not mean, of course, that we must turn ourselves into cognitive scientists. [...] Science can help us to define what performance is and to describe the cognitive systems that allow for certain kinds of artistry to flourish, but it cannot predict the emergence of discrete performances – there will always be too many variables. Dialogue with the scientists of brain and mind, moreover, will also enable significant numbers in our field to join the loose coalition of scholars working in the interdisciplinary field of cognitive studies. [...] If other fields are any guide in this regard, it is unlikely that there will ever be a single method that will guarantee the direct and smooth application of conclusions in cognitive neuroscience, linguistics, and psychology to understanding acting, spectatorship, theatre history, performance in everyday life, and the other areas that interest us. [...] A few cognitive scientists already recognize that performance as a phenomenon offers a rich body of evidence with which to test and elaborate their theories.¹ (McConachie, Hart (ur.) 2006: xiv.)

1 Angleške citate v tem prispevku je v slovenščino prevedla dr. Ana Makuc. *To seveda ne pomeni, da se moramo spreobrniti v kognitivne znanstvenike. [...] Znanost nam lahko pomaga opredeliti uprizoritev in opisati kognitivne sisteme, ki dovoljujejo, da neke vrste spretnost vzcveti, ne more pa predvideti pojava posameznih uprizoritev, kajti tam bo vedno preveč spremenljivk. Dialog z znanstveniki, ki preučujejo možgane in um, bo tudi številnim z našega področja omogočil, da se pridružijo razrahljanemu združenju strokovnjakov interdisciplinarne stroke kognitivne znanosti. [...] Če nam druge stroke lahko služijo kot vodilo, potem je malo verjetno, da bo kdaj obstajala ena sama metoda, ki bo zagotavljala neposredno in enostavno aplikacijo zaključkov kognitivne znanosti, jezikoslovja in psihologije za razumevanje igranja, občinstva, zgodovine gledališča, uprizoritev v vsakdanjem življenju in drugih področij, ki nas zanimajo. [...] Nekateri kognitivni znanstveniki so že spoznali, da uprizoritev – kot fenomen – nudi bogato zakladnico dokazov za preverjanje in natančnejšo razlago njihovih teorij.*

Poleg teh dejstev naj tudi na začetku tega poglavja omenjene letnice potrdijo domnevo, da najverjetneje prav interdisciplinarna naravnost kognitivne znanosti na neki način omogoča, da na Slovenskem vse hitreje apliciramo spoznanja vodilnih, relevantnih strokovnjakov s posameznih področij, tudi teatrologije in kognitivne znanosti, v slovensko stvarnost. Zaradi pomanjkanja relevantnih raziskav z določenega področja na Slovenskem praviloma več desetletij čakamo na zelene teorije in spoznanja, zdaj pa pri povezovanju slovenistike in teatrologije s kognitivizmom lahko stopimo v korak s časom in širšo javnost seznanimo z aktualnimi raziskavami, povezanimi tudi s slovenskim gradivom.

2 Polja kognitivne znanosti na Slovenskem

Prvi pregled dogajanja v kognitivni znanosti na Slovenskem prinaša publikacija *Kognitivna znanost v Ljubljani: Možnosti za študij in raziskovalno delo* (Kordeš, Markič (ur.) 2007). V njej sta popisana kratek pregled zgodovine in glavnih tokov kognitivne znanosti ter razvoj le-te v Sloveniji, predstavniki konstitutivnih disciplin kognitivne znanosti² (urednica jezikoslovja je Tatjana Marvin) pa predstavljajo posamezna področja in oris raziskav.

2.1 Spodbujevalci kognitivne znanosti

Devetdeseta leta 20. stoletja so pionirsko obdobje slovenske kognitivne znanosti. Čeprav so že prej na več institucijah potekale raziskovalne dejavnosti, povezane s študijem kognitivnih procesov (zlasti informacijske, medicinske, naravoslovne, filozofske in psihološke raziskave), je ključno leto 1994, ko je bila v Mariboru organizirana prva konferenca o zavesti, leta 1995 pa so prizadevanja na področju kognitivne znanosti prvič dobila interdisciplinaren značaj s forumom Vidiki razvoja kognitivne znanosti (prispevki so objavljeni v *Časopisu za kritiko znanosti*). Istega leta se odvije prvi kongres psihologov (okrogla miza o zavesti na Bledu) (Kordeš, Markič (ur.) 2007: 23), Olga Kunst Gnamuš med letoma 1995 in 2002 vodi tri projekte, temelječe na kognitivnem pristopu k jeziku (Będkowska-Kopczyk, Jamnik 2004: 170), leta 1996 pa je ustanovljeno Slovensko društvo za kognitivno znanost: le-to v letih 1995–1997 pripravi več forumov, od leta 1998 na Institutu Jožef Stefan organizira multikonference Informacijska

---

2 To so filozofija, nevroznanost, umetna inteligenca, psihologija, družbeni vidiki kognicije, lingvistika in biofizikalni vidiki (Kordeš, Markič (ur.) 2007: 6), večina teoretikov pa se navezuje na diagram iz poročila fundacije Sloan iz leta 1978, ki kot temeljne discipline kognitivne znanosti opredeli filozofijo, psihologijo, računalništvo (umetno inteligenco), nevroznanost, jezikoslovje in antropologijo (Markič 2011: 14).

družba (te potekajo še danes), leta 2006 pa v Hostlu Celica pripravi interdisciplinarna predavanja. Leta 2003 je ustanovljeno še Slovensko društvo za nevroznanost (Sinapsa), ki leto kasneje pripravi prvi slovenski teden možganov (Kordeš, Markič (ur.) 2007: 25).

2.2 Samostojne publikacije o kognitivni znanosti

Verjetno prvo slovensko delo, ki je v celoti posvečeno vprašanju kognitivne znanosti, je *Vse v enem, eno v vsem: Možgani in duševnost v analizi in sintezi* naravoslovca Mitje Peruša (1995), ki šest let kasneje izda še monografijo *Biomreže, mišljenje in zavest* (Peruš 2001). Od konstitutivnih disciplin kognitivne znanosti prva samostojno publikacijo dobi filozofija, in sicer *Kognitivna znanost: Filozofska vprašanja* filozofinje Olge Markič (2011). To je tudi pričakovano, saj so se o vlogi jezika ter o odnosu med duševnimi in telesnimi procesi sprva spraševali zlasti starogrški filozofi (Kordeš, Markič (ur.) 2007: 12), kar je lahko razlog, da prav filozofi »že od samega začetka sooblikujejo kognitivno znanost in so njen sestavni del« (Markič 2011: 15).

Med samostojnimi publikacijami o kognitivni znanosti omenimo tudi tematsko raznovrstne zbornike mednarodne multikonference Informacijska družba (2017), ki od leta 1998 poteka na Institutu Jožef Stefan. V njih so objavljeni prispevki z več področij in pristopov h kognitivni znanosti, ki so interdisciplinarne narave in poskušajo zapolniti vrzeli v strokovni literaturi na področju raziskovalnih metod, terminologije in usmeritev posameznih disciplin.

2.3 Jezikoslovje kot konstitutivna disciplina kognitivne znanosti

Začetek kognitivne znanosti predstavlja leto 1956. Takrat je izšlo več knjig s področja psihologije, računalništva in jezikoslovja, ki so napovedovale novo raziskovalno področje; v okviru jezikoslovja je Noam Chomsky izdal delo *Three models of language*. Prav Chomsky je kasneje kritiziral behaviorizem in delo ameriškega psihologa Burrhusa Frederica Skinnerja *Verbal behavior* iz leta 1957 ter predlagal nove principe, ki lahko uspešneje vodijo raziskovanja (Markič 2011: 22). Prav v petdesetih letih 20. stoletja so kognitivni pristopi k psihologiji začeli nadomeščati Skinnerjeve, saj je postalo znano, da imamo ljudje metakognitivne sposobnosti, ki jih podgane, ki obvladajo labirint, na primer nimajo (McConachie, Hart (ur.) 2006: 4). Konec sedemdesetih let 20. stoletja se na podlagi postopoma vzpostavljenih interdisciplinarnih povezav izoblikujeta računalniško jezikoslovje in psiholingvistika (Markič 2011: 14).

Jezikoslovja v delu *Vse v enem, eno v vsem* (1995) ni prezrl niti Mitja Peruš. S pomočjo holističnega pristopa pri razumevanju višjih duševnih procesov sekvenčnega tipa se prek govora, razuma in logičnega sklepanja ter navezave na klasično umetno inteligenco dotakne nevrolingvistike (Peruš 1995: 118–120) oziroma znotraj nevropsihologije duševnosti in kognicije ob nevrolingvistiki predstavi tudi kognitivno jezikoslovje (Peruš 2001: 118–120).

Kognitivno jezikoslovje na Slovenskem se je razvilo v dve smeri, ločimo kognitivno pomenoslovje in kognitivno slovnico. Erika Kržišnik (2013, 2014, 2016) in poljska lingvistka Agnieszka Będkowska-Kopczyk (2004) preučujeta kognitivno teorijo metafore na frazeološkem gradivu in jo povezujeta s kulturološkimi vidiki jezika, Ada Vidovič Muha pa obravnava kognitivno (slovarsko) pomenoslovje (2000: 48). Kognitivni pristop k slovnici uveljavljajo Simona Kranjc (1999, 2003) (zlasti v okviru preučevanja otroškega govora) in Olga Kunst Gnamuš (2000) (zlasti v okviru raziskovanja slovnične zgradbe slovenščine) in Agnieszka Będkowska-Kopczyk (2013, 2016) (zlasti v okviru preučevanja glagolsko-samo stalniških konstrukcij s predložnimi zvezami in predpolskih glagolov čustev).

3 Vpeljevanje kognitivne znanosti v slovenistiko

Da je jezik povezan z mišljenjem in kognitivnimi procesi, je v slovenskem jezikoslovju v precejšnji meri sprejeto (Będkowska-Kopczyk, Jamnik 2004: 170). Kljub temu sklepamo, da je slovenistika zaradi še danes osrednje, vodilne in normativne *Slovenske slovnice* (1976) Jožeta Toporišiča mestoma še vedno precej strukturalistično usmerjena. Dejstvo je, da naslonitev le na strukturalistično jezikoslovje ne zadošča pri interdisciplinarnem povezovanju slovenistike in teatrologije, ki se kot znanstveni disciplini dopolnjujeta na področju (odrskega) govora. Pri tem bi bilo učinkoviteje izhajati iz kognitivnega jezikoslovja, ki »jezik obravnava v okviru psihološkega, sociološkega in kulturnega konteksta ter na začetku tretjega tisočletja tudi na Slovenskem ponuja smernice za oblikovanje sodobnega odrskega govora. Sodobni gledališki lektor naj [...] prednostno misli na človeka kot takega, saj se kognitivni procesi vršijo v človekovem umu in so neločljiv del človeškega spoznavanja« (Vrtačnik, Tivadar 2017: 71–72).

Semiotika de Saussurja namreč prezre povezavo med jezikovno rabo in kognitivnim nezavednim; to je sicer pričakovano, saj na začetku 20. stoletja ni bilo veliko védenja o povezavi med kognicijo in jezikoslovjem. Prav zato so po mnenju kognitivistov nekatera de Saussurjeva prepričanja v nasprotju s spoznanjem kognitivne znanosti in jezikoslovja v zadnjih desetletjih, zato pod vprašaj postavljajo

pristope h gledališču in uprizoritvenim študijam, ki temeljijo predvsem na de Saussurjevi semiotiki. Semiotične teorije o tem, kako človek ustvarja pomen, so po mnenju kognitivistov povsem napačne (McConachie, Hart (ur.) 2006: 3). Bruce McConachie (2006: xii) v tem kontekstu navaja:

In the past, the academy viewed several of our current approaches to knowledge as scientific. Psychologists spoke confidently of the science of Freudian psychoanalysis in the 1950s, and many European semioticians indebted to Saussure referred to their trade as scientific in the 1970s. [...] While these and other questionable methods may still yield some valuable insights, we believe it is time to recognize that psychoanalysis and semiology are both based in scientifically outmoded assumptions. [...] Both [Mark Turner and Gilles Fauconnier] developed “conceptual blending” theory, a model of thought processes that many neuroscientists find useful.³

Ameriška profesorica F. Elizabeth Hart poudarja, da sta jezik in diskurz sama po sebi utelešena: »[L]anguage and discourse are *themselves* embodied: They are *cognitively* embodied, arising from the embodied human minds that anchor Merleau-Ponty’s embodied consciousness and, *from* this embodied condition, acquiring the semantic and syntactic structures necessary to facilitate social construction, i.e., communication«⁴ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 31).

Jezikovno sporazumevanje, ki poleg zaznavanja, učenja, pomnjenja in mišljenja sodi med kognitivne procese v ožjem smislu, je bilo sprva v ospredju kognitivističnih raziskav, v zadnjem času pa sta to zlasti področji čustev in zavesti (Markič 2011: 14). Kognitivni psihologi namreč menijo, da so čustva ključna pri gradnji pomena, ne zgolj dobrodošel ali vsiljiv dodatek gledališču in uprizarjanju (McConachie, Hart (ur.) 2006: 5), zavesti, občutki in dejanje/vedenje pa so bistveni tako za igro kot za kognitivno nevroznanost (McConachie, Hart (ur.) 2006: 169).

3 Univerza je v preteklosti dojemala številne naše sedanje pristope kot znanstvene. Psihologi so v petdesetih letih 20. stoletja samozavestno govorili o znanosti freudovske psihoanalize, in številni evropski semiotiki dolgujejo de Saussurju, ki je njihovo stroko obravnaval kot znanstveno v sedemdesetih letih 20. stoletja. [...] Čeprav te in druge vprašljive metode še vedno lahko porodijo nekatere dragocene uvide, menimo, da je čas, da se zavemo, da tako psihoanaliza kot semiologija temeljita na znanstveno zastarelih domnevah. [...] Skupaj [Mark Turner in Gilles Fauconnier] sta razvila teorijo »konceptualne zmesi« – model miselnih procesov, ki se zdi uporaben številnim nevroznanstvenikom.

4 Jezik in diskurz vznikata iz utelešenega človeškega uma, ki je temelj Merleau-Pontyjeve utelešene zavesti; iz tega utelešenega stanja (jezik in diskurz) pridobita potrebne semantične in sintaktične strukture, ki omogočajo družbeno konstrukcijo oziroma sporazumevanje.

4 Vpeljevanje kognitivne znanosti v teatrologijo

Bruce McConachie v zborniku *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn* utemeljuje, zakaj naj bi v teatrologijo vnesli spoznanja kognitivne znanosti: »Cognitive science can offer empirically tested insights that are directly relevant to many of the abiding concerns of theatre and performance studies, including theatricality, audience reception, meaning making, identity formation, the construction of culture, and processes of historical change«⁵ (McConachie, Hart (ur.) 2006: x), poleg tega pa je kognitivna znanost lahko alternativa Lacanovi teoriji in semiotiki de Saussurja (McConachie, Hart (ur.) 2006: xiii).

Strokovne literature o povezavi kognitivne znanosti in teatrologije, zlasti na področju (odrskega) govora, na Slovenskem za zdaj ni, čeprav lahko trdimo, da je kognitivizem teatrologiji imanenten. To zaznavamo v uprizoritvenem procesu, natančneje v režijskih napotkih dramskemu igralcu oziroma v dramaturško-režijskem konceptu posamezne uprizoritve (Vrtačnik, Tivadar 2017: 68). To lahko potrdimo tudi na podlagi ugotovitev več prispevkov že omenjene preliminarne ameriške raziskave (McConachie, Hart (ur.) 2006).

Še najkonkretnije je kognitivni pristop v teatrologiji na Slovenskem za zdaj predstavil hrvaški igralec Marinko Leš (2017) na 20. mednarodni multikonferenci Informacijska družba. V prispevku *What is it like to be a bat/man: consciousness and performance studies*, izhajajočem na podlagi ugotovitev relevantne tuje literature, se sprašuje, kako igralec utelesi realiteto in subjektiviteto nekoga drugega, ter poudari pomen poznavanja delovanja zavesti in kognicije pri dramskem igralcu. Da je področje zavesti znotraj teatrologije ključno, poudarja tudi ameriška profesorica, igralka in režiserka Rhonda Blair:

At the heart of acting is the concept of a complex consciousness that suffuses the entire body, in which voluntary and involuntary processes and behaviors are not cleanly separated from one another. [...] The performances that are most successful are those in which each note, gesture, or word feels fully inhabited and fully connected to the overall flow of the piece.⁶ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 168.)

5 Kognitivna znanost nudi empirično preverjene uvide, ki so neposrednega pomena za težave, ki spremljajo gledališke in uprizoritvene študije, vključujoč teatralnost, recepcijo občinstva, ustvarjanje pomena, izgradnjo identitete, zgrajenost kulture in procese zgodovinskih sprememb.

6 V osrčju igre je pojem kompleksne zavesti, ki prežema vse telo, v katerem prostovoljni in neprostovoljni procesi in vedenje niso jasno ločeni drug od drugega. [...] Najuspešnejše predstave so tiste, v katerih je vsaka opomba, kretnja ali beseda občutena kot popolnoma naseljena in povezana s splošnim tokom besedila.

4.1 Čustva, zavest in govor

4.1.1 Čustva

Če na čustva pogledamo z vidika duševnih procesov, lahko rečemo, da pokrivajo široko in kompleksno področje, pri čemer je treba upoštevati fiziološke in hormonske mehanizme ter motoriko, njihovo delovanje pa zajema več možganskih predelov, povezana so tudi s sporazumevanjem v širšem smislu (Peruš 1995: 100). Rhonda Blair dodaja, da je čustvo sprememba v stanju telesa in strukturah možganov, ki opredeljujejo telo in podpirajo razmišljanje (McConachie, Hart (ur.) 2006: 176). »A primary goal for actors in conventional Western theatre is to make strong, emotionally charged, and specific choices through the process of embracing language and action, leading to compelling characterizations«⁷ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 167). To je bilo v zahodnem gledališču doseženo šele s tehnikami Konstantina Stanislavskega.

In the final incarnations of Stanislavsky's work, the method of physical action and the method of active analysis, the goal is to create an embodied, coherently articulated being; this is done by closely engaging given circumstances (i.e., the facts of the script – “who,” “where,” “when,” “what,” the specific language – and the production), and by manipulating behavior, imagination, attention, emotion, and memory so that the actor is fully engaged.⁸ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 167–168.)

Bruce McConachie in F. Elizabeth Hart (2006: 4–5) pa v okviru čustev omenjata vlogo gledalcev. Večina le-teh se takoj ob začetku predstave zaplete v sočutno opazovanje mimike in kinetike igralcev ter tako ugotavlja, kaj se na odru dogaja:

This is not the same as reading the body as a sign. Rather, it is a mode of cognitive engagement involving mirror neurons in the mind/brain that allow spectators to replicate the emotions of a performer's physical state without experiencing that physical state directly.⁹ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 4–5.)

Z vidika kognitivne znanosti so sočutje in čustveni odzivi za doživljanje gledalca bolj ključni kot dekodiranje znakov, o čemer govorijo semiotiki. Sočutno

7 Prvotni cilj igralcev v konvencionalnem zahodnem gledališču je sprejemanje močnih, čustveno obarvanih in določenih izbir skozi proces sprejemanja jezika in dejanja, ki vodi k privlačnim značajem.

8 V končni izvedbi dela Stanislavskega – pri metodah fizičnega dejanja in dejavne analize – je cilj ustvariti utelešeno, skladno artikulirano bitje; slednje je storjeno na način podrobnega ukvarjanja z danimi okoliščinami (z drugimi besedami, z dejstvi scenarija – »kdo«, »kje«, »kdaj«, »kaj«, določen jezik – in s produkcijo) in z upravljanjem vedenja, domišljije, pozornosti, čustva in spomina, tako da je igralec popolnoma vpleten.

9 Slednje ni enako branju telesa kot znaka. Gre za način spoznavnega dogovora, ki vpleta zrcalne nevrone v umu/ možganih, ki gledalcu omogočajo, da podvoji čustva igralčevega fizičnega stanja, ne da bi to stanje neposredno doživel.

projekcijo so številni v kognitivni znanosti ločili od čustvene identifikacije in izdelali teorijo uma:

ToM advocates now understand simulation, the basic psychological mechanism that deploys empathy, as the major means of interpreting and predicting human behavior and as more important than rational approaches to understand others.¹⁰ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 4–5.)

4.1.2 Zavest

Zavest je duhovna lastnost človeka in širok paralelno distribuiran proces. Lahko se osredotoča na vzorce ali pa je prosta in se je ne da umestiti le v možgane, saj se lahko sklaplja v zavesti roda, naroda, človeštva (Peruš 1995: 121–125). Gre za kompleksno področje, ki še vedno vznemirja nevroznanstvenike, a raziskave na tem področju bodo nujne za teatrologijo, zlasti za nadaljnje razpravljanje o fenomenu igre (Leš 2017: 29–30).

Glede zavesti v teatrologiji Rhonda Blair ob citiranju ameriškega nevroznanstvenika Josepha E. LeDoux-a poudarja naslednje:

Issues of consciousness, feeling, and action/behavior are central to both acting and cognitive neuroscience. Cognitive neuroscience's linkage of "perception, attention, memory, and thinking to underlying mechanisms in the brain" allows us to move beyond binaries splitting body-mind and reason-emotion that have, since at least the time of Descartes, hampered our ability to understand what it is that we do when we act.¹¹ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 169.)

F. Elizabeth Hart pa uporabi izraz »utelešena zavest« francoskega filozofa Merleau-Pontyja, ki smo ga omenili pri jeziku in diskurzu (poglavje 3), saj jezik izvira iz utelešene zavesti.

Merleau-Ponty established the body as the ground of all rationality, stressing [...], the body's dynamic interface with the world outside it. Perception arising from this interface establishes a pre-propositional or pre-reflective realm of consciousness [...]. Of particular importance to Merleau-Ponty's view was his understanding of

10 *Privrženci teorije uma danes vidijo simulacijo – osnovni psihološki mehanizem, ki se poslužuje sočutja – kot glavni način interpretacije in predvidevanja človeškega vedenja ter kot pomembnejšega od razumskih pristopov razumevanja drugih.*

11 *Zavesti, občutki in dejanje/vedenje so bistveni tako za igro kot za kognitivno nevroznanost. Povezava »zaznavanja, pozornosti, spomina in razmišljanja na podlagi temeljnih mehanizmov v možganih« kognitivne nevroznanosti nam omogoča premik onkraj dvojnosti razkola um-telo in razum-čustvo, ki so – vsaj od časov Descartesa – oteževale našo zmožnost razumevanja, kaj počnemo med igro.*

consciousness as embodied, as itself a response to the lived-in body within a lived-in world.¹² (McConachie, Hart (ur.) 2006: 29–30.)

4.1.3 Govor

Mitja Peruš (1995: 112–120) govor analizira z vidika soodvisnosti nevronskega osnov, Olga Markič (2001) pa govora eksplicitneje ne omenja (le pomen jezikoslovja in njegov vpliv na filozofijo). Pomen govora v teatrologiji lahko vrednotimo z vidika zgodovinskega orisa gledališča. Tobin Nellhaus z yalske univerze na podlagi analiziranih razprav o igri navaja, da so v preteklosti večjo vrednost pripisovali kretnji, manj govoru, saj je bila razumljena kot čistejša in veličastnejša, prikazovala je čustva in misli. Govor je posredoval dramsko besedilo, kretnje pa so razkrivale njegovo podbesedilo (McConachie, Hart (ur.) 2006: 79). Nellhaus omeni tudi sporazumevalne okvire, ki so skozi zgodovino gledališča vplivali na uprizoritvene strategije. Kot primer omeni grško tragedijo, ki kaže križanje med tradicionalno, ustno kulturo in literarno kulturo v Atenah, npr. slogovni prekop od standardnih fraz do pogovornega govora in z njim zamenjavo epskega daktila z jambskim verzom (McConachie, Hart (ur.) 2006: 88).

Ker izhajamo iz sodobne kognitivne znanosti, je treba govor povezati s terminom shema podoba, saj tudi le-ta vpliva na govor. Sheme podobe so pojmovne strukture, ki vznikajo iz senzorično-motoričnih in tudi družbenih doživljanj, a ker jim manjkajo podrobnosti, niso povsem razvite, temveč so abstraktni ali ponavljajoči se vzorci (tropi) prostora, časa, snovi in dejanja.

As conceptual substructures, image schemas (and their elaboration into metaphoric imagery) organize and pervade every area of thought, from the nuts and bolts of categorization and grammar, through ordinary perception and idiomatic speech, to the heights of philosophy and ethics.¹³ (McConachie, Hart (ur.) 2006: 76).

---

12 *Merleau-Ponty je telo vzpostavil kot temelj vse razumskosti in poudaril [...] dinamično vmesnost, ki jo telo tvori z zunanjim svetom. Zaznavanje, ki vznikaja iz te vmesnosti, vzpostavlja področje zavesti, ki je pred predpostavkami in pred razmišljanjem. Še posebej pomembno je Merleau-Pontijevo razumevanje zavesti kot utelešene in kot odziv na življenje v telesu in svetu.*

13 *Kot pojmovne podstrukture sheme podobe (in njihova izpolnitev v metaforične podobe) organizirajo in prevevajo vsa področja misli, od osnov kategorizacije in slovnice, običajnega zaznavanja in idiomatičnega govora, do višav filozofije in etike.*

5 Sklep

Od kognitivne revolucije mineva 60 let, od spodbujanja kognitivne znanosti na Slovenskem pa 20 let. Nekateri jezikoslovci ugotavljajo, da je kognitivistična metodologija na Slovenskem dobro poznana in da je dejstvo, da je jezik povezan s kognitivnimi procesi in mišljenjem, sprejeto. O kognitivni znanosti beremo zlasti v okviru filozofije ter informacijskih in naravoslovnih, pa tudi nekaterih humanistično usmerjenih znanosti, le na področju teatrologije (odrskega govora) se razprava na Slovenskem še ni povsem razvila. Dejstvo je, da so kognitivno znanost v Sloveniji spodbudili predvsem tuji vplivi, zlasti iz Združenih držav Amerike, in da so vodilni raziskovalci kognitivno znanost v teatrologijo vnesli šele pred dobrim desetletjem. Prav to je lahko razlog, da v slovenskem jeziku to temo zasledimo le v nekaterih krajših (strokovnih) člankih.

Kognitivna znanost prinaša številne nove metodološke predpostavke, ki jih bo morala v prihodnje sprejeti tudi slovenska teatrologija. Na področju odrskega govora ta proces lahko spodbudi le jezikoslovje kot ena ključnih konstitutivnih disciplin kognitivne znanosti. To sicer ne pomeni, da bi morali strokovni delavci umetniškega ansambla posameznega gledališča postati kognitivni znanstveniki, bo pa za preučevanje gledališke umetnosti, zlasti fenomena (dramske) igre, katere del je tudi (odrski) govor, treba upoštevati spoznanja raziskovalcev možganov in uma. Le na ta način bomo lahko opredeljevali in razumeli sprotno gledališko produkcijo na bolj objektivni način, saj za zdaj lahko o igri, občinstvu in odrskem govoru beremo večinoma le subjektivne, esejistične zapise, ki so področje slovenske teatrologije zaznamovali celotno 20. stoletje, mestoma pa prevladujejo tudi na začetku tretjega tisočletja.

Kognitivna znanost nudi empirično preverljive uvide, ki so pomembni za težave, ki zadevajo gledališke in uprizoritvene študije. Te težave so med drugim tudi ustvarjanje pomena in grajenje identitete, a le ustrezno strokovno podkovan gledališki lektor lahko v uprizoritvenem procesu podaja relevantne in ključne napotke: z razumevanjem spoznanj kognitivnega jezikoslovja in nevrolingvistike ter področja čustev in zavesti lahko dramskemu igralcu z jeziko(slo)vnimi intervencijami dopolnjuje sheme podobe in s tem izoblikuje odrski govor dramske osebe, ki temelji na sodobni jezikovni zavesti in najnovejših spoznanjih kognitivne znanosti. Ker je jezik spoznavno utelešen, ker vznikla iz utelešenega človeškega uma, se mora gledališki lektor v ustvarjalnem procesu navezovati na uprizoritveni koncept in na podlagi tega predlagati govorno podobo nastajajoče uprizoritve. Prav na podlagi dejstva o utelešenosti jezika mora biti odrski govor oblikovan tudi glede na druge, neverbalne elemente uprizoritve.

Naravoslovec Mitja Peruš je s svojima monografijama na področju kognitivne znanosti opravil pionirsko delo na Slovenskem. Njegova spoznanja bi lahko uporabili tudi jezikoslovci in teatrologi ter jih aplicirali na svoja, strokovno specifična področja, med katerimi je tudi odrski govor. To bi spodbudilo razvoj nove, kognitivistične terminologije v teatrologiji na področju odrskega govora, potrdilo posamezne intuitivne zamisli teatrologov in gledaliških ustvarjalcev ter strokovnjake spodbudilo k pisanju novih znanstvenih publikacij, na primer *Kognitivna znanost: slovenistična/teatrološka vprašanja*.

Literatura

- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: Kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2013: Emotions that move around and up: a cognitive analysis of Slovene verbal idioms formed by prefixed verbs. Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 69–79.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2016: Začutiti in občutiti: kognitivna analiza pomensko-skladenjskih lastnosti dveh predponskih tvorjenk iz glagola čutiti. Kržišnik, Erika, Hladnik, Miran (ur.): *Toporišičeva obdobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 41–48.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, Jamnik, Tatjana, 2004: Razvoj kognitivističnega znanstvenega diskurza na Poljskem in v Sloveniji. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovno-zvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 165–178.
- Kordeš, Urban, Markič, Olga (ur.), 2007: *Kognitivna znanost v Ljubljani: Možnosti za študij in raziskovalno delo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kranjc, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kranjc, Simona, 2003: Izražanje prostora v govorjenih besedilih otrok. *Slavistična revija 51/ posebna številka*. 181–190.
- Kržišnik, Erika, 2013: Voda kot izhodiščna domena v slovenskih frazemih. Andraš, Zoltan Fedoszov, Oleg, Janurik, Szabolcs (ur.): *»Voda« v slavjanskoj frazeologiji i paremiologiji; A víz a szláv frazeológiában és paremiológiában; Water in Slavonic phraseology and paremiology: kollektivnaja monografija*. Budimpešta: Tinta. 356–361.
- Kržišnik, Erika, 2014: Izražanje prostora v slovenski frazeologiji. *Slavistična revija 62/3*. 375–384.

- Kržišnik, Erika, 2016: Neproostorski prostori v slovenski frazeologiji. Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 73–86, 495–496.
- Kunst Gnamuš, Olga, 2000: Novi pogledi na zgradbo stavka in sporazumevanje. Jan, Zoltan (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 91–99.
- Leš, Marinko, 2017: What is it like to be a bat/man: consciousness and performance studies. Markič, Olga, Strle, Toma, Kolenik, Tine, Kordeš, Urban, Gams, Matjaž (ur.): *Informacijska družba – IS 2017 (zvezek B): Kognitivna znanost*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 29–31.
- Markič, Olga, 2011: *Kognitivna znanost: Filozofska vprašanja*. Maribor: Aristej (zbirka Dialogi, XI. letnik).
- McConachie, Bruce, Hart, F. Elizabeth (ur.), 2006: *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn*. New York: Palgrave.
- Peruš, Mitja, 1995: *Vse v enem, eno v vsem: Možgani in duševnost v analizi in sintezi*. Ljubljana: DZS.
- Peruš, Mitja, 2001: *Biomreže, mišljenje in zavest*. Maribor: Satjam.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vrtačnik, Martin, Tivadar, Hotimir, 2017: Sodobni pristop k jezikovnemu svetovanju v gledališču na Slovenskem. *Slavia Centralis* 10/1. 61–75.
- Zborniki mednarodne multikonference *Informacijska družba*: <<https://is.ijs.si/?lang=sl>>. (Dostop 30. 10. 2017.)

Ivana Zajc

Logatec

zajcivana@gmail.com

Posebnosti didaskalij v Grumovi drami *Dogodek v mestu Gogi*

V prispevku problematiziram binarne opredelitve didaskalij, ki te delijo le na tradicionalne in subverzivne. V besedilu Slavka Gruma *Dogodek v mestu Gogi* (1930) didaskalijske ohranjajo nekatere tradicionalne poteze oz. ne vsebujejo skrajnih subverzij, ampak le določene manjše odmike od tradicionalnih didaskalij. Med temi sta zmanjšana vloga didaskalij kot navodil za uprizoritev in poudarjena estetska funkcija. Nekateri tipi subverzij konvencij didaskalij v *Dogodku v mestu Gogi* oblikujejo vtis antropomorfne subjektivne zavesti, ki interpretira dogajanje v dialogih. Subjektivni pogled na dramsko dogajanje v didaskalijah je ključen za interpretacijo celotnega teksta.

Ključne besede: Slavko Grum, *Dogodek v mestu Gogi*, dramatika, didaskalijske, naratologija drame, utelešenost

The Characteristics of the Stage Directions in Grum's Dramatic Work *Dogodek v mestu Gogi*

In the paper I criticize the binary definitions that differ only the traditional stage directions from the subversive stage directions. In the text *Dogodek v mestu Gogi* (1930) the stage directions maintain some traditional properties and do not contain extreme subversions, but rather subtle departures from traditional attributes of the stage directions. Among these, the reduced role of the stage directions as the instruction for the performance and their emphasized aesthetic function. Some types of subversions of the conventions of the stage directions in *Dogodek v mestu Gogi* give the impression of an anthropomorphic subjective consciousness, which interprets the events in the dialogues. A subjective view of the dramatic action in the stage directions is crucial for the interpretation of the whole text.

Keywords: Slavko Grum, *The event in the City of Goga*, drama, stage directions, narratology of drama, embodiment

1 Uvod

V prispevku¹ problematiziram dihotomno razumevanje Ingardnove razločitve dramskega teksta na glavno besedilo (dialogi) in stransko besedilo (didaskalijske), ki je glavnemu podrejeno in ima vlogo navodil za uprizoritev (1984: 79). Utemeljim, zakaj didaskalijske v drami Slavka Gruma *Dogodek v mestu Gogi* (1930)

1 Članek je nastal ob podpori Univerzitetne ustanove ing. Lenarčič Milana.

nimajo le vloge navodil za uprizoritev, ampak so dialogom enakovredne, ker so pomembne za celostno interpretacijo besedila (prim. Suchy 1991: 77; Ceynowa 1981: 200–202).

V članku najprej izpostavim opredelitev didaskalij, ki zajame različne tipe kršenja pravil tradicionalnih didaskalij. Nadalje analiziram specifične didaskalij v obravnavani drami. Ugotavljam, ali so didaskalije v *Dogodku v mestu Gogi* prevzele skrajne subverzije konvencij, ki so se v dramatiki 20. stoletja pojavile v času Grumovega ustvarjanja. Zatem se natančneje posvetim jeziku v Grumovih didaskalijah: izpostavim njihov odmik od funkcije navodil za uprizoritev ter njihov poudarek na estetski funkciji.

V prispevku dokazujem naslednjo tezo: sporočevalec v didaskalijah *Dogodka v mestu Gogi* kaže lastnosti utelešene subjektivne zavesti. Navedem primere tistih subverzij didaskalij, ki v povezavi s pripovedno funkcijo oblikujejo to zavest. Dokažem, da so tako oblikovane didaskalije ključne za interpretacijo dramskega besedila kot celote.

2 Drama *Dogodek v mestu Gogi*

Dramsko besedilo *Dogodek v mestu Gogi* slovenskega dramatika in pisatelja Slavka Gruma (1901–1949) je kratka dvodejanka. Delo je prvič izšlo v *Ljubljanskem zvonu* leta 1930. Grum je dramo istega leta izdal tudi v knjižni obliki, in sicer v samozaložbi. Še pred izidom je prejela drugo nagrado na dramskem tekmovanju v Beogradu, vendar je kljub temu leta 1929 v ljubljanskem Slovenskem narodnem gledališču Drami niso želeli uprizoriti. Prvi gledališki uprizoritvi besedila sta se zvrstila maja 1931 v Slovenskem narodnem gledališču Drami v Mariboru in dober mesec pozneje v Slovenskem narodnem gledališču Drami v Ljubljani. Delo je tekom 20. stoletja v slovenskih institucionalnih gledališčih doživelo devet uprizoritev. Priljubljeno je tudi v 21. stoletju, nazadnje so ga uprizorili v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu v sezoni 2015/2016 v režiji Igorja Pisona, v isti sezoni pa tudi na Češkem v gledališču Malé divadlo Liberec v režiji Uroša Trefalta.

Drama v dveh dejanjih govori o mestu Goga, ki ga navdaja groteskna atmosfera. Njegovi prebivalci nenehno čakajo na dogodek, ki pa se nikoli ne zgodi. Liki so čustveno in spolno paralizirani posamezniki, ki niso zmožni spremembe svojega položaja. V to okolje se vrne Hana, hči bogatega trgovca Vajde, ki jo je v mlajših letih spolno zlorabljal hišni hlapec Prelih. Njen odhod iz Goge je bil poskus bega iz problematičnega okolja, vendar se ob njeni vrnitvi izkaže, da se Prelihov odnos

do nje ni spremenil. Hana svojega napadalca rani do nezavesti in misli, da ga je ubila, vendar se na koncu izkaže, da se to ni zgodilo. V drami nastopajo tudi mnogi stranski liki, ki jih združujeta pasivnost in potlačena spolnost. V didaskalijah je opisana vertikalna postavitev odra. Grum je navdih za slednjo dobil pri predstavi *Salome* ruskega avantgardnega režiserja Alexandra Tairova, ki je s svojim Kamernim gledališčem gostoval na Dunaju. V intervjuju za *Slovenski narod* iz leta 1929 Grum (1976: 427) občuduje Tairovo sceno. Lado Kralj v članku *Od Preglja do Gruma (Slovenska ekspresionistična dramatika)* razpravlja o Tairovem vplivu na Gruma, ki po njegovem mnenju obsega vertikalno konstrukcijo odra, prvine pantomime, marionetnega gibanja in v manjši meri klovnovskega burkaštva ter simultano oz. fragmentarno dramsko tehniko (Kralj 1999: 18). Grum si je zamislil podobo mestnih hiš, pri katerih je sprednja stena ponekod odkrita, kar omogoča simultano dramsko dogajanje. Stranski liki so npr.: pesnik Klikot, ki je zaljubljen v Hano in ji piše pesmi, pomaga pa ji tudi v trenutku nemoči, ko Hana misli, da je umorila Preliha; Afra in Tarbula sta sestri, mestni opravljalnici, ki frustracije nad lastnim življenjem sproščata s kontrolo nad prebivalci Goge; Teobald je grbavec, ki ga obseda neuresničena želja, da bi bil gledališki igralec. Podoben motiv nemoči za spremembe najdemo npr. v Grumovem zapisu *Lastni portret*, ki je v *Ljubljanskem zvonu* izšel leta 1930. Ekspresionistično naravo dramskega besedila *Dogodek v mestu Gogi* in njegov poudarek na grotesknosti je opisal že Grumov sodobnik, ki je v svoji drami sicer nenaklonjeni kritiki² v *Domu in svetu* zapisal: »[i]n ta svet nagonske podzavesti je mogel avtor kot estetični oblikovalec pokazati le v prividu kot projekciji notranjosti navzven. Tu nam je iskati kali, iz katerih je pognal pisateljev groteskni slog« (Vodnik 1930: 324).

3 Didaskalije kot del dramskega besedila: različni nivoji subverzij

V opredelitvah didaskalij³ je pogosta njihova razdelitev na dva tipa. Navajam nekaj temeljnih lastnosti vsakega od tipov didaskalij:

- tradicionalne didaskalije: so navodila za odsko uprizoritev dramskega besedila, podajajo okoliščine dogajanja v dialogih oz. odgovarjajo na vprašanja: kdo in kje (Ubersfeld 2002: 26), sporočevalec je avtor (Ubersfeld 2002: 186), v tekstu so tipografsko bodisi ločene z oklepaji bodisi

2 Motila sta ga groteskno, sanjsko vzdrušje in odmik od realizma.

3 Didaskalije pomeni grško podajati informacije o določeni upodobitvi (De Min 2013: 1). Sopomenke izrazu didaskalije so odski napotki, odrske, režijske oz. scenske opombe. V pričujočem prispevku uporabljam izraz didaskalije, ki je tudi sicer razširjen v znanstveni literaturi, pri konkretnih didaskalijah pa prepoznavam različne stopnje subverzij njihovih posameznih lastnosti.

izpisane ležeče oz. v levem stolpcu, če so dialogi v desnem (Gallèpe 2007: 35);

- subverzivne didaskalije oz. didaskalije, ki kršijo ustaljene lastnosti didaskalij: vdrejo v dramsko besedilo, ga »preplavijo in prekrijejo (Beckett, Handke)« (Pavis 1997: 496), poudarijo pripovedno funkcijo, vsebujejo opise in komentarje (Thomasseau 2007: 253–254), onemogočajo sprejemnikovo življenje v dramske like in so neuprizorljive (Aston in Savona 1991: 92–94).

Prehod od enega tipa didaskalij na drugega v literarni zgodovini ni bil hipen.⁴ Zgornja razdelitev lahko učinkovito opiše le skrajne tipe didaskalij, npr. popolnoma tradicionalna dramska dela. Opisana binarna opozicija je pri besedilih, kot je Grumov *Dogodek v mestu Gogi*, neučinkovita. Posamezna dramska besedila lahko namreč vsebujejo različne kombinacije tradicionalnih in sodobnih lastnosti didaskalij. Po drugi strani so subverzije didaskalij lahko tudi manj izrazite oz. od konvencij ne odstopajo v skrajni meri.⁵

Uveljavljeni raziskovalec didaskalij Thierry Gallèpe se je binarnosti izognil tako, da je začrtal pare lastnosti didaskalij. Didaskalije posamezne drame so bodisi bližje eni bodisi drugi od skrajnih lastnosti; stopnje subverzije so lahko različne. Didaskalije so lahko subverzivne v eni izmed kategorij, v drugi pa so tradicionalne. Nekatere osrednje lastnosti, ki jih navaja Gallèpe, so naslednje:

- didaskalije se na eni strani nanašajo na uprizoritev (so avtorjeva navodila), na drugi strani pa na fiksijsko dramsko dogajanje;
- didaskalije združujejo različne vloge:
  - pozivna funkcija (tj. neposredna navodila za uprizoritev),
  - opisna funkcija,
  - pripovedna funkcija;
- didaskalije so razpete med estetskim (učinkujejo na bralca, ki z njihovo pomočjo opomenja besedilo) in funkcionalnim (so napotek za odrsko izvedbo teksta) (Gallèpe 2007: 24–38).

---

4 Za pregled zgodovinskih oblik didaskalij in njihovih tipologij glej (Zajc 2017).

5 Primer skrajnega odstopanja od konvencije, da so didaskalije praktični napotki za uprizoritev, so neuprizorljive didaskalije v besedilih Stefana Bennija, ki opisujejo denimo leteče predmete.

4 Specifike didaskalij v *Dogodku v mestu Gogi*

Didaskalije v Grumovem *Dogodku v mestu Gogi* so obsežne, najboljšežnejši razdelki v drami so v uvodnem delu besedila z naslovom *Scena* in na začetku vsakega od dveh dejanj, pa tudi med samimi dialogi. Kršenje tradicionalnih konvencij didaskalij v drami *Dogodek v mestu Gogi* poteka na več ravneh, nekatere njihove lastnosti pa so konvencionalne. Daljši sklopi didaskalij kažejo večje odmike od tradicionalnih didaskalij, medtem ko krajši sprotni zapisi v oklepajih ob replikah ohranjajo konvencionalno podobo odrskih zapiskov, npr. zaznamujejo način govora – »(šepetaje)« (Grum 1930: 205), osnovne premike likov – »(povesi obraz)« (Grum 1930: 206), dejanja dramskih oseb – »(Za hip zapre oči, premaga jo utrujenost, počiva; se nenadoma vzpne kvišku, mu poljubi roko.)« (Grum 1930: 206), njihova čustva – »(srdita nad bojazljivcem, a sama vsa trda od strahu)« (Grum 1930: 206).

Grum je obdobje zrelega ustvarjanja dosegel med letoma 1925 in 1929. Deloval je v času, ko se je v svetovni dramatikii začinjala t. i. tretja razvojna faza didaskalij (Aston in Savona 1991: 92–94) vzporedno z razvojem dramske forme, vendar v svoji dramatikii ni prevzel vseh njenih vplivov, posebej ne najbolj skrajnih subverzij didaskalij. Tretja in zadnja faza razvoja didaskalij se začne z inovacijami Meyerholda, Piscatorja in Brechta v 20. ter zgodnjih 30. letih 20. stoletja. Npr. za to fazo reprezentativno Pirandellovo delo *Šest likov išče avtorja* (*Sei personaggi in cerca d'autore*) je nastalo leta 1921. Temeljna lastnost tega tipa dramatike je, da so v ospredju dramski in gledališki načini reprezentacije, poudarek je na kritični distanci med uprizoritvijo ter gledalcem. Besedila (pa tudi uprizoritve) stremijo k temu, da se gledalci z liki ne bi pasivno identificirali, ampak bi imeli v gledališču kot posamezniki dejavno vlogo (Aston in Savona 1991: 92–94). Primerjava Grumovih didaskalij z didaskalijami dramatike tega tipa pokaže, da didaskalije v *Dogodku v mestu Gogi* ne zavračajo tega, da se bralci (oz. gledalci) vživijo v dogajanje in like. Zadnjo razvojno fazo določajo tudi neuprizorljive didaskalije kot skrajna subverzija navodil za uprizoritev. Vlogo didaskalij kot odrskih napotkov Grumov *Dogodek v mestu Gogi* v določeni meri preseže, kar analiziram v nadaljevanju.

5.1 Odmik od vloge didaskalij kot odrskih napotkov

Po Gallèpu (2007: 24) se didaskalije na eni strani nanašajo na uprizoritev (so avtorjeva navodila), na drugi strani pa na fiksijsko dramsko dogajanje. Didaskalije

v delu *Dogodek v mestu Gogi* so po vsebini natančne in polne detajlov,⁶ kar izpostavlja pomen gledališke režije in vloge didaskalij kot uprizoritvenih napotkov, vendar se po drugi strani od te tradicionalne funkcije tudi oddaljijo. Didaskalije v obravnavani drami dajejo velik poudarek vizualni predstavi kraja dogajanja – mestu Goga, in sicer vertikalno razporejenim sobam v mestnih hišah, pri čemer posamezni prostori nimajo stene. Odrska postavitvev ni opisana »tehnično«, didaskalije niso navodila za uprizoritev (ne nanašajo se na rekvizite, scenske elemente ipd., ampak na fikcijski svet): »*Stare in obrabljene hiše, povsem pošev nagnjene nad cesto. Zelo malo ljudi še mora biti po hišah, iz večine so že opustili življenje. V kaki sobi gotovo visi obešenec, že ves zaprašen in orumenel, predmeti so ga tekom časa docela sprejeli medse*« (Grum 1930: 17). Podoba mesta in predmeti v njem so neposredno povezani z lastnostmi prebivalcev Goge, zunanost je odsev stanja meščanov:

Obsežno, mrtvo poslopje, kakor zapuščena graščina, naproti dve, tri hiše, polne sob in usodnosti. Stanovalci teh sob ne hodijo mnogo na prosto [...]. Kakor prilepljeni so med ogledali, stenskimi slikami, omarami« (Grum 1930: 17); »*Klikot se obrne od okna in, ko mu pade pogled na zanko na steni, z obema rokama zakrije oči. [...] Živahnostjo si pripravi papir za pisanje, sede za mizo nasproti zanke in začne hlastno pisati, dvigajoč od časa do časa pogled k mrtvaški vrvi. Dobil je snov za novelo.*« (Grum 1930: 211.)

Didaskalije se od vloge navodil za uprizoritev oddaljijo tudi s tem, da vsebujejo opis fikcijskih dramskih likov in ne opis tega, kako jih igralci prikažejo (npr. s kostumi, mimiko):

Po ulici prideta oče Kvirin in birič Kaps. Kvirin debelušen, zaripel možic, pod pazduho nosi fagot. Birič nezaslišano dolg in mršav, se z rokami tiplje ob strehah. Igra trombo. Nikdar se ne smeje, filozof. (Grum 1930: 79.)

5.2 Poudarek na estetski funkciji didaskalij

Odmik od funkcije didaskalij, da so navodila za uprizoritev, je tudi njihova estetska funkcija (Katnić-Bakaršić 2013: 167). Primer estetsko oblikovanega jezika v didaskalijah z mnogimi okrasnimi pridevniki je naslednji: »*Hana dvigne tresočee roke, kot darujočo čašo mu jih nese k ustom, Prelih se pogoltno zaje vanje; z jemajočimi, slizkimi prsti se poljšča njenega telesa, jo poljubuje, ona mu obvisi v rokah kot neživ lik*« (Grum 1930: 75), primer estetsko oblikovanega jezika v

6 Npr.: »*On ne vidi iz svojega okna v globino Hanine sobe, recimo sedaj Preliha, ki stoji tam, razloči le sence postav, ki vstajajo na zastorih*« (Grum 1930: 136).

didaskalijah s komparacijo je naslednji: »Vse prizorišče dojmi groteskno in neistinito kakor hišice in figurine v sejmski streljarni« (Grum 1930: 18). Estetska vloga didaskalij je namenjena bralcu drame (prim. De Min 2013: 27–28), zaradi nje je besedilo *Dogodek v mestu Gogi* namenjeno tudi zgolj branju. Navajam primer estetiziranega opisa znotraj didaskalij, ki so namenjene tudi izkušnji bralca drame: »Večer, po ozračju se nosi drobna, trzajoča pesem flavte. Sobe, ki jih baše mrak, beline rok, obrazov« (Grum 1930: 18). Estetska funkcija Grumovih didaskalij je v vlogi oblikovanja atmosfere v besedilu.⁷ Kot ugotavlja Petitjean (2012: 19), tovrstni primeri didaskalij sicer niso navodilo za uprizoritev, ampak so namenjeni bralcem, vendar po drugi strani uprizoritelja usmerjajo v to, da ugledališčenje besedila upošteva atmosfero, ki jo ustvarjajo didaskalije.

5.3 Sporočevalec v didaskalijah

V tradicionalnih didaskalijah sporočevalec (tj. dramatik) ne razkriva lastnih subjektivnih pogledov na dogajanje v dialogih, saj podaja le gole informacije o uprizoritvi. Didaskalije v *Dogodku v mestu Gogi* se od tradicionalnih razlikujejo po tem, da se v njih deloma odraža sporočevalčeva subjektiviteta. Ne gre sicer za skrajn primer,⁸ vendar določeni elementi besedila krepijo občutek, da didaskalije izraža nek subjekt oz. da so informacije v didaskalijah posredovane skozi njegovo doživljanje. To tezo bom v nadaljevanju dokazovala na podlagi naslednjih kazalnikov: utelešenost sporočevalca, omajana vsevednost sporočevalca, izvorni opisi in primere, pripovedna funkcija.

Da branje književnosti od posameznika terja osebno vpletenost, Monika Fludernik (1996: 48–50 v Herman 2008: 256) v svoji monografiji *Towards a »natural« narrative* utemeljuje na podlagi razlike med poročilom oz. kroniko in literarnim delom:⁹ pri slednjem so dogodki predstavljeni z vidika neke utelešene osebe oz. zavesti, če to ni prisotno, bralec besedila ne sprejema kot literarnega. Odziv na tujo zavest v književnem besedilu je pomemben del izkušnje branja književnosti. Fludernikova v prispevku *Narrative and drama* tudi za primer dramskega besedila opozarja, da je temelj pripovedovanja določena utelešena subjektivna zavest (Fludernik 2008: 360). Slednja od bralca terja osebno, čustveno in doživljajsko

7 Atmosferičnost je poudarjena tudi v avtorjevih črticah: *Podgane, Mansarda, Zločin v predmestju, Vrata, Deklica v pledu*.

8 V teh primerih besedilo didaskalij izreka izrazito poudarjena subjektiviteta, ki je lahko avtor sam (primer je besedilo Simone Semenič: *tisočdevetstoenainosemdeset*) ali eden od likov (primer je besedilo Simone Semenič: *medtem ko skoraj rečem še ali prilika o vladarju in modrosti*).

9 Fludernikova se na tem mestu osredotoči predvsem na pripovedna literarna besedila.

udeležbo v prebranem. V tradicionalnih didaskalijah ta subjektivna zavest ni prisotna, pojavi pa se lahko s subverzijami konvencij.

V nadaljevanju dokazujem, da so didaskalije v *Dogodku v mestu Gogi* mestoma podane z vidika utelešene subjektivne zavesti. Pri tem sta ključni lastnosti didaskalij, ki sem ju opisala zgoraj: odmik od navodil za uprizoritev in poudarek na estetski funkciji. Subjektivna zavest sporočevalca v didaskalijah *Dogodka v mestu Gogi* ni poudarjena izrazito, ampak je prisotna le v določenih elementih, ki jih navajam v nadaljevanju.

5.3.1 Uteleženo zaznavanje

Eden od elementov v didaskalijah *Dogodka v mestu Gogi*, ki v njih oblikuje občutek subjektivne zavesti, je poudarek na utelešenem zaznavanju. Ključna zaznava je pogled, nosilec pogleda je subjekt didaskalij, ki opazuje dogajanje v dialogih. Primer je raba glagola »videti« in sopomenskih glagolov: »*Natanko se vidi, da nihče ni spal*« (Grum 1930: 142); »*Videti je Afro, hitečo iz svojega stanovanja preko ceste v hišo poleg*« (Grum 1930: 143); »*vidi se mu, da je bojzljivec in bo opravil delo le s skrajnim samozatajevanjem*«; »*Vidi se, kako stopi iz hiše in tovari truplo čez cesto*« (Grum 1930: 207). »*Kdaj pa kdaj je opaziti v nadaljnjem skozi odprtino vrat, da se prestopita po sobi njuni postavi [...]*« (Grum 1930: 22) [vsi poudarki: I. Z.]. Opisi mesta Goga so podani skozi oči fiktivnih gledalcev, sledimo njihovemu pogledu: »*nekaterih sobah ni prednjih sten in je tako pogled vanje občinstvu popolnoma svoboden. [...] V stavbi poleg te prebivalci stlačeni v izbe druga vrh drugo; v pritličju Gapit, nad njim neka starka, in v drugem, najvišje, grbavec Teobald*« (Grum 1930: 17).

Pogosto izhodišče izjavljanja didaskalij v *Dogodku v mestu Gogi* je torej opazovanje dogajanja, kar predpostavlja utelešeni subjekt. Posredovanje informacij v didaskalijah poteka skozi zavest subjekta, ki jih izjavlja. Vendar ta subjektiviteta ni poudarjena, saj glagoli niso v prvi osebi, ampak je pogled izražen v splošni obliki (v smislu »kaj je mogoče videti/opaziti«). Drugi pojav utelešenosti zaznavanja v didaskalijah je dejstvo, da sporočevalec navaja občutke oz. čustva, ki jih sproža dramsko dogajanje: »*V kletni izbi stanovalca ni doma, za mizo sedi le lutka. Se ne ve, da ni živo bitje, njena negibnost povzročča tesnobo*« (Grum 1930: 18) [vsi poudarki: I. Z.]. Tudi v tem primeru je subjektiviteta sporočevalca zgolj implicirana, doživljanje dogajanja je izraženo v splošni obliki.

5.3.2 Vsevednost v didaskalijah

Tradicionalno je pozicija sporočevalca v didaskalijah »vsevedna«, saj popolnoma obvladuje dogajanje v dramskem besedilu. Tradicionalne didaskalije so vsemogočen, vseprisoten vodnik brez obraza in brez glasu (Gegić 2008: 21). Ta lastnost didaskalij je povezana s konvencijo, da v njih govori avtorski glas (Ubersfeld 2002: 26), ki kot oblikovalec dramo določa z vseh njenih vidikov.¹⁰ V didaskalijah *Dogodka v mestu Gogi* je vsevednost sicer prisotna, vendar je ponekod zmanjšana in izgubi zanesljivost.¹¹ Konvencija, da je avtorski glas v didaskalijah vseveden, je v tem primeru kršena. Sporočevalec v didaskalijah občasno npr. ni popolnoma prepričan o tem, kaj se dogaja med liki, vendar o tem sklepa oz. ugiba glede na svoja opazanja: »*Stare in obrabljene hiše, povsem pošev nagnjene nad cesto. Zelo malo ljudi še mora biti po hišah, iz večine so že opustili življenje. V kaki sobi gotovo visi obešenec, že ves zaprašen in orumenel, predmeti so ga tekom časa docela sprejeli medse*« (Grum 1930: 17) [vsi poudarki: I. Z.]. Nava- jam še dva podobna primera:

Starka v nadstropju više ždi popolnoma negibna v naslanjaču in je po vsem videzu že umrla. Najbrže noče, da bi vedeli, da je že umrla in se je pritajila, kakor da spi. Grbavec Teobald venomer čita in deklamira drame, njegov sen je gledališki igralec – najbrže, ker ima pokvarjen hrbet. (Grum 1930: 17–18.);

Pri tem preoblačenju se stoprav vidi, da Gizela ni živ stvor. Njeno perilo je izredno okusno in do potankosti popolno. Čudaški ljubimec je morebiti stradal, da je nabavil to toaleta, mesece dolgo je mogoče postajal pred izložbami ter se veselil na ta hip preoblačenja. (Grum 1930: 23.)

Sporočevalec v didaskalijah je omejen na lastne zaznave, včasih pa predvideva, kaj vedo oz. kako mesto Goga doživljajo (potencialni) gledalci. V naslednjem primeru glas v didaskalijah navaja, kaj se glede na dramsko dogajanje sprašujejo gledalci: »*Zdajci blisne luč v sobi mirne starke, ki je bila vse doslej zabasana s temo, in žena v njej ves čas povsem negibna — lutka, mrlič?*« (Grum 1930: 143). Mestoma zmanjšana vsevednost sporočevalca v didaskalijah daje vtis

10 Analogna lastnost v pripovednih besedilih je avktorialnost (Stanzel) oz. avtoritativnost (Booth) pripovedovalca. Kot zapiše Alojzija Zupan Sosič (2014: 56), je avktorialni pripovedovalec značilen za starejše romaneskne tradicije (npr. Thackeryjev *Semenj ničevosti* in Jurčičev *Deseti brat*) in ima pregled nad celotnim dogajanjem, saj njegov zorni kot obseže vsa ozadja, misli in čustva likov, prav tako je časovno in prostorsko neomejen. Avktorialni pripovedovalec suvereno bdi nad pripovedjo in se meša vanjo s časovnimi pogledi nazaj ali naprej. Poleg tega vsevednost avktorialnega pripovedovalca prepričuje bralce, naj »počivajo«, saj bodo ob primernem času izvedeli vse, ker pripovedovalec nadzira in vodi dogajanje.

11 O nezanesljivi pripovedi v dramatik, ki je razmeroma neraziskano področje, pišejo: Ansgar Nünning in Roy Sommer (2008: 343), Brian Richardson (1988: 194).

antropomorfnega sporočevalca, katerega pripoved sloni na njegovih utelešenih zaznavah.

5.3.3 Opisi in primere

Kršitev ustaljenih lastnosti didaskalij so tudi obsežnejši opisi dogajanja v replikah, ki so povezani z estetsko funkcijo didaskalij in so neuprizorljivi. Opisi dogajanja v drami *Dogodek v mestu Gogi* so podani skozi zavest, ki na subjektiven način doživlja dogodke v dialogih. To je subverzija, saj v tradicionalnih didaskalijah sporočevalec ne podaja lastnega doživljanja dogajanja v drami. Opisi v didaskalijah, ki so polni izvernih primer, kažejo na subjektivnost sporočevalca. Imajo namreč edinstven pomen in nastanejo, ko določena zavest doživlja nekaj, kar jo spomni na nekaj drugega. Izvirna povezava dveh delov primere implicira delovanje antropomorfnega opazovalca, ki gleda in doživlja dogajanje. Navajam tovrstne izvirne primere: »*Kakor bi se vračala od nekod daleč, kakor bi prihajala iz kake brezdanje teme, jo slepi svetloba*« (Grum 1930: 142); »*Vse prizorišče dojmi groteskno in neistinito, kakor hišice in figurine v sejmski streljarni*« (Grum 1930: 18); »*so pa kot mrtve lutke porazstavljene po sobah*« (Grum 1930: 22); »*jo stresa, kot bi jo hotela prebuditi iz nezavesti*« (Grum 1930: 26); »*kot v katalepsiji odtrga korak od tal*« (Grum 1930: 75); »*ona mu obvisi v rokah kot neživ lik*« (Grum 1930: 75).

6 Pomen didaskalij za interpretacijo drame *Dogodek v mestu Gogi*

V drami *Dogodek v mestu Gogi* je poudarjena pripovedna funkcija didaskalij, primer za to so dialoški deli znotraj njih. Ta pojav Petitjean (2012: 21) imenuje dialogizacija didaskalij in je po njegovem mnenju eden od pokazateljev njihove pripovedne funkcije: »*Ko se Afra vrne v svojo sobo, ne napravi luči, temveč, ker Tarbula na vprašanje "Spiš?" ne odgovori, molče leže*« (Grum 1930: 145). Pripoved je torej v didaskalijah poudarjena do te mere, da posreduje tudi dialoške dele besedila, ki so postavljeni v okvir didaskalij.

S poudarjeno pripovedno funkcijo v didaskalijah se pogosto povezuje interpretativna intervencija. Tovrstne didaskalije intenzivneje kot tradicionalne usmerjajo bralčevo interpretacijo (De Min 2013: 27–28), posebej ker dogajanje komentirajo. Komentator v *Dogodku v mestu Gogi* je sporočevalec v didaskalijah, ki – kot sem pokazala v prejšnjih poglavjih – kaže poteze utelešene subjektivitete in s subtilnimi znaki izraža lasten pogled na dogajanje v dialogih.

Zakaj je subjektivna zavest za interpretacijo drame *Dogodek v mestu Gogi* kot celoto ključna? Liki so v dialogih omejeni na lastni pasivni in groteskni svet mesta Goge, ne zavedajo se stanja, v katerem živijo, ne zavedajo se bede lastne apatičnosti in je ne problematizirajo. Do njihove perspektive je deloma kritična Hana s svojim poskusom spremembe, ki pa ji ne uspe. Šele pogled sporočevalca v didaskalijah z distance prebivalce mesta Goga označi kot groteskne in na subtilen način problematizira njihov način življenja. Ta ključen kritični zorni kot se uveljavi v didaskalijah, ki tako presegajo omejitve tradicionalnih konvencij. Didaskalije v *Dogodku v mestu Gogi* tako niso več stranski zapiski o praktičnih vidikih uprizoritve, ampak so ključne za interpretacijo celotnega besedila, zato so enakovredne dialogom.

7 Sklep

Binarne opredelitve, ki didaskalije delijo le na tradicionalne in subverzivne, učinkovito opišejo le primere besedil s skrajno konvencionalnimi oz. skrajno subverzivnimi didaskalijami. Dramsko besedilo lahko vsebuje izvirne kombinacije tradicionalnih in sodobnih lastnosti didaskalij oz. so subverzije didaskalij lahko tudi manj izrazite. Primer je besedilo *Dogodek v mestu Gogi* (1930), kjer didaskalije ohranjajo nekatere tradicionalne poteze oz. ne vsebujejo skrajnih subverzij. Gallépe je lastnosti didaskalij razdelil v pare (npr. didaskalije kot gola navodila za uprizoritev in didaskalije z estetsko funkcijo), pri čemer specifične didaskalije posameznega dramskega besedila uvrstimo med tema skrajnostma. Didaskalije besedila *Dogodek v mestu Gogi* se nanašajo na fikcijski svet dramskega dogajanja (npr. na like kot na like in ne kot na igralce) in niso neposredna navodila za uprizoritev, z estetsko oblikovanim jezikom učinkujejo na bralce.

Zaznave sporočevalca v didaskalijah *Dogodka v mestu Gogi* so pogosto podane z vidika utelešene zavesti, ki opazuje in doživlja dogajanje v dialogih. Didaskalije registrirajo sprejemnikove zaznave in čustva, ki pa so podani kot splošni (v smislu »se vidi«). Subjekt v didaskalijah včasih o dogajanju ugiba ali sklepa na podlagi utelešenih zaznav. Didaskalije vsebujejo estetsko oblikovane neuprizorljive opise in primere, ki kažejo na sporočevalčevo individualno doživljanje dramskega dogajanja ter atmosfere. To je subverzija tradicionalnih didaskalij, saj v njih sporočevalec ne podaja lastnega doživljanja oz. vtisov. Pripovedna funkcija je poudarjena z dialoškimi deli znotraj didaskalij. Skozi zorni kot utelešene zavesti se v didaskalijah tvori pripoved. Med dramskimi liki ni nikogar, ki bi problematiziral groteskno pasivnost mesta, ki se prebivalcem zdi običajna. Pogled

na dogajanje v dialogih z distance je ključen za interpretacijo celotnega teksta. Didaskalije v drami *Dogodek v mestu Gogi* so temelj za interpretacijo celotnega besedila, zato so enakovredne dialogom.

Viri

- Grum, Slavko, 1930: Lastni portret. *Ljubljanski zvon* 50/5. 282–285.
- Grum, Slavko, 1930: Dogodek v mestu Gogi (Igra v dveh dejanjih). Dostopno na: file:///C:/Users/ uporabnik%2001/Downloads/Dogodek_URN_NBN_SI_DOC-Z462FGQL.pdf (Zadnji dostop 12. 1. 2018).
- GRUM, Slavko, 1976: *Zbrano delo I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grum, Slavko, 1930: Dogodek v mestu Gogi. Wikivir. Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Dogodek_v_mestu_Gogi. (Zadnji dostop 2. 9. 2017).

Literatura

- Aston, Elaine, in Savona, George, 1991: *Theatre as a sign-system: A semiotics of text and performance*. London, New York: Routledge.
- Ceynowa, Andrzej, 1981: In Defense of Stage Directions: Some Remarks on Language in Modern Drama. *Studia Anglica Posnaniensia* 13. 191–203.
- De Min, Silvia, 2013: *Leggere le didascalie: Narrazione, commento, immaginazione nella drammaturgia moderna*. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna.
- Gallèpe, Thierry, 2007: Le statut des didascalies: les jeux de l'entre-deux. Frédéric Calaset al. (ur.): *Le Texte didascalique à l'épreuve de la lecture et de la représentation*. Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux, Sud Éditions. 23–38.
- Gegić, Emina, 2008: *Dida: la didascalia nel testo drammatico/Didaskalija u dramskom tekstu*. Castel Gandolfo: Infinito edizioni.
- Petitjean, André, 2012: *Études linguistiques des didascalies*. Limonges: Éditions Lambert-Lucas.
- Slovenska akademija znanosti in umetnosti: *Slovenski biografski leksikon na spletu*. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/> (Zadnji dostop 11. 9. 2017).
- Vodnik, France, 1930: Dogodek v mestu Gogi: Igra v dveh dejanjih. *Dom in svet* 43/9–10. 323–324.
- Herman, David, 2008: Cognition, emotion, and consciousness. *The Cambridge companion to narrative*. Cambridge: Cambridge University Press. 245–259.
- Katnić-Bakaršić, Marina, 2013: *Stilistika dramskog diskurza*. Sarajevo: University Press.
- Kralj, Lado, 1999: Od Preglja do Gruma (Slovenska ekspresionistična dramatika). *Slavistična revija* 47/1. 2–22.

- Nünning, Ansgar in Summer, Roy, 2008: Diegetic and mimetic narrativity: Some further steps towards a transgeneric narratology of drama. Pier, John in García Landa, José Ángel (ur.): *Theorizing narrativity*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 331–354.
- Pavis, Patrice, 1997: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Mestno gledališče Ljubljansko. Prev. I. Lampret.
- Richardson, Brian, 1988: Point of view in drama: Diegetic monologue, unreliable narrators, and the author's voice on stage. *Comparative Drama* 22/3. 193–214.
- Suchy, Patricia A., 1991: When Words Collide: The Stage Direction as Utterance. *Journal of Dramatic Theory and Criticism* 6/1. 69–82.
- Thomasseau, Jean-Marie, 2007: Dérives romanesques et lyriques des didascalies »fin de siècle«chez Henry Bataille et Edmond Rostand. Frédéric Calas et al. (ur.): *Le texte didascalique à l'épreuve de la lecture et de la représentation*. Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux, Sud Éditions. 253–277.
- Ubersfeld, Anne, 2002: *Brati gledališče*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega 135). Prev. J. J. Javoršek.
- Zajc, Ivana, 2017: Konvencija didaskalij: Zgodovinske oblike, tipologije, opredelitve in sodobne subverzije. *Jezik in slovstvo* 62/1. 69–78.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2014: Pripovedovalec in fokalizacija. *Primerjalna književnost* 37/3. 47–72.

AVTORJI / AUTHORS

Maja Šebjanič Oražem je diplomirala iz slovenščine in pedagogike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in tam julija 2016 tudi doktorirala iz didaktike slovenščine. Za doktorsko disertacijo *Vloga obdobja pripravništva pri pridobivanju kompetenc za poučevanje slovenščine* je prejela posebno priznanje Slavističnega društva Slovenije za najboljšo doktorsko študentko. Zaposlena je v Osnovni šoli Puconci. Njeno raziskovalno delo je usmerjeno v proučevanje didaktične izvedbe sodobnega pouka slovenščine in kompetence učitelja za poučevanje slovenščine kot maternega/prvega jezika. Sodeluje v razvojnem timu projekta Formativno spremljanje Zavoda Republike Slovenije za šolstvo. Piše in objavlja članke v strokovnih revijah, kot sta *Jezik in slovstvo* in *Slovenščina v šoli*. Poleg tega se udeležuje mednarodnih konferenc, na katerih predstavlja svoje raziskovalno in praktično delo. Je soavtorica učbeniškega kompleta za slovenščino v 7. in 9. razredu.

Maja Šebjanič Oražem graduated in Slovenian language and pedagogy at the Faculty of Arts in Ljubljana. In July 2016 she received her PhD. For the doctoral dissertation with title *The role of the apprenticeship in acquiring competences for teaching Slovene* she received a special recognition by the Slavic Society of Slovenia for the best doctoral student. She works at the Primary school in Puconci. Her main research domain is the study of didactic implementation of lessons and the teacher's competences for teaching Slovene as a mother tongue. She participates in the development task Formative assessment of the National Education Institute Slovenia. She writes and publishes articles in journals, such as *Language and Literature* and *Slovene at School*. Furthermore she participates in international conferences, where she presents her research and practical work. She is a co-author of the textbook for Slovene language in 7th and 9th grade.

Ljiljana Pticina je rođena 1985. godine u Somboru. Završila je Pedagoški fakultet u Somboru, a zvanje mastera filologije stekla je na Filološkom fakultetu u Beogradu i Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i to iz oblasti opšte književnosti i komparativne književnosti sa teorijom književnosti. Trenutno je doktorand na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Pohađala je letnju školu Andrićevog instituta. Bavi se pisanjem, prevodjenjem književnosti, humanitarnim prevodima. Objavila je nekoliko naučnih radova i prevoda priča. Šest godina je radila kao profesor engleskog jezika u centru za strane jezike i radi kao profesor srpskog jezika za strance preko interneta. Tri godine je bila koordinator i prevodilac grupe "Prevodilačko srce", koja se bavi humanitarnim prevodima iz oblasti medicine.

Godinu dana je bila urednik za književnost i književnu kritiku na Konkursima regiona. Tečno govori srpski i engleski, a služi se ruskim, španskim i nemačkim jezikom.

Ljiljana Ptitsyna has graduated from Faculty of pedagogy in Sombor and obtained master of philology degree at Faculty of philology in Belgrade and Faculty of philosophy in Novi Sad, related to general and comparative literature and theory of literature. She is currently a PhD student at Faculty of philosophy in Novi Sad. She has also attended the summer school at the Andric Institute. She is into writing and she translates short stories. A few of her scientific papers and translations of short stories have been published. She has worked as an English language teacher at centre for foreign languages for 6 years and she is an online teacher of Serbian as a foreign language. She has coordinated the group “Translator’s Heart” that specializes in humanitarian medical translations and she volunteered as a translator for three years. She spent a year as an editor for literature and literary criticism in Konkursi regiona team. She is fluent in Serbian and English, whereas Russian and Spanish are at intermediate level and German at beginner’s level.

Гордана Алексова, Д-р од областа на методиката на наставата по македонски јазик. Од 1986 година работи на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Ангажирана е на курсевите по Методика на наставата по македонски јазик и Современ македонски јазик. Предмет на нејзиниот научен интерес се наставата по македонски јазик и лингвостилистиката. Учествувала на домашни и странски конференции и во научни проекти од овие области. Автор е на: 49 статии од методиката, лингвостилистиката и современиот македонски јазик и на прирачник за изучување на средно рамниште на македонскиот јазик како странски; коавтор е на прирачник за наставата по македонски јазик како немајчин и на пет учебници по македонски јазик за основно образование.

Gordana Aleksova, PhD in the field of didactics of Macedonian. Since 1986 she has been working at the “Blaze Koneski” Faculty of Philology in Skopje. She teaches the courses for Methods of teaching the Macedonian language and Contemporary Macedonian language. The fields of her scientific interest are the teaching of the Macedonian language and linguostylistics. She has attended numerous, domestic and foreign, conferences and scientific gatherings in these fields. She is author of: 49 scientific articles for methods of teaching, linguostylistics and contemporary Macedonian language, as well as a handbook about middle level of learning of the Macedonian language as a foreign one; I am a co-author

of: a handbook for teaching the Macedonian language as a foreign one and other five primary school books on the Macedonian language.

Tjaša Markežič se je po opravljeni maturi na Prvi gimnaziji Maribor v študijskem letu 2005/2006 vpisala na še takratno Pedagoško fakulteto UM in septembra 2010 zaključila univerzitetni študij slovenskega jezika s književnostjo in zgodovine na Filozofski fakulteti UM. V študijskem letu 2010/2011 se je prav tam vpisala v 1. letnik doktorskega študijskega programa Slovenistične študije. Od 1. septembra 2012 je na Prvi gimnaziji Maribor zaposlena kot profesorica slovenščine. Je članica šolske maturitetne komisije, vodja šolskega tekmovanja za Cankarjevo priznanje in stalna sodelavka na državni stopnji tega tekmovanja, mentorica petih raziskovalnih nalog in zbornika literarno nadarjenih dijakov. Sodelovala je pri projektu Zavoda za šolstvo, E-šolska torba. Njeno osrednje raziskovalno področje znanstvenega dela je besedotvorje. Rezultate je objavila v enem izvirnem in enem preglednem znanstvenem članku, svoje ugotovitve pa je predstavila tudi na petih mednarodnih konferencah in na Slavističnem kongresu 2011.

Tjaša Markežič enrolled after graduating from Prva gimnazija Maribor in then Pedagoška fakulteta UM in 2005/2006. She got a university degree in the Slovene Language and Literature and a History degree at Filozofska fakulteta UM in 2010. She enrolled in doctoral study programme in Slovene studies at Filozofska fakulteta in 2010/2011. Since September 1st 2012 she has worked as a Slovene teacher at Prva gimnazija Maribor. She is a member of the School Matura Commission, the head of school Cankar Award Competition as well as a permanent associate of the national Cankar Award Competition. She was also a Research paper mentor, mentor of the anthology of literary talented students. She participated in the two-year project of the Institute of Education, e-School Bag. The core research area of her scientific work is word formation. The results were published in an original scientific article and a review scientific article. She also presented her findings at two International conferences and the Slavic Congress 2011.

Urška Vranjek Ošlak je študentka doktorskega programa Humanistika in družboslovje, področje slovenistika, na Filozofski fakulteti UL. Magistrirala je na Oddelku za slovenistiko iste fakultete z delom *Leksikalno-skladenjske lastnosti kolesarskega izrazja*. Kot mlada raziskovalka je zaposlena na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer sodeluje pri pripravi novega pravopisnega priročnika. Je tudi sourednica svetovalnega portala Jezikovna svetovalnica. Raziskovalno se posveča zlasti besedotvorju in jeziku na spletu. Spoznanja predstavlja na konferencah (Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, Ljubljana

2018), objavlja tudi izvirne znanstvene članke (*Jezikoslovni zapiski* 24/1 (2018): Besedotvorna hibridnost kolesarskega izrazja; *Slavia Centralis* 10/2 (2017): Grafični evfemizmi v računalniško posredovani komunikaciji).

Urška Vranjek Ošlak is a PhD student (PhD programme: Humanities and Social Sciences, area: Slovene Studies, Faculty of Arts UL). She obtained her MA degree at the Department for Slovene Studies of the same faculty, MA thesis title: *Lexical and syntactic properties of cycling expressions*. She is a Junior Researcher at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, involved in the preparation of the new orthographic guide. She co-edits the language counselling portal *Jezikovna svetovalnica*. Her research deals mainly with text formation and online discourse. She presents her findings in conferences (Language Technologies and Digital Humanities, Ljubljana 2018) and scientific articles (*Jezikoslovni zapiski* 24/1 (2018): Hybridization of Word-Formational Characteristics of Cycling Terminology; *Slavia Centralis* 10/2 (2017): Graphic Euphemisms in Slovenian Computer Mediated Communication).

Aleksandra Wojtaszek – *magister kroatystyki, którą studiowała w Krakowie i Zagrzebiu, obecnie doktorantka w Instytucie Filologii Słowiańskiej UJ. Pisze pracę doktorską pod tytułem Geografie wyobrazone. Chorwacka i serbska proza fantastyczna lat dziewięćdziesiątych wobec rzeczywistości. Autorka licznych artykułów naukowych i publicystycznych, zamieszczonych m.in. w czasopismach „Herito”, „Porównania”, „Ha!art”, „Književna revija”, „Duży Format” i „Tygodnik Powszechny”. Zajmuje się przede wszystkim społeczeństwami i kulturą krajów bylej Jugosławii, a także tłumaczy z języka chorwackiego i serbskiego, szczególnie współczesną prozę oraz artykuły prasowe. Na Uniwersytecie Jagiellońskim prowadzi zajęcia z języka chorwackiego i literatury współczesnej.*

Aleksandra Wojtaszek – a master of Croatian philology, which she studied in Cracow and Zagreb, currently a PhD student at the Institute of Slavonic Philology of the Jagiellonian University. She is now writing a doctoral thesis titled *Imaginary geographies. Contemporary Croatian and Serbian speculative fiction and reality*. Author of many scientific and journalistic articles, published, among others, in the magazines „Herito”, „Porównania”, „Ha!art”, „Književna revija”, „Duży Format” and „Tygodnik Powszechny”. She mainly deals with the subject of cultures and societies of the countries of the former Yugoslavian and translates from Croatian and Serbian, especially the latest prose and newspaper articles. She teaches Croatian language and contemporary literature at the Jagiellonian University.

Weronika Woźnicka – absolwentka filologii słowiańskiej z językiem słoweńskim i słowackim, obecnie doktorantka na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół współczesnej literatury słoweńskiej, głównie prozy. Interesuje się również XX-wieczną historią Słowenii oraz jej kulturą. Z języka słoweńskiego przetłumaczyła 3 artykuły naukowe (Mirana Hladnika, Andreja Šurli i Tonego Smoleja). W roku akademickim 2016/2017 i 2018/2019 była stypendystką słoweńskiej fundacji Ustanova patra Stanislava Škrabca.

Weronika Woźnicka – graduate of Slavic philology with Slovenian and Slovakian language, currently a PhD student at Faculty of Philology of University of Silesia in Katowice. Her science interests are focused on modern Slavene literature, mostly prose. She is also interested in 20th century history of Slovenia and its culture. She translated from Slavic 3 science articles (Miran Hladnik, Andrej Šurli i Tone Smolej). In academic year 2016/2017 and 2018/2019 she was holder of scholarship of the Slovenian foundation Ustanova patra Stanislava Škrabca.

Veronika Šoster (1992), magistrirala iz primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer nadaljuje z doktorskim študijem Literarnih ved. Piše poezijo, ki jo objavlja v raznih literarnih revijah in na spletu. Literarne kritike objavlja v nekaterih večjih slovenskih medijih, kot so Literatura, radio ARS, spletišči AirBeletrina, Koridor – križišča umetnosti in Trubarjeva hiša literature. Leta 2016 je bila izbrana za članico žirije za mlado Veronikino nagrado.

Veronika Šoster (1992), got her Master's degree in Comparative literature at the Faculty of Arts in Ljubljana, where she now continues to work on her PhD in Literary sciences. She writes poetry, which is being published in various literary magazines and online. She publishes her literary reviews in some of the major Slovenian media, such as Literatura, radio ARS, AirBeletrina, Koridor – križišča umetnosti and Trubarjeva hiša literature. In 2016 she was chosen as a member of the jury for the young Veronika's Prize.

Luka Kropivnik je študent slovenistike in rusistike. Od 2015 do 2017 je bil demonstrator na Oddelku za slovenistko na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od 2017 pa je prodekan študent Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Luka Kropivnik is a student of Slovenian and Russian studies (BA). From 2015 to 2017 he was the demonstrator of the Department of Slovenian studies of the Faculty of Arts in Ljubljana. Since 2017 he has been Student Associate Dean of the Faculty of Arts in Ljubljana.

Barbara Kopač je diplomirala iz mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, kjer je uspešno zagovorila tudi magistrsko delo na smeri Diplomacija, z naslovom *Legitimnost in legalnost mednarodnih organizacij v humanitarnih intervencijah*. Sočasno z magistrskim študijem se je vpisala na Filozofsko fakulteto, smer Slovenistika – Kulture vzhodne Azije (japonski jezik), kmalu zatem pa študiju dodala še švedski jezik. Raziskovalno delo je opravljala na Švedskem in Japonskem, po vrnitvi pa nadaljevala z doktorskim študijem, kjer danes interdisciplinarno povezuje slovanske jezike in politično znanost. Svoje delo je predstavljala tako v tujini kot tudi doma, ga izpopolnjevala tudi na enomesečnem obisku Univerze na Dunaju, v letu 2019 pa bo s svojim prispevkom nastopila tudi na 38. simpoziju Obdobja in na mednarodnem znanstvenem srečanju v tujini.

Barbara Kopač graduated in International Relations from Faculty of Social Sciences in Ljubljana, where she successfully defended her Master's thesis on *Legitimacy and Legality of International Organizations in Humanitarian Interventions* as well. During her Master's studies, she enrolled in Faculty of Arts as a student of Slovenian language and East Asian Studies, with emphasis on Japanese. Soon, she added Swedish language as well. She conducted her research in Sweden and Japan and upon her return, she started her PhD in Humanities and Social Sciences at the Faculty of Arts, combining Slavic languages and diplomacy in interdisciplinary way. She has already presented her work at home as well as abroad and she gained additional experience at her one-month stay at the University of Vienna. In 2019, she is giving a presentation at symposium Obdobja 38 and at an international conference abroad.

Martin Vrtačnik (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, univerzitetni diplomirani slovenist) je gledališki lektor v Mestnem gledališču ljubljanskem. V okviru doktorskega študija Humanistika in družboslovje na ljubljanski Filozofski fakulteti na interdisciplinaren način povezuje slovenistiko (kognitivno jezikoslovje) in teatrologijo (praktično dramaturgijo) ter podaja smernice za oblikovanje optimalnega odrskega govora, temelječega na sodobni jezikovni zavesti. Prispevke je objavil v Jeziku in slovstvu, Obdobjih in Slavii Centralis.

Martin Vrtačnik (University of Ljubljana, Faculty of Arts graduated in Slovenian studies) works as a theatre speech consultant at Ljubljana City Theatre. In his PhD research in Humanities and Social Sciences at the Faculty of Arts (Ljubljana) he is bringing together Slovenian studies (cognitive linguistics) and theatre studies (practical dramaturgy) in an interdisciplinary way, as well as setting guidelines for the formulation of the optimal stage speech, based on contemporary

linguistic consciousness. His publications include the articles in journals *Jezik in slovstvo*, *Obdobja* and *Slavia Centralis*.

Ivana Zajc je na Oddelku za slovenistiko in na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani zaključila pedagoški magistrski študij z nalogo *Literarno delo in njegov (implicitni) avtor: Vidika literarne vede in šolske prakse*. Med študijem je predavala na strokovnih konferencah v Sloveniji in tujini, nazadnje na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani. Je prejemnica nagrade Študentskega sveta FF LJ za študijske dosežke in štipendistka Univerzitetne ustanove ing. Lenarčič Milana. Njeni prispevki so bili sprejeti v objavo v slovenskih znanstvenih revijah *Jezik in slovstvo*, *Slovenščina v šoli*, *Slovenščina 2.0* in *Slavistična revija*. Objavlja prispevke o književnosti ter kulturi predvsem v reviji *Sodobnost* in na RTV Slovenija.

Ivana Zajc completed her master's degree studies at the Department of Slovene Studies and the Department of Comparative Literature and Literary Theory of the Faculty of Arts of the University of Ljubljana with the thesis *The literary work and its author: the views of literary science and school practice*. During her studies she lectured at conferences in Slovenia and abroad, most lately in the Seminar slovenskega jezika, literature in kulture in Ljubljana. She received the prize of the Student Council of FF LJ for her study achievements and a scholarship at the University institution of the ing. Lenarčič Milan. Her papers were accepted in Slovenian scientific journals *Jezik in slovstvo*, *Slovenščina v šoli*, *Slovenščina 2.0* and *Slavistična revija*. She publishes articles about literature and culture, especially in the journal *Sodobnost* and on RTV Slovenia.

RECENZENTI / REVIEWERS

Tatjana Balažic Bulc (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Agnieszka Będkowska-Kopczyk (Inštitut za slavistiko, Univerza Karla Franca v Gradcu, Avstrija / Slavistic Studies Institute, University of Graz, Austria),

Nataša Jakop (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, Slovenija / Fran Ramovš Institute of Slovenian Language SRC SASA, Ljubljana, Slovenia),

Miha Javornik (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Nikolaj Jež (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Boris Kern (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, Slovenija / Fran Ramovš Institute of Slovenian Language SRC SASA, Ljubljana, Slovenia),

Boža Krakar Vogel (Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slovene Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Neda Pintarić (Oddelek za zahodno slavistiko, Filozofska fakulteta, Univerza v Zagrebu, Hrvaška / Department of West Slavistics, Faculty of Humanities and Social Science, University of Zagreb, Croatia),

Katarina Podbevšek (Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Univerza v Ljubljani, Slovenija / Academy of Theatre, Radio, Film and Television, University of Ljubljana, Slovenia),

Namita Subiotto (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Špela Sevšek Šramel (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia),

Mladen Uhlik (Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta UL, Slovenija / Department of Slavistics, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia).

